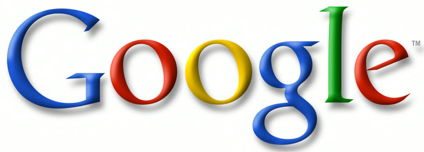

JURE GLOVIĆ

PROZVAN

JULIJO KLOVIO

HRVATSKI SITNOSLIKAR.

Don Julio Clouio

JURE GLOVIĆ

PROZVAN

JULIJO KLOVIO

HRVATSKI SITNOSLIKAR.

NAPISAO

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI.

SA TRI SLIKE.

ZAGREB, 1878.

NAKLADA „MATICE HRVATSKE".

TISAK KARLA ALBRECHTA.

U SPOMEN

TRISTOGODIŠNJICE

PODIŽE HRVATSKOMU UMJETNIKU

OVAJ MALI SPOMENIK

MATICA HRVATSKA.

Prije dvadeset i šest godina priobćio sam u drugoj knjizi „Arkiva za jugoslavensku povjestnicu“ prviput životopis Julija Klovija, koji je takodjer naposeb otisnut u posebnom svezku. Ovaj životopis preveo je pokojni Makso Prica iste godine (1852.) na njemački jezik, te su se istim prevodom služili mnogi inostranci, ponajviše njemački i talijanski pisci, koji su štogod o našem sitnoslikaru pisali.

Godine 1858. priobćio sam nešto obširniji vjekopis Klovijev po drugiput u drugom svezku moga „Slovnika umjetnika jugoslavenskih“, koji vjekopis preveden je takodjer na njemački jezik od J. B...... ove, te je g. 1868. tiskan u drugom svezku po meni izdanoga djela „Leben der südslavischen Künstler“.

Ljetos, tri sto godina iza smrti Klovijeve, pojavi se u narodu hrvatskom želja proslaviti uspomenu svoga neumrloga umjetnika, te se i „Matica Hrvatska“ odazva ovoj narodnoj želji, čim odluči izdati na novo u sjajnom izdanju, na uspomenu tristogodišnjice, vjekopis Klovijev, povjerivši meni častan nalog, da napišem taj vjekopis.

Da se odazovem častnomu pozivu za hrvatsku knjigu od vremena našega narodnoga preporoda pa do danas toli zaslužna družtva „Matice Hrvatske“, bijaše mi glavna briga, da prvašnje moje spise o Kloviju podvrgnem novoj redakciji, i da u koliko je samo moguće sve nove podatke za njegov život saberem. Pomoćju bogatih bečkih i peštanskih biblioteka, nabavom najnovijih umjetničko-povjestnih djela, kao i revnim dopisivanjem „Matice Hrvatske“ i mojim sa inostranimi učenjaci i zavodi, pošlo je za rukom sabrati takove i tolike nove podatke o Kloviju, koji i život i umotvore njegove znatno razjašnjuju, kako će se o tom i sami pomni čitatelji osvjedočiti moći.

Ovom prilikom budi od strane „Matice Hrvatske“ i moje najsrdačnije zahvaljeno gg. dvorskomu savjetniku i predstojniku dvorske biblioteke dru. Birku *i bibliotekaru akademije umjetnosti* dru. Lützowu *u Beču*, prof. dru. Halmu *u Monakovu, bibliotekarom* dru. Vil. Fraknóu *i* Pavlu Hunfalvyu *u Pešti, direktoru kr. galerije* Carlu Piniu *u Florençiji, c. kr. podmaršalu vitezu* Gjuriću *u Sibinju i našemu akademiku* prof. dru. V. Bogišiću *u Parizu, što su stranom i sami pripomagali tražiti nove podatke o Kloviju, stranom pako priposlali nove podatke, fotografije i opise Klovijevih umotvora. Iskrena budi hvala izrečena i mojim suradnikom u upravljajućem odboru „Matice Hrvatske“, gg.* Ivanu Kostrenčiću *i* Lad. Mrazoviću, *koji su se neumorno trudili dopisivanjem, korekturom, nabavom priloženih ilustracija itd., samo da ovo djelce, posvećeno dičnoj uspomeni primorskoga Hrvata, bude i što se tiče nutarnjeg i vanjskog oblika što podpunije, savršenije i ljepše. Napokon budi pohvalno spomenut i tiskar naš zagrebački* Karlo Albrecht, *koji je veliki trud uložio, da i on kao tipograf postavi hrvatskomu umjetniku dostojni spomenik.*

Glede priloženih slika pripomenuti mi je, da je podobje Klovijevo fotografirano polag izvorne njegove slike u kr. galeriji u Florenciji sa facsimilom njegova vlastoručnoga podpisa. Slika „Bjeg u Egipat“ fotografirana je iz molitvene knjige, ilustrirane od Klovija, koja se čuva sad u kr. državnoj i dvorskoj biblioteci u Monakovu. Obie ove fotolitografije polaze iz ateliera poznatoga monakovskoga dvorskoga fotografa Jos. Alberta. *„Sibylla Tiburtina“ chromolitografirana je u Parizu od glasovitoga tipografa* Firmin Didota, *a snimljena je iz rukopisa nalazećeg se u arsenalskoj biblioteci u Parizu pod br. 71, koji sadržava rimsku historiju Pavla Orosija. Iz potonje dobit će čitatelj viernu sliku Klovijevih nedostižnih radnja.*

U ZAGREBU na dan sv. Ivana Trogirskoga 1878.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI.

Koncem četrnaestog a početkom petnaestog vieka znatno se promieni u Italiji sav život socialni i državni. Duh sredovječni ustupi mjesto modernomu duhu, individualnost pojedinca, izčezavajuć donle u borbah vierskih, izpliva na površinu cielom svojom snagom; — znanosti, zakopane donle u tajinstvenih oblicih vrhunaravnih, domisliše se novim formam i nastojahu dovinuti se prirodnomu organizmu; — umjetnosti, donle simbolične i razplinute, počeše upirati oči u narav kao praizvor i prauzor svake umjetnosti. Umjesto one duševne maglovitosti i čajnosti srednjega vieka, nadodje krepki, zdravi realizam. Novi taj duh proniknu doskora i najtanje žice života čovječjega, te porodi onaj moderni duh, koj je temeljem današnje naše kulture, i koj se obično naziva renaissancom, preporodom.

I državni život u Italiji posve se preporodi. Nakon svršene borbe med Hohenštaufovci i rimskimi papami razpade se Italija na nebrojene gradove, koji su sa svojim manjim ili većim okolišem sačinjavali neodvisne državice. U tih gradovih sgrabiše vlast u ruke pojedini uzurpatori, obično hrabri vojskovodje (condottieri) ili vrstni gradjani. Vlast svoju temeljili su jedino na osobnih svojih vrstnoćah. Takovi bijahu mali tirani: Gonzage u Mantovi, Scaligeri u Veroni, Farnesi u Parmi, Visconti i Sforze u Milanu, Este u Ferrari, Medicejci u Firenci, Montefeltri u Urbinu, i drugi mnogi u manjih gradovih. U tiranijah slavila je pobjedu snaga genija i individualna vrstnoća. Dočepavši se priestolja okruživahu se uzurpatori sa svim, što je moglo povećati slavu i sjaj njihova imena i zajamčiti nasliedstvo njihovoj dinastiji. Na dvoru svom uzdržavahu pjesnike, kojih je briga bila pronositi im slavu širom biela svieta i uzčuvati im

slavno ime u potomstvu. Uzdržavahu učenjake, osobito humaniste, koji proučavahu stare rimske i grčke pisce, koji bijahu izvrstni pravnici i još bolji govornici, te koji narodu razlagahu sjaj i veličinu često omrznuta tirana. Uzdržavahu svake ruke umjetnika, koji im podizahu palače, crkve i javne spomenike. Najugledniji bijaše onaj vladar, koj je na svom dvoru imao najodabraniju kitu takovih ljudi, koje je bogato nagradjivao i jedan drugomu preotimao. Ovoj okolnosti ima se mnogo pripisati silni polet umjetnosti, koj tečajem petnaestog i šestnaestog vieka postiže svoj vrhunac Michel-Angelom i Rafaelom.

Sjajnomu ovomu poletu i Hrvati su dobar dio doprinjeli, davši Italiji nekolicinu prve vrste umjetničkih sila. Zemljište hrvatsko, pogaženo tada na sve strane turskim kopitom, nebijaše prikladno da se na njem razvijaju liepe umjetnosti. Velmože hrvatski uz čitav narod prolievahu krv svoju za slobodu domovine, a tko je ćutio volje i dara da se posveti umjetnosti, morao je ići pod sretnije nebo talijansko, gdje su se talenti zlatom plaćali i velikimi častmi obasipavali. Tako i zbilja nalazimo u petnaestom i šestnaestom vieku mnogo Hrvata u Italiji, koji su si na polju umjetnosti stekli znamenito mjesto.

Evo ih primjerice nekoliko važnijih iz dobe prije ili za života Klovijeva, o kojem naumismo ovdje progovoriti:

Graditelji *Lucijan Martinov Vranjanin* i *Jure Matejev Šibenčanin,* od kojih prvi sagradi veličanstvene palače kralja napuljskoga i vojvode urbinskoga, a drugi obćinsku loggiju i krasne portale crkvâ sv. Augustina i sv. Franje u Jakinu. Vajari *Ivan Duknović Trogiranin, Nikola Antunov Slovinac (Schiavone),* nazvan *Dall' Arca,* i *Jakov Statilić Trogiranin,* bivši vajar kralja Matije Korvina, sačinitelji i uresitelji grobova pape Pavla II u Rimu, crkvâ bl. Jerolima Gianella u Jakinu i sv. Dominika u Bologni, kao i palače vojvode toskanskog. Drvodjelac *Sebastijan Rovinjanin,* nazvan *Schiavone,* učitelj Damjana od Bergama i rezbar prekrasnih stolica i ormara crkve sv. Marka i duždeve palače u Mletcih. Slavni slikar tapeta i vezilac sa svilom i vunom *Luka Slovinac (Schiavone),* nazvan prvakom i učiteljem vezilstva u Italiji (principe di ricamatori). Kovači medalja *Pavao Dubrovčanin,* suparnik slavnoga Viktora Pisana, radeći s njim u Florenciji i Urbinu, te *Franjo Lovranin* (Laurana), radeći u Italiji i Francezkoj. Zatiem posudari i uresitelji majolika

u Perugji *Stjepan* i sin mu *Juraj Schiavone.* Izvrstni bakrorezbari *Martin Rota Kolunić* i *Andrija Medulić Schiavone*, oba iz Šibenika, radeći u Mletcih i u Rimu. Nadalje znameniti slikari: *Gregur Dalmatin Schiavone*, *Bernardo Porečanin*, *Jerolim Pacchia*, sin Ivana Zagrebčanina, *Jakov Pisbolica*, *Andrija Schiavone* itd., radeći u Mletcih, Padovi, Sieni, te napokon neumrli sitnoslikar *Jure Glović*, nazvan Giulio Clovio.

Svi ovi umjetnici odužiše se klasičnoj Italiji od strane svoga hrvatskog naroda za one dragociene duševne darove, koje pogledom na znanje i umjenje primahu Hrvati kroz vjekove od Italije.

Mi se nemožemo ovdje upustiti u potanko razglabanje, kako se razvijahu razlike vrsti umjetnosti kod južnih Slavena, a kod Hrvata napose, već želimo crtimice naša razmatranja svesti na jedino sitnoslikarstvo, u kojoj vrsti umjetnosti proslavi se naš zemljak Jure Julio Klovio.

Prem da se južni Slaveni vjerom i naobrazbom razdieliše jur za rana na dvie struje, t. j. na iztočnu i na zapadnu, to su oni ipak u mjetnosti još dugo sliedili zajednički uzore bizantinske. Nu dočim Bugari i Srbi u svom duševnom životu neprestadoše nikada sliediti ukorjele Bizantince, to su Hrvati i Slovenci, spojiv se po vjeri duševno sa zapadom, poprimili do skora odanle sa modernom kulturom takodjer ugladjenije i okretnije forme u nekih vrstih umjetnosti, prem da su se još dugo vremena u graditeljstvu povadjali za Bizantinci.

Da su Hrvati i Bugari[1] od vremena svoga pokrštenja umjeli nabožne i crkvene rukopise urešivati sitnom slikarijom, to možemo temeljito izvoditi, kad uzmemo u obzir njihov napredak u inih umjetnostih, navlastito u graditeljstvu. Pak ako se kod Hrvata i niesu sačuvali rukopisni spomenici sa slikarijom stariji od jedanaestog vieka, kao kod Bugara, to pokazuje ipak i broj i vještina pisara i sitnoslikara hrvatskih od jedanaestog do šestnaestog vieka, da su se njihovi zemljaci i u starijih vjekovih tom umjetnošću baviti morali.

Biti će možebit za poviest naše domaće umjetnosti od neke koristi, ako ovdje na kratko spomenem one hrvatske krasnopisce i slikare, kao i rukopise ukrašene slikami, koji su nam poznati iz predklovijeve dobe.

[1] O srbskoj i slovenskoj sitnoj slikariji staroga vremena neimamo do sada viestí.

Medju hrvatskimi rukopisi urešenimi slikarijom ide po starini svakako prvo mjesto spljetski passional i psaltir, pisan po *djakonu Maju* prve polovine jedanaestog vieka. Od oba rukopisa sačuvani su žaliboże samo ulomci, koji se nalaze u nadbiskupskoj knjižnici u Zagrebu. Oba su urešena liepimi inicijali, koji svjedoče, da se je pisac bavio i risarijom.[1]

Odmah za ovimi ide zagrebački psaltir i breviar, pisan godine 1230. od nepoznata pisca, urešen podobrimi slikami.[2]

Iz četrnaestoga vieka poznati su nam sitnoslikari: *Ivan Žakan* senjski, 1359. (uresio glagolski psaltir);[3] *Novak Petrov,* knez krbavski, ninski i šolgavski, 1368. (ukrasio glag. služebnik);[4] *Vid Omišljanin* 1396. (glag. homilije);[5] pop *Stanislav Rubčić* 1390.—1400. (bosansko rodoslovje).[6]

U petnaestom vieku ukrasivahu svoje rukopise: *Hval bogomilac* 1404. (kir. Evangjelje);[7] pop *Marko iz Luke* kod Novogagrada 1441. (glagolski služebnik); fra *Mihajlo* 1443. (glag. služebnik);[8] *Luka Vrbničanin,* pop i žakan, 1445. (glag. zrcalo sv. pisma);[9] *Milan Bura* 1443. (Gaii Svetonii Tranq. De vita duodecim Caesarum);[10] *Ivan vitez od Sredne* primas ugarski 1440.—1472.; *Feliks Dubrovčanin* (de Ragusa), sitnoslikar i knjižničar Matije Korvina 1450.—1496.; pop *Mihovil Bribiranin* 1485. (glag. brevijar); *Mate iz Miletinca,* župnik u Otinji, 1495. (lat. misal za crkvu zagrebačku); fratri *Ante i Luka Zadranin* i fra *Bone iz Želve* oko 1450.—1490. (uresiše fratarski koral u Zadru).

K ovim mogu se pribrojiti i oni po imenu nepoznati umjetnici, koji velikom vještinom u petnaestom vieku uresiše krasnimi nakiti i slikani: *a)* vrbničke glagolske misale od g. 1463. i 1487.; *b)* dvie latinske biblije na čitavom listu u knjižnici nadbiskupije

[1] Rački. Pismen spomenik iz dobe hrvatskoga kralja Kriesimira II. (Starine. Knjiga VII, str. 47.)

[2] Psalterium cum adjuncto Breviario secundum Consuetudinem Ecclesiae Zagrabiensis. U nadbiskupskoj knjižnici zagr. pod br. $8^{6}{}_{.181}$.

[3] Nalazi se u Pragu u knjižnici grofa Sternberga.

[4] Čuva se u c. kr. dvorskoj knjižnici u Beču. Br. 8. Slavica.

[5] U istoj knjižnici. Br. 3. Sl.

[6] U bosanskom manastiru Hvojnici.

[7] U sveuč. knjižnici u Bologni.

[8] Oba u Rimu u Bibl. de Propaganda fide.

[9] U Vrbniku.

[10] U knjižnici grofa Vojkffy-Vojkovića.

zagrebačke; *c)* glagolski brevijar od g. 1442. u istoj knjižnici; *d)* latinski brevijar u popa Tomljanovića na Rabu; *e)* latinski koral sv. Eufemie u Kampori na Rabu; *f)* latinski misal od g. 1480. u Zmajevićevom sjemeništu u Zadru; *g)* dva latinska korala kod fratara male braće na Cresu; *h)* latinski brevijar u Zmajevićevom sjemeništu u Zadru; *i)* glagolske homilije; te *k)* latinski psaltir (dva lista ukrašena slikama) u zbirci pisca ove knjige.[1]

Kad se ovako u kratko obazresmo na naše starije sitnoslikare, koji potekoše većom stranom iz jadranskoga primorja, to ćemo onda lasno razumjeti, kako je isto primorje porodilo onoga velikana, koji je kasnije, preselivši se na plodonosno za umjetnost zemljište talijansko, sitnoslikarstvo dotjerao do najvišeg stepena savršenstva.

Taj velikan bijaše Jure Glović, u Italiji prozvan *Giulio Clovio.*[2]

On se je rodio godine 1498. u Grižanih, mjestašcu primorja hrvatskoga, štono pripada od negda kotaru vinodolskomu.[3]

Na krstu dobi obljubljeno kod Hrvata ime Jure, koje tekar kasnije zamieni s imenom Julija.[4]

Kako je sproveo svoju prvu mladost, gdje i od koga li je primio nauke, o tom nas nitko ne izviesti. Vjerojatno je, da je u jednom od primorskih samostana podučavan bio u naucih elementarnih i humanitarnih, a po svoj prilici i u prvih početcih risanja i sitnoslikanja, jer u ono doba prije nego se je razširilo knjigotiskarstvo, imao je gotovo svaki poveći samostan svoje krasnopisce i slikare,

[1] K ovim mogli bi dodati još i one rukopise ukrašene sa slikami, koji su radeni za veleumnoga ugarskog prelata *Ivana Viteza,* rodom iz Hrvatske, kao i za kardinala *Tomu Bakača,* od kojih rukopisa raztrešenih po knjižnicah u Pešti, Beču, Solnogradu itd., pisani su valjda neki i od domaćih krasnopisaca.

[2] Ime Clovio moglo je nastati samo od imena Glović, kao što su u XVI vieku mletačke latinske listine iz imena Glavić načinile Clavich i Clavigho, i kao što su poljsko-latinske listine XII stoljeća iz mjesta Glovena i Gloveva stvorile ime Clova. (Lelewel. Polska wiekov srednich II. 175). Dokazom služi nam i to, da je u Grižanih i u Ledenicah još XVII vieka poznata bila porodica Glovičića, koja se prvobitno zvala Glović. Nu i sam Klovio zapisao je u dvih florentinskih rukopisih, urešenih sa slikami, svoje ime „Glovio“ i „Glovis“, te je uz ovo ime rabio takodjer ime Croata, Croatus, Crovata, de Croatia, a kadikad Illyricus i Macedo.

[3] Mjesto Grižane, kadikad i Križane, spominje se u listinah XIV i XV vieka. Još godine 1435. pripadaše pod vlastničtvo kneza Martina Frankopana, koji ga godine 1474. dne 17. prosinca darova fratarskomu samostanu na Trsatu.

[4] Vasari. Le vite de' più eccellenti pittori etc. Trieste 1862. 8°.

koji pisahu i urešivahu potrebite za manastir crkvene i bogoslovne rukopise.[1]

Smijemo li vjerovati Vasariu, to je naš Klovio jur u svojoj 18. godini, dakle g. 1516. došao u Italiju (Mletke), te stupio odmah u službu Marina Grimania, kašnje kardinala i velikog podupiratelja umjetnika. Da se je taj bogati i učeni prelat zauzeo za siromašnog hrvatskog mladića, može nam biti dokazom, da su ga nukali na to Klovijevi izvanredni darovi uma, radi kojih ga je isti Grimani sve do svoje smrti podupirao i u veliko cienio.

Ostavši Klovio u Mletcih tri godine u službi Grimanievoj, upotrebi ovo vrieme za svoju daljnju naobrazbu, proučivši uzorne tvorove tadašnjih velikih mletačkih umjetnika: Giana Bellinia, Istranina Viktora Carpaccia, Giorgiona Barbarellia i nada sve neumrloga Tiziana Vecellia, koji su najslavniji reprezentanti mletačke slikarske škole.

Ali niti slava, niti ugled ovih velikana nemogaše mladoga našeg umjetnika sklonuti na to, da se posveti slikarstvu u veliko, već on ostade prirodjenom si čednošću vieran onomu sitnomu i dekorativnomu slikanju, kojemu se bje priučio u svojoj domovini. I prem da ga časomice shvati želja, da pokuša raditi poveće slike, vrati se ipak po nagovaranju svojih prijatelja i po svom vlastitom nagonu, vazda k sitnomu slikarstvu, vidivši kako se njegovi maleni tvorovi držahu u velikoj cieni, i kako se ljudi veliki i umni otimahu za njimi.

U rečene tri godine svoga boravka kod Grimania izradi on tankim perom i najfinijim kistom, osim drugih stvari, u najmanjem formatu više krasno narisanih medalja, pečata, grbova i druge sitne predmete za rezbariju, najvećom i skoro nevjerojatnom brižljivošću.[2] Pošto mu ovi predmeti tako sretno za rukom podjoše, da im se je svaki divio, posveti se Klovio još većim oduševljenjem sitnomu slikarstvu.

Medju prvimi slikami, koje naslika, bijaše slika bogorodice, koju snimi sa jednog od prvih bakroreza slavnoga Albrechta

[1] U ono doba bijahu u hrvatskom primorju sliedeći samostani: ***Benediktinski*** Sv. Jurja u Liscu, ***Cistercitski*** Sv. Križa u senjskoj Dragi, ***Božjački*** Sv. Jurja kod Senja, ***Dominikanski*** Sv. Nikole u Senju i u Modrušu, ***Augustinijanski*** u Brinju i na Rieci, ***Pavlinski*** Sv. Spasa kod Senja, Sv. Jelene u Vlaškom, Sv. Nikole na Gvozdu modruškom, Sv. Marije na Ospu kod Novoga i Sv. Marije u Crikvenici, ***Franjevački*** u Senju i na Trsatu.

[2] „Con estrema e quasi incredibile diligenza", veli Vasari.

Dürera.[1] Što je još u ono doba u Mletcih radio, nije potanko poznato.

Oko godine 1524. nalazimo Klovija na dvoru kralja ugarsko-hrvatskog Ludovika II u Budimu. Kako je došao onamo? Mi bi se usudili uztvrditi, da se je onamo odpremio nastojanjem vinodolske vlastele i knezova Bernardina i sina mu Feranda Frankopana, koji su god. 1522. i 1524. posietili Mletke, te od dužde i vieća primljeni bili velikim slavljem.[2] Prem da Vasari tvrdi, da je bio pozvan preporukom nekog Alberta Carpija,[3] koji je tada služio na ugarskom dvoru.

Mislimo, da nećemo pogriešiti, ako uztvrdimo, da se je Klovio prije svoga polazka u Budim, pošto je kroz Hrvatsku putovati morao, bavio neko vrieme i u Zagrebu na dvoru tadašnjega biskupa Šimuna Erdöda, jer nam se uvjek čini, uzprkos mnienju nekih veleuglednih domaćih poznavalaca umjetnosti, da je Erdödov latinski misal, okićen krasnimi slikami, štono se čuva u riznici prvostolne crkve zagrebačke, mladjahno djelo našega Klovija. Moguće je dapače, da je Klovio još prije g. 1521. radio i za strica Šimunova, bogatoga kardinala Tomu Bakača, čijim grbom urešeni su mnogi rukopisi s miniaturami. Dakako, da u ovih mladjahnih tvorovih nesmijemo tražiti onoga savršenstva u risanju i onoga Rafaelskog štila, kojim se je kasnije proslavio.

Što je naš umjetnik radio na dvoru kraljevskom u Budimu, o tom nas ponešto obavješćuje Vasari, tvrdeći, da je u vrieme svoga boravka u Budimu za kralja Ludovika načinio sud Parisa u svjetlosjeni, a za kraljicu Anu, sestru cesara Karla V, sliku ubijajuće se Lukrecije, osim nekih drugih veoma krasnih slika.[4]

Kobna za svu Ugarsku i Hrvatsku godina 1526. dovede i Klovija u novi životni vrtlog. Pošav s kraljem Ludovikom u rat proti Turkom, bijaše prisutan nesretnoj Muhačkoj bitki,[5] u kojoj sam kralj zaglavi, dočim on sretno glavu spasi.

[1] Rezana u knjizi: „Epitomae in divae Mariae historiam etc. Norimbergae 1511. in folio.“ Valja znati, da su Talijani i Dürerovo ime pretvorili u *Alberto Duro,* kojemu pretvaranju ima u tadašnje doba veoma mnogo primjera.

[2] Marino Sanudo. Arkiv za jugosl. povjest i starine. VIII. 148. 189.

[3] Od porodice Carpija bijaše više umjetnika, ali mi ovomu Albertu nenadjosmo traga u suvremenoj poviesti.

[4] Mislimo, da bi mogli nekom vjerojatnošću uztvrditi, da je Klovio uresio slikami i neke Korvinske rukopise, budući da su u XV i XVI vieku običavali prepisači, ako nebijahu zajedno i slikari, ostavljati vazda prazna mjesta za inicijale i druge slikarske nakite.

[5] Ovo svjedoči njegov suvremenik Bernardo Guidoni u svom djelu: „Miracoli più

Iza ove bitke pade polovica Ugarske zajedno s Budimom u ruke cara Sulejmana. Preko 200.000 stanovnika poubijaše divlje turske čete, popališe sela i gradove; odvedoše mnogo tisuća ljudi u robstvo, pretvorivši Ugarsku, koja se istom približavala evropejskoj kulturi, u azijatsko pusto zemljište.

Tu nebijaše već mjesta liepim umjetnostim. Umotvore, kojimi bijahu ukrasili Budim talijanski i hrvatski umjetnici za vrieme Matije Korvina, djelomice odvede car Sulejman s knjižnicom Korvinskom u Carigrad, djelomice ih pako uništiše čopori azijatski, a umjetnici i učenjaci, štono se bijahu doselili u Ugarsku, razbjegoše se na sve strane svieta.

I našemu Kloviju nebijaše na dalje obstanka u Ugarskoj, u kojoj pretrpi tad mnoge nevolje. On naumi dakle vratiti se u Italiju, kao jedino tadašnje sielo znanosti i umjetnosti. Još iste nesretne godine 1526. nalazimo ga već u Rimu, kamo je prispio sa papinskim poslanikom u Ugarskoj, kardinalom Lovrom Campeggiom i sa senjskim biskupom Franom Jožefićem, kojega novo izabrani kralj Ivan Zapoljski[1] posla za svoga poklisara koncem godine 1526. u Mletke i u Rim.

U Rimu stupi Klovio u službu rečenoga kardinala Campeggia, za kojega sgotovi malenu sliku bogorodice i neke druge sitne slike.

Podupiran od svoga novoga pokrovitelja, imao je u Rimu priliku naobraziti se još bolje u umjetnosti u duhu klasičnoga staroga vieka i po velikanskih umotvorih Michel-Angela Buonarottia i Rafaela Sanzia, kojih tvorove snimajući, dotjera u risanju i slikanju tako daleko, da ga kasnije nazvaše Michel-Angelom i Rafaelom sitnoslikara.

Jedva nekoliko mjeseci proživi Klovio u Rimu, kada ga tu snadje nova nesreća.

Dne 6. svibnja 1527. uzeše Rim na juriš razuzdane njemačke, španjolske i taljanske čete cesara Karla V, vojujuće proti papi pod vodstvom Karla Burbona i Konrada viteza od Boyneburga. Sve bogatije kuće i palače bjehu od surovih vojnika poplienjene, crkve

segnati fatti per intercessione di Maria Vergine di Trevigi. Trevigi 1597. p. 56.“ Ovaj pisac počimlje u svojoj biljezki o Kloviju ovako: „Giulio Clovio da Crouatia, *militando* con Lodovico Re di Ongaria nella guerra, che li mosse il Turco l'anno 1526, patì molti incommodi et disaggi.“

[1] Porodica Zapoljskih potekla je iz požežke županije, gdje je u XV vieku poznata bila pod imenom Gospodičić (Gozpodichich) de Zapolja, t. j. Zapolja, grada u pož. žup.

svojih nakita i dragocienosti lišene, samostani izrobljeni, veleliepni umotvori uništeni ili pokradjeni, a pod zidovi tvrdje angjeoske, u koju se papa Kliment VII bijaše zaklonio, proglasiše protestanski vojnici Martina Lutera rimskim papom.[1]

Ovom prilikom kad kardinali, vlastela, svećenici i gradjani, isto tako žene i djevojke postadoše plienom ljudi zvierskih, koji nehtjedoše slušati glas čovječnosti, spasi Klovio jedva svoj život, te izgubivši sav svoj imutak i pobjegav iz Rima, tumaraše kojekuda od mjesta do mjesta.[2]

U toj ljutoj nevolji, oskudjevajući na svemu i tražeći jedino pouzdanje u boga, zavjetova se on, da će postati slugom božjim, ako občuva svoj život.

Poslije nekoliko mjeseci, kad se mir u Italiji ponešto uzpostavi, spomene se Klovio učinjena zavjeta i odreče se doista svieta i života puna strasti i taštine, te došav u Mantovu, unidje u velikoj skrušenosti u samostan redovnih kanonika lateranskih ili skopetinskih svetoga Spasa.[3] Nakon svršene jedne godine kaludjerstva primi svete redove i položivši zavjet i prisegu kao redovni kanonik, poprimi redovničko ime *don Giulio*.

U Mantovi radio je tada na dvoru markeza mantovanskog, Friderika Gonzage, najbolji učenik Rafaelov Giulio Pipi, nazvan Romano. S ovim slavnim slikarom upozna se naš Klovio odmah kako dodje u Mantovu, postade doskora njegovim prijateljem i učenikom, te poprimi od njega onaj elegantni izvanredno ugladjeni ukus bojadisanja, i onaj smjeli i duhoviti način predstavljanja figura, kojim se bijaše proslavio Rafael i po njem Giulio Romano. Od

[1] O nesreći, koja postiže Rim, čulo se odmah i u Hrvatskoj, te je knez Kristofor Frankopan jur dne 14. lipnja 1527. pisao biskupu senjskomu Jožefiću priobćujući mu glasove, koje primi od Jerolima Zadranina, ovimi riečmi: „Ki (Jerolim) povidaše za istinu, da je cesarova vojska vzela i grad sveti Angjel, i uhitili su papu u njem, i Rim da su vrgli na žakman (plien, pohar), i da su ženu i ditcu morili, pope, fratre i kaludrice u Tiveru metali, za volju, ča su se vlastelske žene u koludričkih svitah skrivale meju nimi, tr da su zato i koludrice v' vodu metali. Mi smo onako slišali, kako nam i kralj (Zapoljski) piše.“ Kukuljević. Acta Croatica. Listina str. 225.

[2] Vasari piše, da je pao u sužanjstvo, ali Guidoni tvrdi, da je iz Rima pobjego. „Essendo costretto a fuggirsi per campar la vita.“

[3] Vasari tvrdi, da je Klovio unišo u samostan sv. Rufina (izvan Mantove), ali ovaj veliki i proslavljeni samostan bijaše jur u ono doba radi nezdrava zraka sasvim zapušten, te se njegovi redovnici preseliše jur godine 1488. u Mantovu u samostan sv. Sebastijana, zadržavši kao hospitium prvašnji samostan s njegovom crkvom, od koje nosio je opat rečenih redovnika i na dalje naslov opata sv. Rufina. Donesmondi. Dell' Istoria Ecclesiastica di Mantova. Mantova 1612. II. 72. 180.

njega nauči takodjer bolji način miešanja boja a tempera, te njegovim naputkom posveti se još većom voljom sitnomu slikarstvu, jer je i taj duhoviti slikar uvidio, da je Klovio kao rodjen za miniaturu. Iz velike naklonosti prema svomu učitelju i prijatelju prisvoji si Klovio s promjenom staleža, takodjer i njegovo ime *Giulio*, pod kojim imenom poznat je umjetničkomu svietu.

Baveći se u Mantovi, uresi Klovio za svoj samostan jednu koralnu knjigu veoma nježnimi slikami i prekrasnimi dekorativnimi risarijami. Medju ostalim bijaše tu slika Isusa, kako se kao vrtlar prikazuje Magdaleni, koju sliku cieniše i hvališe svi poradi osobite miline i dražesti. Osim toga izradi poveću sliku žene preljubnice, obtužene od Židova pred Isusom, koj predmet sa više figura snimi on po jednoj slici mletačkoga slikara Palme starijega.[1]

Osim spomenutoga korala uresi Klovio krasnom slikarijom još neke druge crkvene knjige, koje se čuvahu u rečenom samostanu sve dok nije razoren.

I za prvoga svoga pokrovitelja kardinala Grimania radio je Klovio u Mantovi, te uresi za-nj g. 1528. divnimi slikami evangjelistar, pisan popom Sebastijanom Cavaconom. Tu bijahu medju ostalim prikazane slike sv. apoštola i evangjelista, neka misterija itd.[2]

Kao redovnik bijaše Klovio po svom zvanju prinužden posjećivati i druge susjedne samostane svoga reda, te baviti se u njih neko vrieme. Takvom prilikom spozna se u samostanu Kandijani sa redovnikom istoga samostana i čuvenim sitnoslikarom Gierolamom dai Libri. Od ovoga nauči on koješta, u čem do tada još podpunoma izvježban nebijaše, te s toga može se isti Jerolim nazvati njegovim drugim učiteljem.

Ali u rečenom samostanu Kandijani snadje Klovija po trećikrat nesreća, jer nekom nezgodom slomi nogu, te je dugo bolovati morao. U toj bolesti bijaše od bezčuvstvenih kaludjera i liečnika veoma zlo gledan i dvoren, na što mu život kaludjerski na toliko omrznu, da je naumio izaći iz samostanskog reda i postati svjetskim popom. Ovu svoju tajnu želju priobći on svomu postojanomu zaštitniku Marinu Grimaniu, tadašnjemu kardinalu i papinskomu

[1] Ova slika nalazi se sada u galeriji Brera u Milanu, te ju je u bakar rezao Petar Anderloni, misleći, da je original od Ticijana, kako bijaše i Vasari uztvrdio.

[2] Cicogna. Iscrizioni Venete T. V. p. 524.

poslaniku u Perugji. Vriedni taj prelat izprosi kod pape dozvolu, da je Klovio doista redovničtvo zamieniti mogao sa svjetovnim popovstvom, pozva ga zatiem na svoj dvor i dade ga izliečiti po ondašnjih vještih liečnicih.[1]

Vasari tvrdi, da je u mantovanskih samostanih Klovio proživio tri godine. Po tom ostavio je čin redovnički i stupio iz nova u službu Grimanievu godine 1530. ili 1531. Izradio je dakle još za vrieme svoga boravljenja u samostanu svoje vlastito podobje, na kom zlatnimi slovi napisa: „Julius Clovius Croatus sui ipsius effigiator A°. aetat. 30. salut. 1528." Nu u ovoj slici čini nam se, da se je prikazao ne u kaludjerskih nego u popovskih haljinah, u crnom plaštu, sa crnom neobične forme kapom. Mi ćemo o toj slici niže progovoriti, za sada ju spomenusmo, jer neumijemo u sklad dovesti ovu Klovijevu sliku kao svjetskog popa, sa vremenom njegova boravljenja u samostanu.

U službi Grimanievoj, stojeći valjda u Perugji, načinio je Klovio za svoga pokrovitelja: 1. molitvenu knjigu, ukrasiv ju sa četiri slike; 2. oplakivanje nad mrtvim Isusom, sa pet figura;[2] 3. Isusa krsta.[3]

Za istoga kardinala Grimania, bivšeg po drugikrat patriarka oglajskoga (1533.—1545.) uresi Klovio slikami rukopis: „Liber Commentariorum in Epistolam S. Pauli ad Romanos". Glavna i najveća slika u tom rukopisu prikazuje „preobraženje sv. Pavla", a na rubovih listova ima prekrasnih ornamenta, za koje veli Englez

[1] Tako piše o tom Vasari, ali Guidoni pripovieda o Klovijevoj bolesti inako, on veli: „Stojeći Klovio kratko vrieme u samostanu mantovanskom, oboli na desnoj nozi, te je ova bolest na toliko napredovala, da mu je uslied mnogoga rezanja i žeženja noga sasvim oslabila i sušiti počela (infracidi). Napokon, pošto mu izvadiše iz noge mnogo komada kosti, odlučiše ovi *mletački* liečnici, da mu se ima noga izpod koljena odrezati. Ustrašen ovom odlukom i videći, da od liečnika neima spasa, dade se Klovio odnieti pred sliku B. D. Marije trevižanske, koju umoli za zdravlje. Marijinom pomoćju ozdravi do skora, te ostavi u Trevizu jednu daščicu sa sitnom slikarijom, izradjenom svojom rukom, poklonivši crkvi još jedan Agnus Dei, veoma krasno načinjen od srebra i zlata, koje djelo dogotovi on sam, kad je služio u kardinala Aleksandra Farnesa." Guidoni, Miracoli, kako gore p. 57. Taj dar poslao je dakle Klovio mnogo kasnije iza svoje bolesti.

[2] Ovaj predmet načinio je Klovio po višekrat, te je po njem i u bakru rezan od C. Corta i drugih.

[3] Ova i jedna od predjašnjih slika pade po smrti Grimanievoj u ruke popa Ivana Gaddija, koji je sa svojim bratom Petrom živio u Cremoni, baveći se krasnopisjem i sitnim slikarstvom. Gaddijeva porodica sabirala je u Florenciji velikom revnošću različite umjetnine, napose slike, rukopise, starine itd., te je valjda pop Ivan spomenute Klovijeve slike nabavio za obiteljsku zbirku.

Humphreys,[1] da bi ih svaki, koj se želi posvetiti dekorativnoj umjetnosti, dobro proučiti imao. Različiti predmeti tu prikazani, odišu najljepšim razmjerjem i nedostignutim skladom. Različite figure u duhu Michel-Angelovu narisane vežu sav nakit, te bi ih mogli prispodobiti onim veličanstvenim figuram, koje podupiru svodove Sikstinske kapele u Rimu. Tu se vide medalje, trofeji i različiti drugi ornamenti, izradjeni skoro čudotvornom vještinom (wrought with almost miraculous skill), kakovu nijedno mehaničko djelo, bilo ma kako savršeno, predstaviti nemože. Medalje prikazuju stranom rezbarije u zlatu, a stranom sitne sličice podpunom savršenošću izradjene. Prekrasna je slika prikazujuća kamenovanje sv. Stjepana prvog mučenika, poduprta i nošena od nekoliko dječice, a okružena od bojnih trofeja i znakova mira. Božica mira, što kraj njega stoji i baklju rata gasi, izradjena je toli izvanrednom marljivošću, da se može o bok staviti najsavršenijoj slici načinjenoj na slonovoj kosti. Naprema božici mira stoji bog rata sa svojimi znakovi i podaje slici još veću vriednost sa svojim efektom.

Poveća slika preobraženja sv. Pavla zauzima srednji prostor čitavoga drugoga lista. Na tlih leži na ledjih, sa konja sbačeni sv. Pavao, gledeći ukočenim očima i uzdignutim rukama sliku boga otca, koji mu se u oblacih prikazuje. Velika vojnička pratnja vidi se razpršena u raznih položajih, a bježećega konja sv. Pavla uhvatiše jedva dva vojnika. U lievom kutu ovoga lista stoji medju nakiti pločica mjedena, na kojoj je upisano zlatnimi slovi: *„Marino Grimano, Car. et legato Perusino, Patrono suo, Julius Crovata pingebat.“*

Na prvom listu, na kojem je upisan zlatnimi slovi naslov rukopisa, urešeni su rubovi istim elegantnim ukusom, kojim su izradjeni nakiti drugoga glavnoga lista. Tu vidiš kojekakove sitne slike, odgovarajuće zanatu Marta, t. j. prvobitnomu vojničkomu staležu sv. Pavla. Medju nakiti ima u medalji izradjeno podobje kardinala Grimania u crvenoj haljini, sa crvenom kapom. Od zdola u sredini, u skladnom savezu sa ostalim nakitom, stavljen je grb Grimaniev, koji drže dva zmaja, koji poradi izvanredno fina bojadisanja zaslužuju najveću pozornost.

Na gornjoj strani lista naslikana je velika kamenita četverokutna ploča u zlatnom okviru, koju drže dva dražestna angjela. Za

[1] The illuminated Books of the middle ages. p. 13.

njimi stoje dvie krasne žene, predstavljajuće božicu ufanja i ljubavi. U samoj ploči upisano je zlatnimi slovi: „Marini Grimani Veneti S. R. C. Cardinalis et Patriarchae Aquileae. In Epistolam Pauli ad Romanos Commentariorum. Caput primum.“ [1]

Isti predmet preobraženja sv. Pavla slikao je Klovio po drugikrat u većem formatu, davši sv. Pavlu sasvim drugi položaj, dočim je broj pratećih osoba znatno povećao. Ovu sliku ureza u bakar još za života Klovijeva godine 1576. Holandez Cornelio Cort u velikom formatu. Ista slika nalazila se valjda u onom rukopisu komentara poslanica sv. Pavla, koji je iz Italije donešen u Englezku i tu na dražbi Novela Jenningsa od Mr. Strangea za 75 guinea kupljen. [2] Još jednu sliku iz života sv. Pavla načini Klovio za nekoga nepoznatoga Španjolca.

Oko godine 1537. uresi Klovio za kardinala Grimania jedan latinski misal prekrasnimi slikami, prikazujućimi muku Isusovu i druge prizore iz novoga zakona. [3]

Drugi Klovijev misal sa šest slika donešen je takodjer u Englezku po nekom Jenningsu, koj ga proda u Londonu Vebbeu za njegovu zbirku umjetnina. O tom misalu veli učeni Englez Dibdin, da kao umotvor sve slične umjetnine daleko nadilazi. Taj misal biti će onaj isti, koji se sada čuva u knjižnici lorda Townleya, jer i u njem ima šest glavnih slika: 1. porod Isusov; 2. prodika apoštola; 3. predavanje ključa sv. Petru; 4. uzkrsnuće Isusovo; 5. prikazanje sv. Duha; 6. posliednji sud. [4]

Za kardinala Grimania uresi Klovio takodjer pjesme Petrarkine divnimi ilustracijami. Oni, koji su vidili taj rukopis, nemogu dosta nahvaliti dražest i savršenost slika njegovih. Nam je poznata

[1] Po smrti kardinala Grimania prispje ovaj rukopis u knjižnicu Grimanieve obitelji, i bijaše tu sahranjen još godine 1738., kad ga Viktor Emanuel Calergi oporukom od 13. prosinca ostavio svomu rodjaku Vincentu Grimaniu, sinu Ivana Karla (Cicogna. Delle Iscrizioni Veneziane. Vol. V., p. 632.) Kratko vrieme zatiem došavši u Mletke herceg od Bukinghama, kupi ga sa još dva malena neznatna rukopisa za 1000 guinea (19.000 for.). Po smrti istoga hercega dodje napokon isti rukopis u zbirku bogatoga graditelja Johna Soana u Londonu, u kojoj se i sad nalazi.

[2] Strangeov katalog br. 735.

[3] Ovaj misal dodje kasnije u knjižnicu vojvodkinje Portlandske, zatiem po baštinstvu vojvode od Alençona u zbirku Karla od Arundela, od kojega kupi isti rukopis lord Stoffort za 161 livru sterlinga. U zbirci njegovog baštinika lorda Holforta nalazi se i sada.

[4] Lord Townley kupi taj misal sa 400 guinea od M. Champemowna, koj ga opet nabavi od slikara Metza. Slike rečenoga misala snimljene su čestoputa za druge rimske misale i rezane napose u bakar od različitih umjetnika.

samo jedna bakropisna u izvrstnom djelu Rosinievu „Storia della pittura italiana" (T. V. 143). Tu je u četverokutnih dekoracijah prostrana soba puna knjiga, u kojoj sjedi Petrarka za stolom duboko zamišljen. Naslonivši glavu na lievu ruku, drži u desnici pero na otvorenoj knjizi. Na stolu leži pred njim tintarna, pero, knjige, zemaljski globus. Na tlu naslonjena je uz stol tamburica, a pred njom leži mačka. U daljini vide se kroz prozor modre gore.[1]

Po svoj prilici uresi Klovio za istoga kardinala Grimania i onu molitvenu knjigu B. D. Marije, koja se nalazi u knjižnici sv. Marka u Mletcih, i u kojoj stoji na kraju bilježka: „Del Pre Clovio".[2]

Još za života Marina Grimania preseli se Klovio za stalno u vječni grad Rim, gdje mu bješe sudjeno, da slavi najveće slavlje kao umjetnik, te da se popne na prvo mjesto starih i novih slikara svoje vrsti.[3]

[1] Ovaj rukopis Petrarkinih pjesama, koj se čuva kao jedna od najvećih riedkosti u knjižnici porodice Trivulzi u Milanu, nalazio se negda u bogatoj mletačkoj zbirci čuvenog učenjaka Apostola Zena. Ovo svjedoči imenik Zenovih rukopisa u knjižnici sv. Marka, u kojem stoji zabilježeno, da je isti rukupis pisan na pergameni u 12ni, i da je vezan u baršunu. O inicijalih veli, da su pisani modrom bojom. Naslovi i poglavja pjesama i trionfa pisani su zlatom, a čitav rukopis urešen je sa osam slika divne ljepote. („Con otto figure di Giulio Clovio Schiavone di stupenda bellezza".) Rodjeni brat Apostola Zena, Andrija Corner, koj bijaše taj rukopis darovao Zenu, uze ga natrag onom prilikom, kad su se svi Zenovi rukopisi zajedno s knjigami imali predati samostanu mletačkih Dominikana, nazvanih Gesuati. Corner opravdavao je svoj postupak tvrdnjom, da nije bratu darovao rukopis zato, da ga poklanja fratrom. Kako je kasnije prispio taj rukopis u knjižnicu Trivulzovu, o tom neimamo viesti. Gl. E. M. Cicogna. Delle Iscrizioni Veneziane. Vol. I, p. 173. — Catalogo dei Ms. di Apostolo Zeno. Bibl. di S. Marco. Cod. DXVI. — Valentinelli. Bibl. Manuscripta ad S. Marci Venetiarum. T. I. 150.

[2] Valentinelli Bibliot. Manuscr. ad S. Marci Venet. T. I. 312. Cod. LI. Membr. sec. XV.

[3] Gaetano Milanesi, jedan od najumnijih sadašnjih pisaca taljanskih o umjetnosti, velio o Kloviju: „Di più tre secoli essa (la miniatura) pervenne al suo più alto grado di perfezione, massimamente secondo alcuni per opera di Don Giulio Clovio, il quale per la squisita et elegante varietà degli ornamenti, per la maravigliosa industria e diligenza con trattare col pennello ogni più minuta cosa, pel colorire armonioso, vago e trasparente, *fù ed è ancora riputato il Principe de' miniatori.*" La scrittura di artisti Italiani. Sec. XIV—XVII riprodotta con la fotografia da Carlo Pini. 1876. Vol. III, N. 201. — Drugi, nemanje zaslužni pisac Cav. Amadeo *Ronchini*, piše o Kloviju: „Ma fra i molti cultori della miniatura antichi e moderni, *niuno* fù che salisse all' altezza di Giulio Clovio." Atti e memorie. Modena 1865. Vol. III. 859. — U istom duhu govore o Kloviju i svi stariji talijanski pisci, od kojih ćemo neke niže navesti, te spominjemo od mladjih samo još *Ticozzija*, koj u svom „Dizionario" veli: „Clovio essendo stato il primo tra i pittori di moderno stile applicato alla miniatura, l' abbia a cosi alto grado condotta, che verun altro giunse a pareggiarlo non che a vincerlo." Portugezac *Holanda* reče o Kloviju: „Le plus fameus des enlumineur — aussi j' ac-

Za kratko vrieme boravljenja u Rimu obrati on na sebe pozornost svih ljubitelja umjetnosti, te se do skora udomaći na istom dvoru vatikanskom kod pape Pavla III i njegova veleumnoga nećaka kardinala Aleksandra Farnesa, u kojega službi provede kasnije sav svoj dugački život.

Od prilike u ovo doba upozna se Klovio u Rimu sa slavnom taljanskom pjesnikinjom Vittoriom Colonna, markezom od Pescare,[1] najvećom prijateljicom Michel-Angela Buonarottia, koj ju je u svojih sonetih oduševljeno opjevao. Za ovu toli učenu, koli kriepostnu i pobožnu gospodju, koja je kao udova čestokrat pohadjala Rim, obćeći neprestano s učenjaci i umjetnici, načini Klovio sliku tugujuće ili oplakivajuće Marije sa više figura.

Nu veći poslovi čekahu ga na papinskom dvoru. Godine 1542. dobi od pape Pavla III častni nalog, da uresi slikami jedan rimski psaltir (Codex priscae romanae psalmodiae). Ovomu nalogu zadovolji on podpunoma, ukrasivši taj rukopis divnimi slikami i arabeskami, u kojih spoji slog Rafaelov s Michel-Angelovim. Veleliepi bijahu nakiti na rubovih nekih listova, naliki na nakite loggija Rafaelovih u Vatikanu. Tu prikaza dražestne angjele, genije, herme, dragocjeno kamenje, nesravnjive kamée od oniksa itd., kojih precizno izvedenje svakomu u oči padaše. Ove i ostale ornamente u tom rukopisu izradi on vodenimi bojami i gumijom tolikom nježnošću, mekošću i oblinom, da se radi svoje savršenosti smatrahu nekim čudom, te opravdavahu podpunoma onaj veliki glas, kojim je naš umjetnik slovio u svoje vrieme.[2]

corde la palme a don Jules sur tous les enlumineurs de l'Europe." Arts en Portugal. Paris 1846. p. 46. Umni Francez *Curmer* piše o Kloviju: „Un artiste que les Italiens mettent toujours en téte de leurs plus célebres miniateurs." L'Imitation des Jesus-Christ. Paris 1858, p. 116. Isto priznaje Englez *Westwood:* „Julio Clovio, the most celebrated *of al the* Italian miniaturists." Palaeographia sacra pictoria. London. N. 35. A i Niemac Waagen, strogi ocjenitelj umjetnina, nalazećih se u Englezkoj, Francezkoj, Njemačkoj, Beču itd., neustručava se našega Klovija nazvati „den berühmtesten Miniaturmaler des XVI Jahrhunderts in Italien."

[1] Rodila se godine 1490. u Marinu, imanju svoje obitelji. G. 1507. udala se za Ferranta d'Avalos Markeza od Pescare, slavnoga vojskovodju Karla V, g. 1525. bude njezin muž u bitki kod Pavije smrtno ranjen te umre, ostavivši mladu udovu, koja napokon kao kaludjerica umre g. 1547. opjevana i slavljena od čitave Italije, a ponajviša od neumrloga Michel-Angela, Ariosta (Orlando furioso. Canto 37), Anibala Cara itd.

[2] Waagen u djelu „Kunstwerke und Künstler in England und Paris", T. III, 394, veli o tom rukopisu: „In der Weiche, Zartheit und Abrundung der Ausführung, in Guasch sind diese Malereien ein wahres Wunder, und rechtfertigen in dieser Beziehung vollkommen den europäischen Ruf, welchen Clovio zu seiner Zeit genoss."

Kompozicija slika očito odaje uzor Michel-Angela, dočim ornamenti ponešto siećaju na slog Ivana Videmskoga (Giovanni da Udine).

Na prvom listu toga rukopisa bijaše od zdola prikazano podobje pape Pavla III u oblom okviru, nošenom od dvaju angjela. Tu stojaše upisana i godina MDXLII.

List, na kom počimaše nedjelja prišašća, prikazivaše poveću sliku boga otca, kako stvara sunce i mjesec, izradjenu savršenom tehnikom. Na ovom i sliedećem listu urešeni bijahu rubovi krasnimi ornamenti, koji predstavljahu medju ostalim dvanaest angjela i četiri genija ponamieštena poput arabeska u toli liepih kretovih, te svježe cvatuće puti, kao da su dražestne ove slike dahom na list pritisnute. Na dolnjem rubu lista bijaše naslikan grb pape Pavla III, a mnoga početna slova sliedećih listova bijahu izkićena manje ili više bogatimi uresi, i arabeskami na zlatnom temelju, a u prazninah kaméami i drugimi sadržaju rukopisa odgovarajućimi prizori. Ista fina koža rukopisa kao i ubavo rimsko pismo odgovarahu sjaju i ljepoti slikarije.[1]

Ovaj dragocieni rukopis čuvao se je sve do godine 1871. u parižkoj knjižnici Louvra (Supl. Lat. N. 702., a kasnije Lat. 8880.)[2] Ali rečene godine, kad u francezko-pruskom ratu komunardi zapališe louvrsku knjižnicu, uništen ili ukraden bi taj prekrasni umotvor našega umjetnika, te ga mi po Parizu uzalud dadosmo tražiti.

Još prije nego svrši Klovio gore opisani umotvor, naslika on i svoga krstnoga patrona sv. Jurja, kako ubija kopjem zmaja. S traga vidi se liepi predjel i djevica stojeća na brdu, koju izbavi od zmaja. Ovu sliku, za koju se nezna, kamo je dospjela, ureza u bakar slavni Enea Vico godine 1542.

Oko iste godine 1542. bavio se u Rimu portugalski slikar Franjo de Holanda,[3] bivši učenikom Klovijevim. Ovaj Holanda pripovieda sam u svom djelu o umjetnosti u Portugalskoj, kako je za mlada stojeći u Rimu polazio često radionicu Klovijevu u dvoru kardinala Grimania, crpeći iz divnih Klovijevih umotvora onaj nauk o sastavljanju i prikazivanju slika, kojim se kasnije kao čuven slikar mnogo koristio. Od slika, što ih je kod Klovija vidio, pobilježi on sliedeće:

[1] Waagen. Kako gore.

[2] Bucher Bruno. Geschichte der technischen Künste. Stuttgart 1875. B. I, p. 260.

[3] Kasnije dvorski slikar kralja portugalskog Ivana III, po nalogu kojega uresi miniaturami korale monastira tomarskoga. Montecuccoli Luigi marchese. Storia della pittura in Ispania. Modena 1841, p. 39.

1. Otmicu Ganimeda načinjenu po slici Michel-Angelovoj. Ova malena, veoma dražestna slika bijaše prvo Klovijevo djelo, kojim se u Rimu proslavi.[1]

2. Veneru, izradjenu manjom vještinom.[2]

3. Dva velika lista nekoga rukopisa, ilustrovana rukom Klovijevom. Na jednom od ovih listova bijaše prikazan sv. Pavao vraćajući vid sliepcu u prisuću rimskoga konzula. Na drugom listu bijaše naslikana Caritas sa više figura i sa zgradom urešenom korintijskimi stupovi.[3] Ove slike bijahu tako divno bojadisane, da se ljepše jedva naći mogu. Holanda nastavlja, da nije vidio slične radnje u najboljih umotvorih flandrijskih sitnoslikara, prem da ih je mnogo razgledao.

Isti Holanda pripovieda, da je Klovio i njegovu neku risariju ukrasio bojami, za koje djelo htjede mu platiti dvadeset zlatnih krusada, prem da slika bijaše načinjena na četvrtini lista pergamene. Ali Klovio nehtjede primiti novce od njega, kao svoga učenika. Ovo nam služi svjedočanstvom, da je Klovio i više tudjih risarija bojami *iluminirao,* te mu se s toga neke lošije risane, po njem samo bojadisane, neimaju upisati u grieh.

Još za života Grimanieva, u njegovih posliednjih godinah namjeravao je Klovio ostaviti službu svoga prvoga pokrovitelja, nezna se pravo s kojih razloga, nu valjda od zlovolje poradi svog lošeg materijalnog stanja. S toga stupi on godine 1544. po svom prijatelju Franji Babbiu u dogovaranje s vojvodom toskanskim Cosimom I, koji ga željaše imati u svojoj službi.

Sačuvano je izvorno pismo rečenoga Babbia, kojim ovaj dne 11. kolovoza 1544. javlja iz Rima velikomu dvorniku vojvode toskanskoga, Petru Franji Ricciu, o uspjehu dogovaranja s Klovijem. Pismo ovo glasi u izvadku:

„Primivši pismo Vašega prečastnoga gospodstva od 2. kolovoza, govorio sam odmah sa Don Julijem, jer ovako se zove sitno-

[1] „Un Ganymede enluminé par lui sur le dessin de Michel Ange. Il etait peint avec une svavité extrême, et ce fut la première chose qui lui donne de la renommée a Rome.“ Raczynski. Les arts en Portugal. Dictionaire historico-artistique du Portugal. Paris 1847, p. 139—140. Kasnije izradi Klovio istu sliku po drugikrat za vojvodu toskanskog, kako ćemo niže viditi.

[2] Možebiti da je to Venera s Amorom, koji joj se tuži, da ga je pčela ubola. O čemu niže.

[3] „Ceci était, selon moi, le plus superbe ouvrage d'enluminure que l'on put rencontrer“. Holanda François. Les arts en Portugal. Paris 1846. trad. par Raczynski. p. 43.

slikar, s kojim sam u velikom prijateljstvu, i prije nego saznadoh što smišlja u pogledu dolazka tamo (u Firencu), prikaza mi neko pismo Franje od Sandra u istom poslu, te sam od njega vješto izpipao kako postupa s njim njegov prečastni gospodar i kako je zadovoljan. Saznao sam dakle, da ima na mjesec deset dukata plaće i nešto malo darova na godinu, takodjer u novcu, zatiem stan i potrošak za sebe, dvie sluge i jednoga konja, i rádi neprestano za kardinala bez ikakove nagrade, prem da mu je ovaj obećao, kad ga je primio u svoju službu, da će mu nagradjivati svaki rad. Nu pošto mu je sada (Klovio) predložio račun, dobiva na godinu u svem (omnibus computatis) 200 dukata bez drugoga potroška. On drži, da se s njim doista zlo postupa i bio bi do sada jur otišo, da ga nije pridržavala markezica di Pescara, koja mu obeća, da će mu kardinal za mala dati neku nadarbinu (beneficio) sa dohodkom od 200 dukata, jer želi, da bude čovjek crkveni. S toga je voljan, ako ostavi dosadanju službu, popraviti svoje stanje i saznati, što mu Njegova Svjetlost davati naumi. On bi želio osim potrebna potroška za sebe i za svoje sluge i za konja, koj bi mu se imao izabrati izmedju najljepših konja dvorskih, još da mu obreče Njegova Svjetlost dohodke od budi koje crkve. Tad bi bio pripravan, kako mislim, služiti (vojvodu), ali mi nikad nehtjede reći, koliko bi želio plaće. Znam, da su to veliki zahtjevi, te vidim, da neće da bude bačen na ulicu, nego da hoće služiti bezbjedno kojega vladara. *Izvjestno je, da je on poznat kao prvi u svojoj vrsti umjetnosti u Italiji a i izvan Italije, te da je vriedno da služi velikoga vladara, budući da su čudnovate i divne stvari, koje proizlaze iz njegovih ruku, jer je doista nadvladao i nadkriljuje na daleko stare i mlade umjetnike svoje vrsti.* S toga, ako za Njegovu Svjetlost nisu preveliki troškovi, i ako joj je drago imati ga kraj sebe, mislim, dapače držim za stalno, da će s njim zadobiti dragulj, koga nikad više neće izpustiti iz rukû.“ — Napokon savjetuje Babbi, da bi vojvoda mogao dati Kloviju jednu kanoničiju sv. Lovre (u Florenciji) zajedno sa pripadajućim stanom, i da mu obreče neku nagradu polag zaslužbe svoje, jer onda neće za sigurno ostaviti njegovu službu.[1]

Neznamo, zašto se razbiše dogovori s vojvodom toskanskim, nu Klovio ostade još i na dalje u Rimu, te primi stoprv kasnije, i to na kratko vrieme, kako ćemo niže viditi, službu vojvode Cosima I.

[1] Gl. prilog I.

Medjutim umre godine 1546. u Civitavecchi prvi pokrovitelj Klovijev, kardinal Marin Grimani, pa već iste godine nalazimo Klovija u službi kardinala Aleksandra Farnesa. Neima dakle sumnje, da je odmah po smrti Grimanievoj Klovio prestupio u službu Farnesovu.[1]

Preseliv se u veličanstvenu palaču Farnesâ, sagradjenu po Antunu da Sangallo i Michel-Angelu Buonarottiu, nadje tuj Klovio ugledno družtvo učenjaka i umjetnika prve vrsti. Medju prvimi bijahu Anibal Caro, kardinalov prvi tajnik, zatiem Onofrio Panvinio, historik i starinar, Gandolfo Porrino, historik i pjesnik, Facchinetto, glasoviti pravoslovac, Cornelio, bogoslovac, Vid Lolgi, govornik itd., a od umjetnika radilo je za dvor i obitelj Farnesa skoro sve, što se u ono doba brojilo medju prvake, počamši od nedostižna velikana Michel-Angela sve do Franje Salviattia i braće Zucchara.

Od učenjaka desivših se na dvoru Farnesovu ide svakako prvo mjesto Anibala Cara, koji je tada slovio po svoj Italiji, stojeći u duševnom svezu sa svimi slavnimi ljudmi onoga vieka, i dopisujući s njimi u ime svoje i svoga pokrovitelja kardinala Farnesa.[2] S ovim učenjakom sprijatelji se jur prije naš Klovio, te mislimo, da nećemo pogriešiti, ako uztvrdimo, da je Klovio one krasne medalje i kamée, kojimi običavaše urešivati svoja slikarska djela, snimio ponajviše po onih izvornih komadih, koji su se nalazili u bogatoj zbirci Carovoj, čuvanoj u dvoru Farnesovu, pokraj drugih starina i riedkosti Farnesova musea.

Dvor kardinala Farnesa bijaše u ono doba najugledniji u Rimu. Tadašnji papa Pavao III od kuće Farnesa nastojaše, da po primjeru Lava X i Klementa VII iz kuće Medici, podigne ugled i bogatstvo svoje porodice, što mu veoma sretno za rukom podje, jer i nakon njegove smrti pridržala je obitelj Farnesova veliku vlast u

[1] Amadeo Ronchini misli, da je Klovio jur godine 1543. bio u službi Farnesovoj, te izvadja ovo iz jednog pisma Anibala Cara, stojećega u službi Farnesovoj, poslana svomu prijatelju Fr. Molzu, u kojem piše: „da je s pjesnici Allegrettiem i Bartolom, te s našim Klovijem uprav kod objeda sjedio, kad je po meštru Petru Ligoriju primio njegovo pismo“. (Atti e Memorie. Modena 1865. III, 259. Nota 1.) Ali je Caro mogao objedovati s Klovijem i prije nego li je ovaj stupio u Farnesovu službu, u kojoj je već tada stojao Caro.

[2] Čuveni historik Sansovino reče u jednoj poslanici o istom Caru: Kardinal Farnese upravlja papom Pavlom III, Pavao III upravlja svietom, vi (Caro) upravljate Farnesom, dakle vi krećete svietom po svojoj upravi. (Il Cardinal Farnese governa Paulo III, Paulo III governa il mondo, voi governate il Farnese, adunque voi girate il mondo col vostro governo.)

srednjoj Italiji.[1] Svomu nezakonitomu i veoma razuzdanomu sinu Petru Luigiu Farnesu podieli Pavao III velike posjede i hercežtvo Parme i Piacence. Svojoj nezakonitoj kćeri darova bogat miraz, kad se udala za Sforzu, s kojim rodi kašnjeg kardinala Sforzu. Svomu sinovcu Aleksandru dopita jur za mlada kardinalstvo, zatiem papinsko podkancelarstvo, nadbiskupiju od Avignona i Montreala, uz veliki imetak i bogatu zbirku starina umorenoga kardinala Ipolita Medicia.[2] Drugog sinovca Ottavia nadari takodjer čašću upravitelja Parme i blagom Medicievim, a trećega sinovca Ranucija kardinalstvom sv. Angjela. Svoje dohodke povisi Pavao III raznimi povećanimi porezi i desetinami, podupirući njimi članove svoje porodice, a ujedno i znanost i umjetnost.

Papinski sinovac kardinal Aleksandro Farnese, prem da je po tadašnjem običaju tratio dosta blaga na zabave i naslade, sliedio je duh i ukus dvorova i velikaša talijanskih onoga vremena, sakupljajući oko sebe čuvene učenjake i umjetnike,[3] podupirajući ih velikodušno, sabirajući u svojoj palači ili darivajući krunjenim glavam duševne njihove tvorove.

Medju umjetnici na dvoru Farnesovu bijaše svakako prva zviezda naš Klovio, komu je Aleksandro Farnese, kao zanešeni štovatelj klasicizma i svoga proslavljenoga imenjaka Aleksandra Macedonskoga,[4] podielio prvi ime *Macedonac,* kao da je tobož Ilir i Hrvat jedno te isto, što i Macedonac.[5] Mi nalazimo u istinu, da je i sam Klovio od onoga vremena, što se je spoznao s Farnesom, počeo se kadikad nazivati i pisati Macedoncem, kao da je tobože rodom iz države velikoga Macedonca Aleksandra, prem da je još godine 1542. stojeći u službi Grimanievoj, kao i u kasnije doba pod svojimi umotvori podpisivao se Julius Croata, Croatus, Croatinus i Illyricus.

[1] „Das Haus Farnese blieb auch nach dem Tode Paul III überaus mächtig; es war von diesem stärker, als je eine andere päpstliche Familie zurückgelassen worden. Die Farnesen traten als eine neue Potenz in dem mittlern Italien auf.“ Ranke L. Historisch-biographische Studien. Leipzig 1878, p. 417.

[2] Opere di Benedetto Varchi. Trieste 1858. Vol. I. 419. 441.

[3] Pauli Manutii Epistolae. Venetiis 1571, p. 27 et 232.

[4] Kardinal Farnese dao se rado sjećati na velikoga Aleksandra Macedonca, s kojim ga je prispodobio i njegov tajnik Annibal Caro. Lettere del Caro. Vol. III, p. 71.

[5] Tomu se medjutim nemoramo čuditi, ako uzmemo u obzir, kako su u ono doba malo poznavali zemljopis, navlaš jugoslavenskih zemalja i starog Ilirika, podjarmljena skoro čitava od Turaka

Pod Macedonca opjeva Klovia i slavni florentinski historik i pjesnik Benedetto Varchi[1] sa sliedećim sonetom:

A Don Giulio Clovio pittore.[2]

Se l' mio caduco e mal purgato inchiostro
Onde talor tingo le carte, e segno,
Come 'l minio potesse e 'l pennel vostro
Colorir quel ch' ho dentro alto disegno.

Io ch' ora folle e 'ngiurioso vegno
A scemar vostre lodi, onor del nostro
Secolo, allor porria giugnere al segno
U' la cerussa è per voi giunta e l' ostro.

E dir, che poco a *Macedonia* parve
Dare *Alessandro* senza par, s' ancora
Giulio non dava senza pari al mondo.

Ei già nell' armi, *e voi tra lor secondo*
Non avete or, che l' dentro in quel di fora
Scuoprono e 'l ver sotto mentite larve.[3]

Život na ubavom dvoru Farnesovu, neprekidno obćenje sa čuvenimi učenjaci i umjetnici, svakdanje gledanje izvrstnih starina i umjetnina, nagomilanih u dvoru kardinalovu, morade znatno ojačati prirodjene darove duha i povisiti budnu maštu duhovitoga Hrvata. I doista opažava se jur u prvih godinah službe Farnesove kod Klovia veliki napredak.

Već godine 1546. uresi Klovio za kardinala Farnesa jedan latinski misal sa toliko malenih slika, da bi čovjek pomisliti morao, umjetnik, koji je ovo radio, potrošio je na svoj rad savkoliki život. Hladnokrvni inače kritik Volkmann veoma hvali ovo djelo.[4]

Slike u tom rukopisu nisu samo punktirane, kao što su obično u drugih minijaturah, nego su velikim trudom izradjene kistom, što

[1] Isti Varchi pravio je pjesme i na dubrovačke pjesnike Savu Bobalića i Mihu Monalda, koji su uzmjenice i njega opjevali.

[2] U tršćanskom izdanju Varchievih djela tiskano je pogrešno mjesto Don Giulio Clovio: Don Giulio Cova.

[3] Usudili bi se tvrditi, da je u ono doba, kada u Italiji hvalospjevi i soneti tako rekući na dnevnom redu bijahu, te se svako izvanredno djelo od mnogih pjesnika opievalo, takodjer i naš Klovio osim Varchia i od drugih pjesnika opjevan bio. Možebiti, da će s vremenom drugi sretniji iztražitelji takove pjesme odkriti.

[4] „Die Bilder sind in solcher Menge, dass man glauben sollte, der Meister habe seine ganze Lebenszeit damit zugebracht. Man kann in der That nichts schöneres sehen." Volkmann: Hist.-krit. Nachrichten von Italien. Leipzig 1778. III, 71.

ih još ljepšimi čini. I Englez Richardson tvrdi, da su slike ovoga misala mnogo ljepše od onih Klovijevih, što se u Vatikanu čuvaju, da su veoma dobro sačuvane, pravilno risane i tako divno bojadisane, da bi ih jedva koj umjetnik bolje izvesti znao.[1] Nježno i prijaznjivo prikazivanje raznih predmeta odgovara sasvim prirodi, a neke figure risane su u duhu Michel-Angela, samo što nije u njih one tvrdosti i pretjeranosti, koja se često opaža u umotvorih ovoga velikana.[2] Na koncu misala upisano je zlatnom bojom: *„Julius Clovius monumenta haec Alexandro Farnesio Domino suo faciebat. MDXLVI.“*

Taj misal čuvao se negda u Parmi medju zbirkom Farnesovom u kabinetu hercega od Parme. Sad se nalazi u Napulju, kamo ga donese s drugimi dragocienostmi Farnežkimi Don Carlos herceg od Parme.[3]

Još iste godine 1546. dovrši Klovio nakon marljive radnje od devet godina, svoje najslavnije djelo, naime molitvenik B. D. Marije, kojega uresi za kardinala Farnesa divnimi slikarijami. Ovaj molitvenik, veli pravo Rosini, ide u red najdragocienijih spomenika umjetnosti, kojim se divimo u Europi.[4]

Slikarije u ovom molitveniku, kojega godine 1856. pregledasmo na brzu ruku, diele se na 26 razdiela. Slike ponamještene su na dviuh uspored ležećih listovih, te je svaki list na okrajcih urešen različitimi predmeti, kao sitnimi angjeli, geniji, pticami, životinjami, cviećem, dragulji, kaméami, pečati, grbovi i drugimi arabeskami i groteskami, kako je uprav predmet odgovarao sadržaju glavne slike, namještene u sredini lista. Ove slike prikazuju s jedne strane prizore iz staroga, a s druge strane odgovarajuće historičke zgode iz novoga zakona.

Na prvom listu zornice nalazi se prva poveća slika prikazujuća blagoviest Marijinu. Tu je od zdola namiešten i grb Farnesov sa šest liera, na okrajcih prikazani su angjeli i neka prekrasna žena.

[1] „Ce Missel est parfaitement bien conservé, et egalement bien dessiné; et il est aussi-bien colorié, qu' aucun Maitre avroit pu le faire.“ Richardson. Traitè de la Peinture et de la sculpture. Amsterdam 1728. P. 669.

[2] Richardson.

[3] Mi smo žalibože bezuspješno tražili taj misal u Napulju g. 1856., nego smo našli u burbonskoj knjižnici drugi Klovijev misal, mnogo manje vriednosti, o kojem ćemo govoriti niže.

[4] „Che rimane uno dei più preziosi monumenti delle arti che si ammirino in Europa.“ Rosini. Storia della Pittura Italiana. Pisa 1839—1847. T. V. Cap. VII.

Na protivnom ili uzporednom listu, izobražen je Esaija u razgovoru s kraljem Ahabom. Na okrajcih množtvo djece, i opet neka žena divne krasote; na sliedećem listu prikazan je pohod Marijin kod Jelisave, na okolo uresi kao od mjedi s bielimi kaméami na crnom tlu. Na protivnom listu grli se pravda i mir, za tim sliedi neki primorski grad, razdieljen vodom na dvoje, sa strane dva viteza. Na listu prve hore naslikan je porod Isusov s mnogimi lici, od zdola malena slika biela na crnom tlu, a naprotiv zemaljski raj s Adamom i Evom. Oba ova lista posuta su malimi geniji, angjeli i raznom zvjeradi risanom sasvim po prirodi. — Na početku molitve treće hore prikazani su pastiri, kojim pripovieda angjeo o porodu Isusovu, naprotiv je *Sibilla Tiburtinska,* navještajuća caru Oktavijanu Augustu porod djevice Marije, koja se prikazuje na nebu sa svojim novorodjenim sinkom.[1] Na okrajcih toga lista razredjeni su opet angjeli s kitami cvieća, a medju ovimi arabeskami podobje *Aleksandra Farnesa* i *Aleksandra velikoga Macedonskoga.* Vanredno naravita je muskulatura ovih malenih figura, veoma umno njihovo grupiranje, a divno prikazana su oduševljena lica. Na listu šeste hore stoji obrezavanje Isusovo, u kojoj slici prikazan je papa Pavao III kao sv. Šimun, a medju ženami izobražena je *Mancina*[2] i *Septimija,* plemenite gospodje rimske, što su u ono doba slovile sa svoje ljepote. Naprotiv je krštenje Isusovo s množtvom golih ljudi, pripravnih na krst, a na okolo opet krasni uresi. Pri devetoj hori prikazano je klanjanje svetih triju kraljeva, a na protivnom listu klanjanje kraljice Sabe pred Salamonom. Na okrajcih ima bogatih arkitektoničkih nakita, a na protivnoj strani prikazan je veličanstveni prizor rimske svetkovine „La festa di Testaccio“. Tu se vidi velika množina ljudi u različnoj dvorskoj odjeći, koju kardinal Farnese svojim dvoranikom za ovu svetkovinu načiniti dade. Ovi ljudi tako su sitni kao mravci, te je doista veliko čudo, veli Vasari, kako je mogao umjetnik ove drobne stvari izraditi sa šiljkom kista toli savršeno. Slici ovoj pripada mjesto medju najdivnijimi stvarmi, koje izradi ruka i vidi oko čovječje.[3] Na rubu ima šest konjanika prekrasno

[1] Istu prekrasnu sliku uvrsti Klovio, kako ćemo niže viditi, i u rukopisu poviesti Pavla Orosia, čuvanom u parižkoj knjižnici arsenalskoj, koje snimku dodasmo ovomu našemu djelu.

[2] Ova Mancina umre u Rimu g. 1543., te je medju ostalimi pjesnici i Anibal Caro izpjevao njoj na uspomenu jedan sonet. Lettere del. A. Caro. Padova 1763. I, p. 191.

[3] „E' cosa stupenda a vedere, che si minuta cosa si possa condur perfetta con una punta di pennello, che è delle gran cose che possa fare una mano, e vedere un occhio mortale.“

bojadisanih, i liepe dvie figure, s jedne strane moleći kardinal, s druge moleća žena. Pri molitvi večernice prikazana je sv. obitelj na putu u Misir, naprotiv potop Faraunov u crvenom moru. Na okolo u rubovih krasni uresi. Na listu povečernje stoji uzvišenje Marijino s množtvom angjela, a od zdola krasni predjel. Na protivnom listu vjenča Ahasver Esteru. Medju ljudmi vidi se tu i jedan čovjek u odori šestnaestog vieka, zatim u okviru neki razvaljeni grad, a na rubovih dva po dva viteza, koji ogrljuju sliku, izradjenu divno u duhu Michel-Angela. Na listu mise Marijine, prikazano je iz nova u okviru, kano u kaméji navještenje Marijino, a dvie glavne slike u sredini predstavljaju Mariju sa sinkom u naručju i boga otca, stvarajućega nebo i zemlju. Pred psalmom pokore stoji bitka u kojoj kralj David ubi Uriasa sa množtvom konjâ i ljudî borećih se, ranjenih i mrtvih, izradjenih divnom umjetnošću. Na protivnom listu kleči David čineći pokoru. Na okrajcih nakiti s groteskami i arabeskami. O listu s litanijami, reče Vasari: „Tko se bez kraja i konca diviti želi, neka pogleda taj list. Tu je načinio prepleteni nakit od samih imena svetaca. Od zgora na rubu prikazano je sv. Trojstvo okruženo množinom angjela, a od zdola apoštoli i drugi svetci, koji se rukama uhvatiše. Na protivnom listu vidi se opet drugo nebo s materom božjom okruženom od množtva svetih djevica, dočim je na dolnjem rubu u okviru prikazao slikar veoma malenimi figurami čitav veliki obhod, koj se drži u Rimu na brašančevo. Tu vidiš papinske činovnike s bakljami, biskupe, kardinale i samoga papu sa sv. otajstvom, njega prati čitav njegov dvor i četa kopjanika. Napokon prikazan je na istoj malenoj slici i kasteo sv. Angjela s velikim kriesom i mnogimi topovi iz kojih pucaju topdžije. Ovi predmeti tako su krasni, i u najmanjoj manjini tolikom savršenošću izradjeni, da im se čovjek zadosta načuditi nemože.“ [1] Pri molitvi za mrtve prikazana je na prvom listu smrt, kako uništuje bogata i siromaka, i kako gazi carsku krunu i papinsku mitru, a na drugom protivnom listu probudjenje Lazarovo od smrti, na okrajcih plačuće žene zavijene u plašt. Nakon šest praznih listova naslikana je opet smrt u borbi s nekimi konjanici, a sa strane dva krasna poprsja nepoznatih ljudi i dvie osobe, što gledaju smrtnu borbu. Kod molitve k sv. Krstu, načinjen je Isus na krstu, a naprotiv vidi se dažd zmija u pustinji s prorokom Moj-

[1] „Cosa tutta di fare stupire e maravigliare ogni acutissimo ingegno. Vasari.“

sijem, kako podiže mjedenu zmiju, kojoj se klanjaju Židovi. Sa strane dvie gole figure sa silnom muskulaturom, angjeli i druge slike biele na crnom temelju, kao i dva predjela s gorami u perspektivi, s ljudmi i kućami. Na listu molitve sv. duhu ima došašće sv. duha vrh apoštolâ, a na protiv zidanje babilonskoga tornja. Napokon ima još na sliedećih listovih dva stara grada, sa jednim čovjekom i ženom u okrajcih, zatim pljuskanje delfina u moru i dvie biele figure na crnom, veoma liepo risane. Na koncu knjige stoji na mjedenoj pločici napisano: *„Julius Clovius Macedo monumenta haec Alexandro Farnesio Cardinali, Domino suo faciebat. MDXLVI."* Netreba spomenuti, da i fina biela pergamena odgovara sasvim ljepoti pisma i slikarije. U tom rukopisu Klovio prvikrat upotrebljuje ime *Macedo* u slavu imenjaka Farnesova, Aleksandra velikoga.

Na urešenje ovoga molitvenika potroši Klovio, kako gore spomenusmo, devet godina. Započeo je dakle isti rad jur godine 1537., kad bijaše još u službi kardinala Grimania, te je valjda isto djelo namienjeno bilo ovomu kardinalu, a tekar iza njegove smrti posvećeno Farnesu.

Ovom radnjom dokaza naš neumrli umjetnik što ljudska ruka uz genijalnost izvesti može. U svih slikah ovoga rukopisa, kao i u najmanjih česticah nakita i uresa, vidi se tolika raznolikost u prikazivanju mužkih i ženskih figura, u njihovih položajih i odjeći, u perspektivi, u predjelih, drveću, uresih i u čitavom razredjenju, karakterisanju i bojadisanju, da se čovjek bujnoj mašti umjetnikovoj dosta načuditi nemože, te je veoma težko opisati sve one divne potankosti, koje se nalaze u čitavom djelu. Uzhićeni Vasari veli o tom djelu, da priliči više radu božanskomu, nego li ljudskomu, i da svaki, koji je vidio to djelo, priznati mora, da se ono nemože naplatiti nikakovim novcem, te da je Klovio u sitnoj slikariji nadvladao doista sve stare i nove slikare, zašto se punim pravom nazvati može malim i novim Michel-Angelom.[1] Rosini doda, da se ima nazvati „Rafaelom miniatorâ".[2]

[1] „La quale opera fu condotta con tanto studio e fatica che non si potrebbe, per modo di dire, pagare quest opera con alcun prezio giammai. — La quale diversità di cose spargono per tutta quell' opera tanta bellezza, che ella pare cosa divina e non umana. — Onde possiam dire che Don Giulio abbia superato in questo gli antichi e moderni, e che sia stato a' tempi nostri un piccolo e nuovo Michelagnolo."

[2] Na koliko se još za života Klovijeva cienilo ovo njegovo djelo po svoj Italiji, svjedoči nam pismo Jurja Bartola, brata vojvode toskanskoga Cosima, koji dne 26. listop. 1577. pisa umnomu Lovri Giacominu u Rimu: „Provedete a ogni modo di poter vedere il

Dragocjeni ovaj umotvor, procienjen na 30.000 dukata, čuvao se je do novoga ustrojenja Italije u privatnoj knjižnici kralja napuljskoga, te je svaki morao tražiti pismenu dozvolu od napuljske vlade, koj je htio viditi ga. S toga bijaše ovo djelo do najnovijega vremena umjetničkomu svietu veoma slabo poznato, te se i Klovio po inostranih, osobito njemačkih piscih, nije mogao kao umjetnik onako ocieniti, kao što su ga prosudjivali Talijani, kojim bijaše laglji pristup do ovoga molitvenika. Sad se po svoj prilici nalazi rukopis u kraljevskoj knjižnici ili napuljskoj[1] ili rimskoj, ali se nezna pravo, jer Milanesi kaže, da je iz Napulja donešen istinabog u Rim, nu da se nezna, dali je još u Rimu ili je kamo drugamo prenešen.[2]

U isto vrieme kad je radio na ilustraciji gore opisanoga molitvenika uresi Klovio i druge rukopise za Farnesa i još jednoga kardinala; od ovih poznata su tri *službenika ili misala.*

Jedan od ovih misala bijaše urešen samo sa dvimi povećimi slikami od Klovijeve ruke. Na prvoj slici izobrazi on spasitelja podučavajućeg apoštole, na drugoj *posljednji sud.* O toj slici veli Vasari: da je tolikom vještinom i tako divno izradjena bila, da bi se čovječja pamet smutiti mogla, kad bi stala razmišljati, kolikim trudom i kojom brižljivošću radjen je ovaj umotvor. Nadalje nastavlja Vasari, da je podpunoma uvjeren, da se ljepša slika u sitnom ne samo načiniti, nego ni viditi, ni pomisliti nemože.[3] Valjda će biti ovo onaj isti misal, koj se sada čuva u papinskoj sakristani u Rimu, i o kojem Baglioni veli, da su slike u njem vrhu svih čudesa krasne i tako savršeno izradjene, da im se ništa prispodobiti nemože.[4]

Drugi misal urešen po Kloviju čuva se u barberinskoj knjižnici u Rimu. Tu ima tri poveće slike, a jedna je iz rukopisa izva-

breviario miniato del Farnese da Don Giulio Corvatto (Croato), che è cosa rara in quel genere." (Biblioteca Riccardiana Codex. 24. 71.)

[1] Mnogi pisci uztvrdiše, da su korice toga rukopisa načinjene od slavnoga zlatara Benvenuta Celinia. Nu sam Celini u svom vjekopisu govori o drugom djelu Klovijevu, kojega korice izradjene bijahu po njemu. Nu i korice napuljskog molitvenika kovane su od srebra, te pozlaćene i liepim vajarstvom urešene po nekom zlataru, ali svakako manje vještine, nego li bijaše Celini.

[2] Le scritture di artisti Italiani.

[3] Il Giudizio universale, tanto bello, anzi ammirabile e stupendo, che io mi confondo a pensarlo, e tengo per fermo che non si possa, non dico fare, ma vedere, nè immaginarsi per minio cosa più bella.

[4] D'ingegnosissimmi minij colori per entro un Messale oltre ogn' meraviglia bello sì, che ora per la sua incomparabile esquisitezza con degno riguardo ha meritato di essere riposto nella sagrestia de sommi Pontefici. *Baglioni.* Vite dei pittori, scultori ed archit. Roma 1612. p. 14.

djena, te se čuva napose pod staklom. Prva prikazuje blagoviest Marijinu. Bogorodica kleči u sobi, te se začudjena obazire na angjela, koji joj se prikaza. U daljini vide se kroz prozor gradske kuće. Na okrajcih načinjen je okvir od vrlo dražestnih nakita, medju kojimi stoji od zdola nekakav grb modro-bielimi kockami, pokriven kardinalskim klobukom. Druga slika pred misom na bogojavljenje prikazuje klanjanje sv. trijuh kralja. U sredini sjedi bogorodica sa djetešcem, te prima darove. Jedan od kraljeva padnuvši na koljena pruža djetetu u posudi tamjan, dočim druga dva nose druge darove. Za bogorodicom stoji sv. Josip, a za jaslami vidi se vol i magarac. S vana je velika družba kraljevska s devama, nosećimi prtljagu i darove. Na okrajcih ima krasnih arabeska. Treća slika stoji pred misom na polnoćnicu. Tu je predočeno klanjanje pastira. Na okrajcih opet okit malenih slika, medju kojimi B. D. Marija ležeća u postelji, i Marijino očišćenje.

Treći misal Klovijev čuva se u burbonskoj knjižnici u Napulju. Tu ima do četrdeset listova, okićenih što većimi što manjimi slikami i inicijali. Na prvom listu za koledarom prikazuje poveća slika svećenika čitajućega misu. S traga više molećih ljudi. U okviru od zdola opet onaj isti kardinalski grb, kako i u góre opisanom misalu. Pod grbom svira u gajde majmun, koj nas sieća na sličnu slikariju u zagrebačkom brevijaru biskupa Erdöda. Na sliedećih listovih prikazano je: 1. porodjaj Isusov; 2. klanjanje sv. trijuh kralja; 3. Bog otac na nebu; 4. uzkrsnuće Isusovo; 5. uzašašće Isusovo na nebo s prekrasnimi arabeskami; 6. bogojavljenje; 7. sv. Trojstvo; 8. procesija s papom i kardinali; 9. sv. Pavao sa siedom bradom, veoma duhovita i krepka izražaja; 10. obrezavanje Isusovo; 11. blagoviest Marijina; 12. ss. Filip i Jakov, u liepom predjelu; u daljini modra brda i zelene doline, s bliza na brdu crkvica, a od zdola zelene bašće; na rubovih arabeske s čudnovatom zvjeradi i s majmuni; 13. porod Ivana Krstitelja; 14. angjeo vodi sv. Petra iz tamnice; 15. preobražaj sv. Pavla; tu sjedi Pavao na konju, koji je na prve noge posrnuo od straha, opazivši na nebu u velikoj svjetlosti boga otca; s traga u krasnoj okolici Pavlova vojnička pratnja; na okrajcih arabeske; 16. sv. Jakov apoštol; 17. sv. Lovro; 18. uznešenje Marijino, koju četiri angjela u oblacih na nebo nose, od zdola gledaju apoštoli; 19. sv. Bartol; 20. glavosjek Ivanov; 21. porod Marijin; 22. sv. Salmio, biskup; 23. sv. Matej, apostol;

24. sv. Mihajl, arkangjel; 25. sv. Franjo; 26. sv. Luka; 27. ss. Šimun i Juda; 28. pri prazniku svih svetaca izobražen je skup svetaca, s Ivanom Krstiteljem na čelu; 29. sv. Martin; 30. očišćenje Màrijino; 31. mučeničtvo sv. Cecilije; 32. na listu 325: *In agenda mortuorum ad missam,* prikazan je opet svećenik pred oltarom čitajući misu. s traga mnogo djakona, na okolo u okviru arabeske; 33. sv. Gregur papa kleči sa dva djakona pred oltarom sv. križa. Osim ovih povećih slika ima ih još nekoliko pomanjih, u arabeskah i rubovih. Čitav rukopis broji 352 lista u 4^{ni}, ali staro pismo sa slikarijom ide samo do lista 339, na kom počimlje novije pismo bez uresa. Ako su i mnoge slike u ovom rukopisu velikom duhovitošću sastavljene i neke od njih divno bojadisane, to se ipak čini, da nisu sve risane od Klovijeve ruke, već od inih manje vještih umjetnika, s kojimi se Klovio običavao pomagati kod svojih umjetničkih povećih naručbina.

Stojeći u dvoru Farnesovu, radio je Klovio, kako gore vidjesmo, i za inu veliku gospodu.

Medju ovimi djeli poznat bijaše brevijar B. D. M., kog je Klovio slikarijom okitio za kardinala Ipolita Medicia. Taj breviar, u malenom formatu, bijaše posvećen B. D. Mariji, te je Klovio primio za njegovo urešenje 2000 škuda. Po smrti kardinala Medicia dospje rukopis u ruke pape Pavla III, koj ga dade vezati u dragocjene zlatne korice po slavnom zlataru Benvenutu Celiniu, te ga posla po ovom zlataru kao izvanredni dar cesaru Karlu V iza njegova povratka iz Tunisa. Celini pripovieda o tom u svom vlastitom životopisu, te kaže, da je rukopis predao cesaru sa sliedećimi riečmi: „Sveti otac papa Pavao pošilja evo Vašemu posvećenomu Veličanstvu ovaj brevijar, kojega napisa i uresi ruka najvećega muža, koji se ikada bavio sličnom umjetnošću.“ [1]

Za rečenoga papu Pavla III naslika Klovio malenu četverokutnu sliku matere božje s djetetom, a oko nje množinu svetaca. Medju ovimi kleči pred Marijom papa Pavao III, kojega lice umjetnik veoma dobro pogodi. I ostalim figuram, veli Vasari, nefali drugo nego duša i rieč, da progovore. Ovu sliku darova papa

[1] „Sacra Maestà! Il santissimo nostro papa Paulo manda questo libro di Madonna a presentare a vostra Maestà, il quale si è scritto a mano e miniato per mano del maggior uomo che mai facessi tal professione“. Vita di Benvenuto Celini scritta da lui medesimo. Milano 1876. p. 150.

Pavao pod veliku riedkost takodjer cesaru Karlu V, koji se nije umotvoru mogao za dosta načuditi.

Za kardinala di Trento načini Klovio neku veoma dražestnu sliku sa više sitnih figura, koju isti kardinal darova takodjer cesaru Karlu V, koji je, kako se vidi, Klovijeve umotvore osobito cienio.

Isti kardinal naruči kod Klovija sliku majke božje s podobjem Filipa II, kralja španjolskoga, te posla istu sliku na dar rečenomu kralju.

Za istoga kralja španjolskoga dogotovi Klovio sliku sv. Ivana Krstitelja u pustinji s prekrasno izradjenim predjelom i sa više zvieradi, koju sliku načini jur prije i za kardinala Farnesa.

U Španjolsku bjelu poslane takodjer Klovijeve slike: 1. Marija s djetetom; 2. sv. Elisabeta; 3. sv. Ivan evangjelista i neke druge pomanje radnje.

Na dvoru kardinala Farnesa izradio je Klovio još sliedeće tvorove:

1. Tugujuću Mariju s mrtvim Isusom na krilu, sa još nekoliko figura. Ovu sliku darova kardinal kasnije papi Pavlu IV, koji Klovija na toliko cienjaše, da ga je uvjek kraj sebe imati želio. Istoga predmeta sliku načini Klovio višekrat. Jednu pokloni kardinal Farnese supruzi cara Maksimilijana, drugu sgotovi Klovio za markezicu od Pescare, kako gore spomenusmo.

2. Molitvenu knjigu, nazvanu „Flora“, koja se nalazi u burbonskoj knjižnici u Napulju. Na početku je koledar, nakićen na čelu svakoga mjeseca slikom odnosećom se na poljsku radnju onoga mjeseca. Zatiem sliede četiri evangjelista i različne druge slike. Rubovi okićeni su lišćem, biljem i svakojakim cviećem, te se zato i zove knjiga „Flora“. I ovaj rukopis urešen je grbom Farnesovim, nu čini se, da su i tu neke slikarije radjene tudjom rukom, jer neodgovaraju duhu i slogu Klovijevu.

3. Brevijar sa grbom Farnesovim, takodjer u knjižnici burbonskoj. Tu ima prikazana četiri Evangjelista, raznih drugih svetaca i papa, zatim prizora iz staroga i novoga zakona itd. I ove slike nisu izradjene u duhu Klovijevu, te s toga dvojimo, da li su sve od njegove ruke. Pod grbom stoje pismena: AL. C. D. F.

4. Svetog Gjurgja na konju kako ubija zmaja. I ovu sliku, kopiju Klovijeva mladjahnoga tvora, darova kardinal Farnese caru Maksimilijanu. U bakar je rezao ovu sliku slavni Enea Vico go-

dine 1549, Aleksandro Valé godine 1592, a ponajbolje Kornel Cort godine 1577.

5. Gologa Isusa s krstom u ruci i

6. Isusa kako nosi krst na kaľvariju i kako ga množtvo ljudstva prati, s traga vidi se majka božja u pratnji drugih Marija, u kojih licu izražena je velika tuga.

Za vrieme boravljenja prvih godina na dvoru Farnesovu upozna se Klovio sa pjesnikom Evrialom Moraniem iz Ascola, prijateljem Anibala Cara, Petra Aretina, Claudija Tolomeja, Franje Molza i ostalih, u ono doba na glasu književnika, s kojimi stajaše i naš umjetnik u prijateljskom odnošaju. Rečeni Morani načini dvie pjesme u pohvalu cesara Karla V pod naslovom „Stanze sopra l' impresa de l' aquila", od kojih jednu proslovi javno u Rimu prilikom povratka cesara Karla iz Afrike nakon osvojenje Algira i Tunisa. Ove pjesme prepisa Klovio krasnimi pismeni (lettera formata del monserchi) na veoma finoj pergameni, 25 listova u 8[ni], te ih uresi slikami.

Ovaj rukopis čuva se sada u carskoj knjižnici u Beču pod br. 2660, te ima u njem četiri lista urešena slikarijom. Na glavnom listu 1. stoji alegorička poveća slika, koja bi imala prikazivati pobjedu carskoga orla nad nepobjedjenim do tada gradom Tunisom. U sredini lista leži na uznačice nad lomačom gola djevojka vitka tiela u dražestnom položaju, a na njoj sjedi razširenih krila pobjedonosni orao. Uz glavu stoje dva povisoka vojnika u rimskoj bogatoj odjeći. Kod nogû opet jedan rimski vojnik i četiri do pet žena, od kojih se samo poprsja vide. S preda leži na polu osovljena žena sa dvoje djece, izradjena velikom nježnošću i mekoćom. S traga je zgrada u slogu renaissance s oblim svodištem, pod kojim stoji jedna statua podignutom desnicom, smatrajuća u zraku borbu velikoga orla sa dviema grabežljivima pticama, koje predstavljaju valjda gusarske gradove Algir i Tunis, nadvladane od carskoga orla.

Veoma krasno i ubavo izkićeni su okrajci ove slike, stranom na ružičastom, stranom na zelenom i ljubičastom temelju, punktiranom sa zlatom. Arabeske izradjene su u starinskom klasičkom slogu sa zlatnom i smedjom bojom, medju njimi vide se umiešane malene figure po ukusu Rafaelovu.

Na sliedećem protivnom listu, na kom je upisan naslov pjesme: „STANZE D' EVRIALO D' ASCOLI SOPRA L' IMPRESA DE L' AQVILA",

od zgora u sredini je starinski obli hram, prema kojemu polaze s desna dvie mlade žene, a s lieva jedan mužkarac i starija žena s malenim djetetom kraj nogû. S preda leži drugo diete na zemlji u položaju Michel-Angelova Adama u sikstinskoj kapeli. Na rubovih lista iztiču se medju triumfalnimi emblemi dva prekrasno izradjena genija i jedan poveći vojnik, a od zdola u naoblom polju, te na smedjo-zlatnom temelju, bitka konjanička.[1]

Na listu 18 počimlje druga pjesma s posvetom: „AL GRAN MARCHESE D'AGHILARE".[2] Rubovi su opet bogato i liepo izkićeni slikarijom. Tu se vide na bliedo-žutom temelju simetrički razredjene veoma fine arabeske od bilja s upletenimi kaméami, te na smedjem i zlatnom temelju veoma nježne figure. Od zgora dva svirača na modrom polju, a u uglovih dva serafina. Od zdola u sredini jedan satir sa Panovom sviralom u dražestnom predjelu, a u uglovih maleni geniji noseći voće.

Na sliedećem listu stoji opet posveta: „AL INVITTISSIMO CARLO QVINTO SEMPRE AVG." Izpod toga na bliedo-zelenom polju sliedi pjesma. U nakitu ruba iztiče se prekrasna slika Apolla igrajućega na gusle.

Velezaslužni opisatelj bečkih umjetnina, pokojni Waagen, opazuje pri opisivanju gorespomenutih slikarija: umno gubljenje boja (Abtönung) u zračnoj perspektivi, koje se u sitnom slikarstvu Klovijevu pojavljuje, jest reć bi sasvim novi momenat.[3]

Na starih koricah ovoga rukopisa, koji je vezan u smedjoj zlatom natučenoj koži, ima na prvoj strani carski dvoglavi orao medju dviema stupovima s poslovicom Karla: „Plus ultra". Na drugoj stražnjoj korici opet dvoglavi orao.[4]

[1] Pjesma počimlje ovako:

Gia ministrai l'alte saette a Giove,
E 'n ciel portai uolado — Ganimede,
Feci l'altre cose inusitate et nuove,
Di cui resta nel mondo eterna fede.
Ma fei di mia virtù l'ultime proue.
Sol per costei che qui meco si vede;
Et morir uolli nel medesimo ardore,
Che bel fin fa chi bene amando more.

[2] Bijaše poslanikom Karla V u Toskani.

[3] Waagen: Die vornehmsten Kunstdenkmäler in Wien. II. 111—113.

[4] Maleni ovaj rukopis u 8ni došao je u bečku knjižnicu valjda iz Mletaka, jer o njem govori čuveni Apostolo Zeno (Memorie MS. de' Poeti Italiani. T. I.)

Život znamenitih ljudi one dobe, živućih pod blagim podnebjem liepe Italije, bijaše često prepleten ljubavnimi zgodami i nezgodami. Pape i vladari, svećenici i redovnici, vojnici i gradjani, književnici i umjetnici, žrtvovahu u ono doba duševnogá preporoda na žrtveniku najsilnije božice ljudskoga pokoljenja. Tako i Klovio, prem da je pripadao staležu rimskoga svećenstva, pade za neko vrieme takodjer u mreže njezine.

Anibal Caro, kojega višekrat spomenusmo, obćeći skoro neprekidno s našim umjetnikom na dvoru Farnesovu, sprovodeći s njime mnoge vesele i turobne dane, i gosteći se ujedno u veselom družtvu zajedničkih prijatelja, sačuva nam u svojih klasičnih poslanicah takodjer uspomenu Klovijeve ljubavi.

Nekom zgodom pišući on A. M. Alessandru . . . svomu prijatelju, natuknu mu mimogredce, da nebi s gorega bilo, kad bi izbatinao ponešto Klovija poradi njegove ljubavi i obranio mu od napasti srce ujedno s kesom. [1]

Iz ove ironičke, ali dosta suhoparne bilježke, možemo zaključiti, da Klovijeva ljubovca nebijaše od bogate obitelji, te da je umjetnik za svoju ljubav morao tratiti novaca preko svoje moći.

Sasvim inoga, da ne reknemo platoničkoga smjera, bijaše druga ljubav Klovijeva prema jednoj njemačkoj umjetnici, kojoj Zani, valjda pogrešno, podaje takodjer ime Clovio, [2] ako ne bijaše možebiti od porodice slavnog u ono doba matematika i pisca o muzici, Isusovca Kristofora Klavera, nazvana Clavia, iz Bamberga, koji se tada bavio u Rimu, izpravljajući gregorijanski koledar. [3]

I pri ovoj nježnoj ljubavi bijaše „vis movens“ Klovijev pouzdanik Anibal Caro, pošto je po običaju onoga vremena, i kao tajnik

[1] Cavaliere Ronchini piše o tom ovako: „Annibal Caro, questo insigne letterato, aveva con Don Giulio (che così usava di chiamare il Clovio) somma dimestichezza, intantoche udito una volta come il cherico artista fosse preso d' amore non punto celestiale, scrivea celiando ad un amico: „Poiche l' amore sen va per virtù del legno, sarà bene che facciate dare de le legnate ancora a Don Giulio, e li guarirete il core e la borsa in un tratto“. Ova poslanica Carova nalazi se u Milanskom Mazzuchelliovu izdanju od g. 1827. pod naslovom: „Lettere inedite di Annibale Caro.“ P. 142. Lettera LXXXI. Caro veli: „Non avete fatto poco a mandar via l' amore, e poichè sen va“ itd., kako gore.

[2] „Clovio, giovane tedesca, amica del Padre Don Giulio, miniatrice bravissima, fioriva a. 1540.“ Zani. Enciclopedia methodica.

[3] Još jedan Clavius Martinus, takodjer Isusovac, † 1566., živio je neko vrieme u Rimu, predavajući bogoslovje po Tomi Aquinu. Ali taj nebijaše Niemac, nego Španjolac iz Vittorije.

Farnesov, sastavio ono prvo, tako rekuć ljubovno pismo, što ga je Klovio zajedno sa svojim podobjem odaslao mladoj njemačkoj umjetnici.

Ovo pismo, pisano talijanski, glasi u prevodu ovako:[1]

„Ima više vremena, da sam čuo, kako sviet slavi vaše krieposti i vašu ljepotu, te sam već po samom glasu bio počeo vrlo zauzimati se za vas, kad eto gospodina M . . . s vašom slikom (podobjem), koju ste sami naslikali, i tako naslikali, da sam jednako ugledao milinu vašega lica, živahnost vašega duha, te izvrstnost one umjetnosti, kojom se i ja bavim. Sad sudite sama, ako sam vas prije ljubio zato, što sam vas čuo hvaliti, koliko vas ljubim i štujem sada, kad sam vas tako rekuć vidio, i spoznao za takovu ženu, koja ne samo da je toli liepa i mlada, nego takodjer izvrstno vješta u onakvoj umjetnosti, koju riedko muževi umiju, a kamo li žene.“

„Poradi ljubavi i udivljenja nije mi se moglo na ino, već da zadržim pri sebi vašu sliku, kojoj se divim svaki čas i koju držim za najmiliju i najdivotniju na svietu. A da vam odvratim ljubav za ljubav, pošiljam vam evo moje podobje, takodjer djelo moje vlastite ruke, i to većma, da poznate onoga koj vas ljubi, nego što je vriedan onaj koj vam ju šalje, jer budući da to nije od najboljih mojih djela, držim, da nije vas ni dostojno. Ali jer znam, da je drago umjetnikom, ako mogu viditi razna djela onih, koji što tvore, zato sam pomislio, da vam se neće dati na žao, ako vam se dade prilika da vidite kako radimo mi u Italiji. Bio bih vam poslao kakav predmet iz poviesti, ili kakav obrazac (figuretta) podpuno izradjen, da možete o stvari temeljitije suditi, ali poradi kratkoće vremena odgadjam to na drugiput. Ovo moje podobje hoću da vam samo na toliko služi, da me po njem poznate, i da ga držite kao uspomenu, kojom vam se sam darivam. Ja znam, da ste tako udvorna (cortese), kao što vam lice kaže, zato i ne sumnjam, da ćete me primiti za svoga prijatelja.“

„Molim vas dakle, učinite mi ljubav, te mi oglasite, da li me za takova zbilja primate. Zapovjedite mi kao svomu i obdarite me

[1] U prilogu pod II priobćujemo izvorno pismo, kako je priobćeno po Juliju Tomitanu u mletačkom izdanju Carovih poslanica od g. 1791., p. 159., i po Vilimu Della Valle u sienskom izdanju Vasarijeva djela (1793.) T. X, 354. Žalibože neima u nijednom izdanju naznačena datuma, i tako neznamo točno opredieliti vrieme pismu.

milostivo kojim drugim djelcem vaših rukû, a ja ću vam se odužiti. U ostalom pozivljujući se na ono, što će vam kazati ovaj vitez, koj vam donese ovo pismo, izručujem vam se i ostajem na uvjek vaš, i ljubim vam nježne i umjetne ruke. Ostajte zdrava."

Oba podobja, o kojima je rieč u gore priobćenoj poslanici, sačuvana su slučajno u bečkoj ambraskoj zbirci.[1] Klovio prikazan je u slici kao tridesetgodišnji plavokosi mladić, sa slabom bradom i brkovi, u crnoj odjeći, koja priliči više svećeničkoj odori nego li kalugjerskoj. Na glavi mu je crni obli šešir osobite vrsti, a kraj njega s lieva viri žuto kudrasto pseto. Na gornjem rubu ove okrugle malene slike u aquarellu upisano je na modrom polju sa zlatnimi pismeni: „Julius Clovius Croatus sui ipsius effigiator A. aetat. 30. Salut. 1528."[2] Žensko podobje njegove prijateljice prikazano je u tamnoj kabanici krznom obšitoj, sa crnom kapom na glavi i ružom u ruci. Iz različitog risanja i bojadisanja vidi se, da obje slike nisu od jedne ruke, nu obje imadu jednaku veličinu i oblu formu, te jednako izrezani drveni okvir u slogu renaissance, samo da je na okviru ženske slike upisana godina MDLXXV s izrekom od zgora: „Quia nescitis diem neque horam," a od zdola: „memores estote uxoris". Vidi se dakle, da slike nisu istodobne, ali su okviri u jedno te isto doba, t. j. god. 1575. izradjeni, te slike u nje umetnute. Po kom? Mi bi se usudili tvrditi, po samom Kloviju, u njegovoj dubokoj starosti, a po smrti njegove ljubovce, na koju se valjda ona izreka proteže: „Memores estote uxoris".

Kako su ove slike dospjele u ambrasku zbirku, to nam nije poznato.[3]

Za vrieme boravljenja u rimskom dvoru Farnesa uresi Klovio još tri rukopisa prekrasnimi slikarijami, koji se nalaze u vatikanskoj knjižnici.

Prvi je *Dantova božanstvena komedija.* U ovom rukopisu ima slikarijâ od tri umjetnika iz razne dobe. Imena dvaju starijih nisu poznata. Oni izkitiše pjevanja pakla i polovicu purgatorija. Slikarije

[1] Ormar D. XI. Br. 90. i 91.

[2] Radjena je dakle slika one godine, kad je bio u manastiru kao redovnik sv. Salvatora.

[3] Waagen nije mogao pročitati na Klovijevoj slici godinu njegove starosti, a pomiešao je vrieme radnje ženske slike sa godinom radnje okvira.

prvoga izradjene su slogom Giottovim,[1] a iz radnje drugoga vidi se, da ih je načinio neki malo vješt njemački slikar. Konac pjesme purgatorija i čitavo pjevanje paradiza uresi Klovio, kojega jedino ime zabilježeno je u rukopisu.

Slike su većom stranom alegoričke. U prikazivanju predmeta i bojadisanju spoznaje se duh Rafaelov, kojega je Klovio upio iz Rafaelovih i Romanovih umotvora. Po svom običaju prikazao je Klovio i ovdje u malenih vignetah i kolobarih čitave velike prizore, kao n. p.: uzvišenje i krunisanje Marijino, snilazenje sv. duha, i druge historičke predmete. Neki Niemac pokušao je u prilog njemačkog ilustratora divnu radnju Klovijevu poniziti time, što je rád Niemca u tom rukopisu nazvao ozbiljnijim i pjesmi bolje odgovarajućim, nego li su Klovijeve u duhu renaissance izvedene slike, koje se tobože neslažu s duhom Danteove pjesme. Ali priznaje ipak, da su mu slike izvrstno izradjene po ukusu Rafaelovu, te dapače učeno i znanstveno razredjene. Hvaleći pobožnost i ozbiljnost dvaju starijih slikara veli isti Niemac, da je Klovio uvrstio suviše alegoričkih i simboličkih prikazivanja, te da je naslikao i takove stvari, koje se slikami prikazati ni nedadu, kao što je putovanje Beatricino po zviezdah, suncu i mjesecu,[2] nu baš je ovimi stvarmi Klovio pokazao tanko osjećanje i fini smisao za granicu med slikarstvom i poezijom.

Inače sudi o tom predmetu čuveni Francez Silvester Sacy u svom izvrstnom djelu „Paleographie universelle“ (knj. III). On iz Dantova rukopisa uprav onu divnu Klovijevu sliku za urešenje svoga djela izabra, u kojoj je prikazano Beatricino putovanje po suncu. U sjajnom bielom kolobaru vidi se u modrom svemiru s lieva krunjena Beatrica sa više gospodja, a s desna na prema njoj stoje dvie osobe, jedna mužka u modroj haljini, valjda sam Dante, a druga ženska u ružičnoj i zelenoj odjeći. Izvan sunca na rubovih lista načinjeni su krasni arabeski, a od zdola počimlju stihovi treće knjige pjevanja: „Il Paradiso“. Ostale slike toga rukopisa, kojega desivši se u Rimu, nisam imao prilike razgledati, nemogu ni opisati, ali iz inih njemačkih opisa razabiremo, da su sve izradjene u duhu Rafaelovu. Englez Richardson veli, da nije vidio krasnije urešena rukopisa od ovoga Danteova, pisana na velikom foliu pergamene, a

[1] Richardson misli od Petra Perugina.
[2] Conversations-Lexikon für bildende Künste. Leipzig 1846. B. II. S. 538.

napunjena nebrojenimi miniaturami, veoma dobro izradjenimi. On misli, da je negda pripadao vojvodi urbinskomu.[1]

Drugi je rukopis, *Život Franje Marije od Montefeltra Della Rovere IV,* vojvode urbinskog i slavnog vojskovodje. U tom prekrasno urešenom rukopisu nalaze se sliedeće Klovijeve slike: Na prvom listu podobje vojvode u crnom oklopju, na okolo triumfalni nakiti s grbom vojvode. Na trećem listu poprsje istoga vojvode, nošeno od dvojice angjela. Od zdola četiri viteza u starinskoj odjeći s barjaci, a jedan sa šibikom zapovjedničtva. Na četvrtom listu investitura vojevode urbinskog po rimskom papi sjedećem na prestolju; pred njim kleči vojevoda primajući žezlo. Oko pape petero svećenika, od kojih ima jedan naočale. Ovoga svećenika sa naočali drže neki za samoga Klovija. Nu prem da su nam poznata četiri Klovijeva podobja, tri slikana, a jedan u bakru rezani, nemogosmo ipak naći sličnosti ni s jednim od njih. Podalje od ovih svećenika stoji u jednoj hrpi više vitezova, u predku stražari, vojnici i dvorjanici. U perspektivi vide se s traga kroz prozor arhitekture. Na rubovih liepi arabeski. Pred poglavjem drugim rukopisa izobražen je vojvoda urbinski na konju kao zapovjednik vojske, posred svojih vojnika i vitezova, koji su stranom na konjih, stranom pješke. Pred vojvodom stoje dva plemčeta. S traga liepa okolica sa arhitekturami. Pred poglavjem trećim prikazan je opet vojvoda kao novo imenovani zapovjednik mletačke vojske, praćen u slavju iz crkve sv. Marka od dužde i senata mletačkoga, te jednog odjela vojske. Tu je vierno prikazana i crkva sv. Marka s duždovom palačom. S prieda u morskom kanalu dvie gondole.

Dragocjeni ovaj rukopis vezan je u baršunu s pozlaćenim nakitom i grbom pape Klimenta XI. Boje nekih slika, koje bijahu jur pobliedile, popravljene su žalibože u XVII vieku od Don Feliksa Ramellia, slikara pape Klimenta XI. koj podade bojam i suviše živahnosti i oštrine.[2]

Treći je rukopis, *Život Friderika od Montefeltra,* vojvode urbinskog, pisan od Kopranina (Capodistria) Jerolima Mucija. Na prvom listu ovoga rukopisa naslikano je po Kloviju podobje rečenoga voj-

[1] „Le Dante du Duc Urbino, qui est un des plus beaux Manuscrits, pour le Caractère, que j' aie jamais vue; il est en perchemin, grand in Folio, et rempli d'une infinité de Migniatures, faites par diferentes Mains, et toutes fort bien exécutées. Il y en a plusieurs de Don Jules Clovio.“ Richardson. T. III, p. 482.

[2] Richardson III, p. 481.

vode s knjigom u ruci. U perspektivi vidi se grad sa tornjevi. Od zgora nose dva angjela krunu, od zdola stoje dvie sirene. Na okolo u rubovih znakovi triumfalni. Na trećem listu poprsje vojvode nose dva angjela s crvenimi barjaci u rukama, nad njimi vije se orao, sa strane razni vojeni znakovi, od zdola drže dva angjela grb vojvode, sa strane dvie prekrasno izradjene alegoričke figure, od kojih vitez s kopjem i lovorikom prikazuje snagu i slavu, a žena s granom masline, znak mira, kao i zdola sova, znak budnosti. Na okrajcih triumfalni nakiti s pomiešanimi orlovi, angjeli itd. Na četvrtom listu sliedi svečani uvod vojvode u grad Urbino, kako ga pozdravlja gradsko poglavarstvo s množtvom puka. Tu ima mnogo istinitih portreta, kao što i vojvoda dobro pogodjen. Na okrajcih opet nakiti. U toj slici svi su predmeti umno i duhovito prikazani i razredjeni, nu boje su suviše žarke, jer i ove izpravi slikar Ramelli za vrieme Klimenta XI. Klasično izvedena su lica ljudî i veoma dobro risani konji. Pred drugim poglavjem rukopisa umještena je velika slika noćne bitke. Medju oblaci sjaje mjesec i baca svoje bliede trakove na čitav krvavi prizor. Vojnici se bore izmjenice u mraku i u svjetlini mjeseca u raznih položajih. U toj slici svi su predmeti kao živi, i sve što sliku dulje gledaš, oživljuju reć bi pred tobom nekim čarobnim utiskom sav ratni prizor. Ljudi i konji, voda i zrak, trava i oblaci, mjesec i zviezde, sve se pred tobom kreće, sve živi. Pred trećim poglavjem prikazano je jurišanje neke tvrdje s množtvom vojnika. Tu trče pješci, skaču konjici, ljudi i konji padaju mrtvi ili ranjeni, sve je tu prikazano živo i sjajno, dočim okrajke rese klasične arabeske.

I ovaj rukopis vezan je kao prvašnji u baršunu. A sva tri vatikanska rukopisa čuvaju se izvanrednom pomnjom.

Osim ovih rukopisa izkiti Klovio valjda u ovo doba pomoćju svojih učenika krasno pisanu poviest rimsku *Pavla Orosia*. (Historia romana excerpta ex Libris Pauli Orosii), koja se nalazi u parižkoj knjižnici arsenala pod br. 71.

Ovaj rukopis ima 239 listova u foliu, te su u njem mnogi listovi ukrašeni stranom većimi, stranom pomanjimi slikami te inicijali. Na listu 1. počimlje knjiga pjesmom u hvalu Bogorodice. (Alma Redemptorea genitrix enixa supernum.) Tu je na početku prvoga lista naslikana bogorodica s djetetom u ruci. — Na listu 3. i 4. izobražen je simbolično Rim, koji pošto podloži sav

sviet oružjem, pravdom i vjerom, uživa mirno gospodstvo sa slavodobićem. (Roma triumphatrix ego sum, reginaque regum, quae maior quantum ante fui, minor ecce modo sum.)

Na listu 5. prikazana su tri diela svieta: Azija, Afrika, Europa; na listu 10. Romulo i Remo grade Rim; list 12. Otimanje sabinskih djevojaka; list 24. Lucrecija, Bruto i Collatinus, te samoubojstvo Lucrecije; list 38. Appius Claudius Virginiam condemnat, pater suus Virginius illam jugulat; list 43. Slavje Camillovo (Marcus Furius Camillus Dictator et Triumphator); list 53. Marko Curtius vojuje proti buntovnim gradjanom; list 80. Scipio golim mačem posred urotnika; list 102. Pobjeda nad Hanibalom; list 112. Dogovor Hanibala sa Scipijom; list 118. Množtvo razjarenih žena traži od senata rimskoga, da se dokine lex Appia; list 120. Slavje Tinta Quinta Flaminija; list 155. Velika mudrost Marka Catona; list 170. Slavje Julija Cesara; list 181. Sibilla Tiburtina (Haec Sibilla illa Tiburtina fuit quae adventum Domini praenuntiavit. Die nativitatis Christi monstravit Virginem in ulnis tenentem puerum.) Prekrasna ova, chromolitografijom u Parizu od glasovitoga tipografa Firmin Didota snimljena i ovomu djelu priložena slika, prikazuje Sibillu tiburtinsku, kako pred carem Augustom i pred sakupljenom svjetinom, na javnom trgu rimskom naviešta porod Isusov, i proročkim nadahnućem opojena, pokazuje prstom Bogorodicu, koja joj se sa sinkom na ruci u oblacih prikaza.[1] Na listu 182. ima napokon pobjedonosni uvod cesara Augusta u Rim s množtvom puka i zarobljenika.

Ovo su na kratko izbrojene sve poveće slike ovog velekrasnog rukopisa. Osim njih počimlje svaka glava poviesti s urešenim inicijalom, te su i rubovi izkićeni po običaju Klovijevu s arabeskami, cvietovi, kitami bilja i granami na dugo i široko. Ovi uresi zauzimlju na nekih mjestih gotovo vaskolik lievi okrajak lista. Gdje počimlje poviest o pojedinih rimskih kraljevih, ima mjesto inicijala sitna slika dotičnoga kralja o kojem je govor, i to počam od Nume Pompilija sve do Tarquinija.

I u poviesti rimskih careva urešena su pojedina poglavja slikom dotičnoga cesara, te su ove slike vierno snimljene po rimskih novcih, medaljah i mramornih poprsjih. I oko njih ima svakojakih ukrasa.

[1] Ovu sliku, kako jur spomenusmo, uvrsti Klovio i u neprocienjivi molitvenik Farnesov od g. 1546.

SIBYLLA TIBURTINA

Slike careva počimlju s Tiberijem, a svršuju s Konstantinom velikim. Na samom kraju rukopisa (list 236.) ukrašena je glava poviesti o Aleksandru macedonskom sa slikom ovoga cara, skinutom sa nekog novca, iz koje slike dalo bi se nagoviještati, da je ovaj rukopis urešen po Kloviju za Aleksandra Farnesa.[1]

Po smrti pape Pavla III (god. 1549.) porodi se medju novim papom Julijom III, od porodice Giocci, i Oktavijem Farnesom, vojvodom od Parme, krvni rat poradi vojvodstva Parme i Piacence, buduć da je papa nastojao, da isto pridruži iznovice državi papinskoj, bojeći se, da će ga inače osvojiti cesar Karlo V. Nu Oktavio Farnese opre se papi, pozvavši u pomoć Franceze, dočim se papa sdruži s cesarom Karlom. Ovo ratno stanje dade povod kardinalu Aleksandru Farnesu, da ostavi Rim, gdje bijaše radi svoga rodjaka krivim okom gledan, te da se preseli u Florenciju, kamo pozva i svoga štićenika Klovija.

Klovio odazva se rado tomu pozivu, jer Florencija kao domovina na veliko proslavljenih u ono doba učenjaka i umjetnika, bijaše uplivom obitelji Medici, koji su od republikanskih gradjana postali silni vladari, stecištem umnih i učenih ljudi sa svih strana svieta.

Došavši u Florenciju bude Klovio kao umjetnik na veliku glasu od vojvode Cosima I primljen odmah pod zaštitu, pošto je jur od davna gojio želju, da ga ima na svom dvoru i u svojoj službi. Od vojvode i od inih ljubitelja umjetnosti dobi Klovio mnogo častnih naručbina. S toga ostade on još i tada u Florenciji kad je g. 1553. njegov pokrovitelj kardinal Farnese vratio se natrag u Rim, pošto se okolnosti bijahu promienile na bolje.

U ovo vrieme izradi Klovio za vojvodu toskanskog po prilici sliedeća djela:

1. *Oplakivanje smrti Isusove* (Pietà) sa četiri lica sažaljujuća mrtvog Isusa, koj leži uz krilo svoje majke. Slika ova izradjena je velikom savršenošću. Glava Spasiteljeva izrazuje divnu božansku narav toga najvećeg mučenika za dobro čovječanstva. Turobnost lica njegove majke spojena je s veličanstvom njezine rezignacije.

[1] Opis ovoga rukopisa imamo zahvaliti našemu akademiku prof. dru. V. Bogišiću.

U licu starca Nikodema prikazana je duboka tuga čovjeka mnogo izkusna, s osjećanjem grozne nesreće, koja ga snadje, dočim je u mladom Ivanu i Mandaljeni iztaknuto čuvstvo žalosti ljudske. Pod slikom ovom stoji podpis: „Julius Macedo fa.“ Tristogodišnjim tečajem vremena izgubiše boje žaliboże svoju prvobitnu svježost i bistroću, ali u čitavom sustavu predstave i risanja vidi se veliki um onoga, koji ju je radio.

Sad se nalazi ova slika u florentinskoj palači Pitti, u sobi „Dell' educazione di Giove“ pod brojem 241. U bakru je rezana u novije vrieme od Lasinia.[1]

2. *Isus na krstu s Mandaljenom obimajućom krst.* I ova liepa slika nalazi se u florentinskoj galeriji, u sobi nazvanoj „Stanza della Direzione“. Ima kao i prvašnja podpis „Julius Macedo fa.“ i god. 1553.

3. *Jupiter pretvoren u orla, otimlje mladca Ganimeda.* Ovu sliku načini Klovio opetovano po risariji Michel-Angelovoj za vojvodu toskanskog s tom razlikom, da je od zdola mjesto dvaju lajućih pseta, načinio jednoga povećega psa žute boje.[2]

Slika je sriednje veličine. S dola prostire se priprosta seoska krajina sa zgradami, sprieda sjedi pastirski pas tugujući za ugrabljenim gospodarom Ganimedom. Na sried slike vidiš ogromna orla kako nosi gola Ganimeda u Olimp. Noktima obuhvatio je mladićeve noge, a vrat i glavu stiska na Ganimedove prsi, dočim daleko po zraku razkriljuje krila, na kojima je mladac razprostro svoje ruke, dočim bujnom kosom i razderanom haljinom vjetar igra. Mladić brani se uzalud nogama, glava mu nagnuta, sve mišice zdravog i jedrog tiela su mu napete, ali sila mu malaksa i oriaška ptica vije se sa svojim plienom gorostasnim mirom put neba.[3]

Gledajući ovu sliku mora se čovjek diviti izvrstnomu risanju krepke muskulature, kao i dražestnomu bojadisanju Ganimedove puti. Na orlu je svako perce toli pomno izvedeno, da se krila pričinjaju prozračnimi.

Ovu sliku načini Klovio na finoj pergameni, te je bila negda u zbirci vojvode toskanskoga. U jednom popisu od godine 1589.[4]

[1] Bardi: Galleria Pitti illustrata. Firenze 1840. T. IV.

[2] Čini se, da mu se kod pasâ nada sve milila žuta boja.

[3] Gl. časopis „Vienac“ 1878., br. 22.

[4] Rukopis. Archivio della Galleria di Firenze. Vasari. Ediz. Le Monnier 1857. T. XIII, p. 137.

popisana je medju inimi umotvori (a carte 4. Un Quadro di un ratto di Ganimede. Minio.). Još početkom XVIII. vieka vidio ju je Englez Richardson u Florenciji, te ju opisuje ovako: „Otmica Ganimeda po Michel-Angelu od Don Julija Klovija jest djelo istoga značaja kojega su i ostale radnje ovoga izvrstnoga sitnoslikara, što se nalaze u kući della Madama.“ [1] Nu kasnije nesta ove slike iz Florencije, te je po svoj prilici ona ista, koja dodje s vremenom u zbirku doktora Kölbla, kojega zbirka prodana je na dražbi, te istu sliku kupi bečki velezaslužni za umjetnost trgovac umjetnina Artarija, a od ovoga nabavi ju godine 1878. pisac ovih redaka, te se čuva sada u njegovoj zbirci u Zagrebu.

3. *Sveti Ivan Krstitelj* u pustinji, sjedeći na stieni; oko njega više zvjeradi. [2]

4. *Podobje velike vojvodkinje Eleonore od Toleda*, supruge Cosima I.

5. *Glava* neke nepoznate žene.

6. *Mrtav Isus na krilu svoje majke*, po svoj prilici po Michel-Angelu.

7. *Glava Spasitelja*, o kojoj se pogovara, da je snimljena po najstarijoj slici Isusovoj, koju Goffredo Bouillon donese iz Jerusolima. [3]

8. *Isus na krstu* sa više malenih figura od zdola. (Richardson). Valjda je ovu sliku rezao u bakar god. 1561. Cornelio Cort. Tu ima pod nogama krsta M. Magdalena klečeća i obimajuća krst, zatim sa strane dvie druge Marije, Nikodem i jedan stražar.

9. *Sv. obitelj*, u istom slogu kao i Pietà. (Richardson.)

10. *Podobje Klovijevo* u liepo izrezanom okviru od revna ili ebanovine, od kojega su kutići urešeni trouglići od kamena. Nad ramenom Klovijevim stoji nadpis: „D. GIVLIO MINIATORE.“ Ova slika zabilježena je u jednom popisu od god. 1635., te se i sada nalazi u florentinskoj kr. galeriji u sobi „Della Direzione“. Polag

[1] „Le Rapt de Ganimede, d' apres Michel-Ange par Don Jules Clovio. Il est du même Caractére que les autres ouvrages de ce fameux Peintre en Mignature, qui se trouvent dans l' apartement de Madame.“ Richardson. Traité de la Peinture et de la sculpture. Traduit de l' Anglois. Amsterdam 1728. III, p. 117.

[2] I ova slika spominje se u gorespomenutom popisu od g. 1589. Richardson govori o jednoj slici sv. Ivana, koju je vidio u Parmi u bivšoj zbirci Farneskoj, te veli o njoj: „Un seul Tableau en Mignature, avec un quadre, et une glace du même Maitre (Jules Clovio); c' est un S. Jean d' un stile diférent de celui qui est dans le Missel, mais semblable à ceux de ce Maitre, qui sont a Florence.“ III, 670.

[3] Sve četiri posliednje slike spominju se u popisu g. 1589.

nje rezane su dosta lošo u bakru slike dodane različitim izdanjam Vasarijeva djela. Mi dodajemo ovoj knjizi fotografički snimak njezin.

Osim ovih pomanjih slika uresi Klovio za knjižnicu Laurenzianu, vojvode toskanskog, sliedeće rukopise:

11. *Lukanove pjesme*: „Lucani Poetae Cordubensis Pharsaliae L. X." sa dvie prekrasne slike i sa grbom Medicejskim,[1] te uvrsti u pismu „Q" pred stihom: „Quis furor o cives" sa zlatnom bojom svoje ime „Glovis".

13. *Platine život papâ:* „De vitis Pontificum Romanorum", pisan god. 1488. Inicijale, koji bijahu ostali prazni bez slika, popuni i uresi Klovio slikami, dodavši podobje Platine, zatim grb pape Lava X s trima gracijama i sa golim čovjekom sjedećim pod palmom i držećim u desnici granu palme, a ljevicom prinoseći žrtvu na žrtvenik u ime Lava X, pod kojim stoje pismena L. X. P. M. I u ovom rukopisu zabilježi Klovio svoje ime „Glovius".[2]

Kako spomenusmo, dogotovio je Klovio sve ove slike za vojvodu Cosima I dok je boravio u Florenciji. Ali mimo ovih umotvorina izradi još u isto po prilici vrieme više toga za ine osobe. Medju ovimi oplakivanje nad mrtvim Isusom sa više figura, za Farnesa, koji ovu sliku posla kasnije supruzi cesara Maksimilijana, sestri kralja Filipa španjolskoga. Zatim poveću sliku, prikazajuću cara Trajana, pobjeditelja Judeje. Ovu sliku izradi po nekoj medalji za nekog španjolskog plemića, nu kašnje bješe poslana cesaru Maksimilijanu. Napokon neznatnu sliku za vojvodkinju toskansku, koja ju posla caru Karlu V, kako svjedoči pismo toskanskog tajnika Guidija, pisano 8. studenoga 1553. poslaniku carskomu Petru Filipu Pandolfinu, u kojem se govori, da rečena vojvodkinja pošilja caru jedno od boljih djela Klovijevih.[3]

Oko godine 1544. vrati se Klovio iz Florencije natrag u Rim, gdje je radio za kardinala Farnesa, a kašnje za novoga papu Pavla IV,

[1] „Duabus supra quam dici possit elegantissimis picturis — Codex nitidissimus et quo vix elegantiorem vidi." Bandinius. Catalogus Codicum italicorum Bibliothecae Mediceae Laurentianae. Florentiae 1778. T. II, p. 202.

[2] Isti Bandini. II, p. 762.

[3] Vasari. Edizione fiorentina 1857. T. XIII, p. 135. Nota 5. Edizione triestina. P. 1172. N. 2.

iz obitelji Caraffa, koji, kako Vasari tvrdi, htjede našega umjetnika imati vazda kraj sebe.[1] Nu kardinal Farnese, koji se nemogaše sprijateljiti s novim papom, ostavi god. 1556. iz nova Rim, te ode u *Parmu* k svomu bratu Oktaviju, kamo povede sa sobom i Klovija.

Izradjene u Parmi po Kloviju slike: Bogorodicu, sv. Jelisavu i sv. Ivana evangj., uz neke pomanje slike posla kardinal Ruy Gomezu de Silva, velikomu štićeniku kralja španjolskoga, koj primivši ih po parmanskom poslaniku kavalieru Julijanu Ardingellu, nemogaše dosta nadiviti se prekrasnim umotvorom, pokazivajući ih dvoranikom i hvaleći ih svuda izvanredno, o čem isti poslanik pismeno izviesti Farnesa iz Bruselja dne 4. prosinca 1556.[2]

U Parmi načinio je Klovio takodjer za vojvodu od Parme: 1. Prekrasnu sliku, nazvanu „*La notte*“ (noć). Tu je prikazan mladić, koji puhanjem hoće da užeže utrnutu svieću. 2. Svoje vlastito podobje sa siedom bradom, držeći u desnici otvoreni glasoviti svoj molitvenik izradjen za Farnesa 1546.[3] Zatim 3. Podobje neke žene sa velikim uresom bisernim na glavi, koja drži desnicom na grudih maloga puha (ghiro) na zlatnom lančiću i 4. Fortunu božicu u školjki, koju dva delfina voze po moru. S daleka predjel s Amorom, koj leži s preda na zemlji.[4]

U isto doba izradi Klovio neke slike za cesara Karla V i kralja Filipa II, te dobi naručbine od Margarite kćeri cesara Karla, razpitane supruge vojvode od Parme Oktavija Farnesa. Poradi ovih naručbina odputi se on tečajem god. 1557. u Piacencu, da izradi tamo neke slike za rečenu vojvodkinju i mladoga principa od Parme Aleksandra.[5]

Medju ove slike, radjene u Piacenci, spadaju po svoj prilici i one, koje su popisane u jednom katalogu sprava vojvodkinje Margarite, sastavljenu god. 1586. Tu se imenuju: 1. Slika Bogorodice u okviru od ebanovine. 2. Razpelo s Isusom i 3. Oplakivanje nad mrtvim Isusom; sve tri od J. Klovija.

Sred neumorna rada snadje Klovija u Piacenci velika nevolja. Od velikoga napora očiju malo te ne osliepi na jedno oko, te se

[1] „Che mentre visse la volle sempre appresso di se.“

[2] Gl. prilog III.

[3] Inventario della Pinacoteca Farnesiana di Parma, compilato nel 1708 a cura di Stefano Lolli. Gl. Ronchini, kako gore.

[4] Campori. Raccolta di Cataloghi ed Inventarii inediti. Modena 1870. P. 232 i 404.

[5] Gl. prilog IV.

morade početkom god. 1558. podvrći ljekarskoj operaciji. Na sreću izreza mu neki florentinski liečnik Battista dobrim uspjehom otok na oku, te mu povrati prvašnji vid, o čem Klovio pismeno javlja svomu pokrovitelju Farnesu dne 14. siečnja 1558. iz Piacence.[1]

Sretno izliečeni umjetnik nastavi svoj rad, nu nezna se pravo da li u Piacenci ili u Parmi. Godine 1559. nalazimo ga iz nenada u Correggiu, kamo ga bješe pozvao, kako Ronchini misli, Jerolim, vlastelin od Correggia, veliki prijatelj Farnesov. Sam Klovio izpovieda u jednoj poslanici, kako ga isti Jerolim dobro gleda i dobrom hranom providja. Nu još više vuklo ga je u grad Correggio prijateljstvo Antuna Berniera, znamenitog sitnoslikara i učenika Allegria Correggia i neumrlog Tiziana, poradi kojega bavio se često u Mletcih. Obitelj Bernierova primi našega Klovija veoma gostoljubivo, te je brat Antunov Julio Bernieri velikom pripravnošću odnio osobno jedno pismo Klovijevo u Piacencu kardinalu Farnesu, kojega radi neke nepoznate nevolje morade Klovio uprositi za pomoć.[2]

Godine 1560. izdade novi papa Pio IV, iz obitelji milanezkih Mediciâ, rodjak Farnesov, dne 3. travnja pečatnicu (bullu), kojom naredi, da svi oni svećenici, koji bijahu uljezli u kojgodj samostanski red, te su kasnije izstupili iz svojih samostana, pošavši živjet u sviet, imadu se pod strogom kaznom vratiti u svoje manastire. Od ove dužnosti bijahu iznimljeni samo oni, kojim je stolica rimska dozvolila da izadju i promiene svoj stališ; ali i ovi bijahu dužni tečajem šest mjeseci prijaviti se osobno poglavarstvu bivših svojih samostana, te opravdati svoj izstup i pokazati papinsku dozvolu.[3] Medju svećenike ove posliednje vrsti spadao je i Klovio, te je imao po dužnosti otići u Mantovu i prijaviti se u samostanu Candiani. S ovoga razloga umoli on dne 29. travnja 1560. kardinala Farnesa za putni trošak, a ujedno za preporučno pismo na padovanskog biskupa, obrekavši, da će se nakon svršena putovanja odmah vratiti u Rim, kamo se bijaše kardinal Farnese po smrti Pavla IV opet preselio.[4]

[1] Gl. prilog V.
[2] Gl. prilog VI.
[3] Cocquellines. Bullarum Pontificum Romanorum amplissima Collectio. T. IV. P. II, p. 10—12.
[4] Gl. prilog VII.

Klovijeva namjera osta medjutim jalova, jer mu nova bolest zaprieči otići na put, te on morade ostati u Correggiu i liečiti se mineralnom vodom Lucca. Nu pošto mu ova ništa nepomože, čuvši da ima u Mletcih nekakov valjan liečnik, koji je umio uspješno liečiti stricturu, od koje je on bolovao, naumi otići u Mletke. Dne 13. lipnja 1560. pisa on svomu kardinalu u Rim, da mu dozvoli udaljiti se na jedan mjesec, i da ga ujedno preporuči pismeno glavaru samostana sv. Ivana od Furlana, da mu dade jednu sobu za stan. Pošto ujedno od kardinala jur pet mjeseci plaće dobio nije, uprosi ga takodjer, da mu pošalje novce za put, za liečnike, ljekarije i druge potrebštine, primjetivši ujedno odmah u početku pisma, da nije nikad zdvajao dok bijaše mlad i zdrav, ali sad kad je ostario i oslabio, nada se, da kardinal neće dopustiti da propane od nevolje.[1]

Neima sumnje, da je Klovio malo zatim otišo u Mletke, od kuda se vratio u Rim, u službu kardinala Farnesa, da nastavi svoj umjetnički rad. Ali ni bolježljivost, ni starost nedozvoljavaše mu, da radi onoliko i onako, koliko i kako je radio u mladjoj dobi.

Da se je Klovio oko mjeseca kolovoza 1560. doista jur vratio iz Mletaka, svjedoči jedna poslanica Anibala Cara, pisana u Capraroli dne 23. kolovoza i. g., u kojoj piše nekojemu prijatelju: „Čujem, da je Don Julio ovdje, a još ga nisam vidio“.[2]

Godine 1561. posla vojvoda toskanski Cosimo I svoga tajnika Giorgina u Rim, da pozove Klovija opetovano neka stupi u njegovu službu, ali i ovaj poziv ostade bez uspjeha, bud što je Klovio, kako Milanesi tvrdi,[3] stavljao prevelike zahtjeve, bud pako što radi privrženosti svomu staromu pokrovitelju Farnesu i radi svoje starosti nehtjede otići iz Rima. Klovio odpisa dne 23. ožujka 1561. vojvodi Cosimu, da je pripravan njemu i njegovoj obitelji vazda služiti svojim radom na koliko mu dopušta starost i slabost, ali da želi prije svega zadovoljiti svomu pokrovitelju, za kojega ima pune ruke posla, kako se i Giorgino osvjedočiti mogao.[4]

Iste godine 1561. dovrši Klovio u Rimu za vojvodkinju Margaritu Austrijsku poveću sliku *Judite,* koja odsječenu glavu Olofer-

[1] Gl. prilog VIII.

[2] „Trovo che Don Giulio e quà, e non l' ho ancora veduto.“ Lettere inedite di A. Caro. Ediz. Mazzucchelli. T. III, p. 23.

[3] La Scrittura di artisti. Vol. III, Nr. 201.

[4] Gl. prilog IX.

novu sahranjuje u rubac svoje služkinje. Truplo Olofernovo leži na postelji. U čadoru spavaju dva stražara. A pred čadorom, za zastorom, stoje druga dva vojnika. S traga vide se zidine grada Betulije. Ovu sliku posla Klovio vojvodkinji s pismom pisanim dne 11. rujna 1561., te veli u pismu: „Ja bi sliku jur prije više mjesecî dovršio bio, da me nisu snašle mnoge nevolje životne i mnoge nezgode, koje mi nedozvoliše raditi. Niti bi bio dovršio sliku, da me nepoticaše veliko strahopočitanje prama vam i goruća želja poslužiti vam nečim". Uza sve to, što ga je bolest tako shrvala, mnije Klovio u istom pismu, da i ova slika nespada med takve slike, da bi sramotila umjetnost, pa su ju doista i hvalili svi, koji su ju vidjeli.[1] Ovu krasnu sliku, za koju se nezna kamo je dospjela, rezao je u bakar Cornelio Cort i Filip Soye (Sericius).

Kako je Klovio u gorespomenutom pismu obreko bio vojvodi toskanskomu, da će raditi zanj, tako je rieč i držao, izradivši podobje njegove supruge Eleonore od Toleda i još neke druge slike.

Nekako u ovo doba naruči Filip II, kralj španjolski, kod Klovija ilustracije za španjolski pisani vjekopis svoga pokojnoga otca Karla V († 1558.) Klovio vrativ se sa poduljega putovanja u Rim, uresi sa svojim nepogrešivim kistom (the matchles peneil), kako Dibdin veli, rečeni rukopis sa dvanaest historičkih slika, pod kojimi nalazi se u španjolskom jeziku kratko tumačenje svake slike.

Prva slika prikazuje alegorički cesara Karla u podobi orla, kako pobjedjuje cara Sulejmana. Druga slika predstavlja znamenitu bitku kod Pavije, u kojoj bje pobjedjen francuzki kralj Franjo I. U trećoj slici vidi se navala i juriš na Rim i robljenje grada po cesarskoj vojsci godine 1527. zajedno sa smrću vojskovodje Burbona. Strahovite ove prizore gledaše svojima očima naš umjetnik, te ih je tim vjernije prikazati mogao. U četvrtoj ugovara papa Klimento VII sa cesarovci pogodbe svoga izbavljaja iz tvrdje sv. Angjeoske. U petoj dolazi oslobodjenje Beča od Turaka g. 1529. U šestoj predstavljena je španjolska ekspedicija u Ameriku g. 1530. U sedmoj svečani uvod Karla V u Tunis g. 1535. U osmoj vidi se podvrgnuće vojvode od Cleva g. 1543. U devetoj sjedinjenje grofa Egmonta sa vojskom Karla V g. 1546. U desetoj bitka kod Mühlberga g. 1547. i podvrgnuće Friderika Saksonskog. U jedanaestoj sliedi predaja nekoga njemačkoga grada g. 1547. A napokon u

[1] Gl. prilog X.

dvanaestoj podvrgnuće landgrofa Heskog g. 1547. sa sliedećimi stihovi:

Aqui tu vées como d'esta victoria
Con el vuelo de l'aquila tomado
Por Carlos, cuyo nombre al mundo es gloria,
Se ofrece el que era fiero muy domado.

Ove slikarije, veli Englez Dibdin, prikazuju neko čudo grafičke savršenosti (a miracle of graphical perfection), te imadu tim veću vriednost, što se u slikah nalaze vierna podobja tadašnjih suvremenih junaka i slavnih muževa. Dibdin govori o čitavom rukopisu pravim poetičkim zanosom. Na pitanje: Kakav da vlada duh i značaj u ovih sitnih slikah? odgovara on: Pitaj, da li je ruža, koju obsipa biser zorne rose, živahna, krasna i mila (sveet)? — Pitaj, da li su divno bojadisani potezi čovječje puti nježni? — Nenatječe li se lier sa planinskim sniegom u čistoći i bjeloći boje? Da li nerazvedruju i nerazsvietljuju žarke pruge lalene (tulipana) ili gorući trakovi sunčanice, svaki predmet oko sebe? Odgovor na ova pitanja dolikuje onomu, koji može samo i pitati, kakove su to slike Klovijeve.[1]

Mi dakako o tom rukopisu nemožemo izreći nikakova suda, pošto nebijasmo tako sretni dobiti barem fotografije iz Londona, gdje se sad nalazi u bogatoj knjižnici lorda Grenvilla. Do prvoga početka našega stoljeća čuvao se je taj rukopis u kraljevskom dvoru u Madridu. Kad Wellington Španjolsku od Francuza oslobodi, bude prilikom plienjenja kraljevske palače po francuzkih vojnicih odnesen u Francuzku, a god. 1816. proda ga neki vojnik u Parizu tiskaru Woodburnu, koj ga proda za skupe novce lordu Grenvillu.

I za portugalskoga kralja Ivana III uresio je Klovio, valjda po preporuci svoga učenika Franje Hollande, jedan rukopis psalmova Davidovih prekrasnom slikarijom. Taj umotvor toli uzhiti Engleza Bondea, da je o njem napisao čitavu knjigu, nagovarajući u njoj kralja portugalskoga Ivana V, da rečeni umotvor, koj bijaše netko iz kraljevske knjižnice ukrao, opet natrag kupi. Rečena Bondeová veoma riedka knjiga,[2] tiskana pod rukopis, nosi sliedeći naslov: „Guilielmi Bonde Thesaurus artis pictoriae ex unius Julii Clovii

[1] Dibdin. The bibliographical Decameron; or ten Days pleasant Discourse upor illuminated manuscripts etc. London 1817. Vol. I. 187.—195.

[2] Ove knjige listovi natiskani su samo s jedne strane, od koje ima veoma malo eksemplara, te se u istoj Englezkoj samo za dva primjerka znade.

clari admodum pictoris operibus depromtus. Libri seu sermones tres. Idea. Index. Deliberationes. (In Anglia 1733.)

Mi ćemo sadržaj Klovijeva rukopisa iz gorespomenute knjige u kratko naznačiti, mimoišav pretjerane hvale i fantastično opisivanje Bondeovo.

Čitav rukopis broji 200 listova fine pergamene. Na prvom listu jest grb kralja portugalskoga, a na okrajcih obični nakiti sa srebrom i zlatom izvedeni. Na dvanaest sliedećih listova ima koledar s odgovarajućimi svojstvu svakoga mjeseca prizori iz života ljudskoga. Na 1. listu, mjesec siečanj, leži za stolom neki čovjek koga dvori mnogo slugâ jestvinami. Kraljevsko pokućtvo, koje je naokolo ponamješteno svjedoči, da taj čovjek ima biti sam kralj, za koga bijaše rukopis pisan i urešen. Na okrajcih su arabeske. Na 2. listu, veljača, prikazuje se zimski predjel pokriven sniegom. Tu ima čadorja, seljaka, kokoši i pjetlova, a na okrajcih opet veoma liepih nakita. Na 3. listu, ožujak, tuj oru seljaci s volovi. Na 4. listu, travanj, sprohadjaju se na suncu gospodje i mlada gospoda u krasnom predjelu, u kom se vide zelene livade, polja i drveće. Na 5. listu, svibanj, prikazuje muža i ženu na konjih s pratnjom svojih dvornika. Na 6. listu, lipanj, strižu ljudi ovce, a djeca igraju razne igre. Okrajci izkićeni su divno svakojakimi predmeti. I na sliedećih šest listova predstavljeni su prizori prema životu svakoga mjeseca. Slika 13. i 14. ima prizora iz evangjelja sv. Ivana i sv. Marka. Slika 15. uz molitvu sv. Grgura, predstavlja ovoga svetca okružena od svećenika, te se vidi i mrtvo tielo Isusovo, sv. Petar i drugi svetci. Slika 16. predočuje klanjanje sv. triju kralja, koje Klovio čestoputa naslika, i o kojoj slici Bonde velikim uzhitom govori.[1] Na slici 17. uzvišenje Marijino, na 18. oplakivanje smrti Isusove, na 19. pohod Marijin, na 20. arkangjel Mihajl u borbi s vragovi, koje kao buntovnike s neba u pakao baca. Pri opisivanju ove slike govori Bonde opet velikom zanešenošću, tvrdeći, da je tako savršena, da se ni u misli predstaviti, kamo li riečmi opisati može. Tom slikom, nastavlja on, nadvladao je Klovio ne samo druge najveće slikare, nego i sama sebe.[2] Slika 21. predočuje opet arkangjela Mi-

[1] Medju ostalim veli: „Hanc picturam quisque meditabitur, quot quantasque in ea inveniet perfectiones, quum sit ejusmodi, quae non prima specie, quae vel ipso quoque primo aspectu, mortalibus omnibus non movere non possit.

[2] U mom životopisu Klovija, tiskanu godine 1852., preveo sam obširnije opis Bondeov.

hajla sama s pobjedonosnim konjem, 22. mučeničtvo sv. Sebastijana, 23. Isusa na krstu posred razbojnika, od zdola Ivana evangj. i Mariju. Slika 24. predstavlja službu božju sa svećenici i množtvom ljudstva, 25. nutarnjost prekrasne crkve sa stupovi, oltari, gredami i svakojakimi arkitektoničkimi nakiti i uresi od zlata i srebra. Kod glavnog oltara pričešćuje jedan svećenik kralja Ivana u prisutnosti mnogih dvoranika i pobožnoga puka. 26. Sveti Jakov na putu. Zatim sliedi opet dvanaest pomanjih slika, te napokon 38. Muka sv. Vinka. 39. Jerolim u pustinji. 40. Sv. Antun pustinjak moli iz knjige, a oko njega pase se životinja na zelenoj livadi. 41. Sv. Franjo na visokom brdu klečeći moli se bogu.

Komu je Bonde ovaj, po njemu toliko hvaljeni umotvor prodao, neznamo, ako nije doista kralju portugalskomu, kojemu ga bješe namienio.

Klovio obćio je u ovo doba mnogo s izvrstnimi slikari braćom Tadeom i Federikom Zuccariem, od kojih prvi, stojeći uprav tada u službi kardinala Farnesa, uresivaše slikami na liepu njegovu palaču u Capraroli. Od prevelika napora u radu oboli Tadeo i umre u Rimu god. 1566. mjeseca rujna. Ovu nesreću javi Klovio pismeno dne 5. rujna svomu pokrovitelju, stanujućemu tada u Capraroli, hvaleći izvanredne darove rečenih slikara i preporučujući Federika, od kojega se nadao, da će nadkriliti svoga brata Tadea.[1]

Sliedećih godina, prem da je Klovio bolovao na očiju, te od starosti i neumorna rada jur prilično oslabio bio, radio je ipak koliko je mogao za kardinala Farnesa, dobivajući još uviek naručbine i od ine velike gospode. Tako bješe mladi vojvoda toskanski Francesco Medici god. 1567. naručio kod Klovija jednu nepoznatu nam sliku, o kojoj pisa Vasari istomu vojvodi dne 1. ožujka 1567., da ju je Klovio počeo raditi, te da je ujedno izjavio svoju pripravnost, svake godine poslužiti ga bud kojim radom po volji i namisli vojvode.[2] Sam Klovio uztvrdi to isto u svom pismu od 18. ožujka 1567.[3]

[1] Gl. prilog XI.

[2] „Prese fare un quadro, e fece a dire, per mezzo del Vasari, che ogni anno voleva esser tributario del qualche cosa dell' arte sua, secondo che l'Eccellenza sua ne avesse dato il capricio e l' invenzione." Gaye II 23. III 4.

[3] Pismo nalazi se u arkivu Medicejskom u Florenciji. Mi ga žalibože nemogosmo dobiti u prepisu.

I vojvoda od Parme umoli Klovija god. 1569. po kardinalovu velikom dvorniku Ludovicu Tedescu, da mu naslika podobje. I pošto je Klovio u svojoj knjižici risarija i slikarija jur od prije načinio bio vojvodino podobje, snimi ovo i posla mu ga zajedno s pismom dne 22. listopada 1569.[1]

Gorespomenuti vojvoda toskanski Francesco, imajući više radnja Klovijevih u sbirci svoga otca Cosime, posla jednu njegovu slikariju kao izvanredni dar vojvodi bavarskomu Albertu, koji mu dne 10. kolovoza 1570. na preriedkom daru jezikom latinskom pismeno zahvali neimenujući žalibože predmeta slike, čim veli: „Tabula bella picta, opera eximii pictoris don Julii.“[2]

Iste godine dodje u Rim neki mladi slikar iz Kandije,[3] učenik Tizijanov, kojega radi velike slikarske sposobnosti starac Klovio na toliko obljubi, da želeći ga imati kraj sebe, preporuči ga pismeno kardinalu Farnesu (dne 16. studenoga 1570.), koj je tada boravio u Viterbu, s molbom, da mu odstupi jedan stan u svojoj rimskoj palači.[4] Po svoj prilici zadovolji kardinal molbi Klovijevoj, jer mladi Grk postade učenikom Klovijevim u sitnom slikarstvu.[5]

Dvie godine kasnije dobi Klovio nalog od svoga pokrovitelja, da od nekog slikara iz Genove nabavi sliku sv. Franje. Ali ovaj tražeći prekorednu nagradu za svoje djelo, razgnjevi starca tako ljuto, da je dne 7. srpnja 1573. odpisao kardinalu u Caprarolu, da neima na svietu neotesanijega i tvrdokornijega čovjeka od toga Genoveza, s kojim se mogu sravniti u Rimu samo još tri slikara: Muciano (Jerolim), Jacopino (Stella) i Jerolim Sermonta (Siciolante iz Sermonta), koji su svojim slikam ogromne ciene udarili, akoprem su veoma lošo radili.[6]

[1] Gl. prilog XII.

[2] Gl. prilog XIII.

[3] Ronchini misli sasvim osnovano, da pod ovim mladim Grkom ima se razumievati Domenico Teotocopoli ili Toutcopulo, nazvan prosto il Greco, koj bijaše izvrstan sliedbenik i učenik Tizijanov. Ticozzi imenuje ga Teseopoli i Delle Grecche. Montecucoli „Storia della pittura di Spagna“ tvrdi, da je u Španjolskoj osnovao slikarsku školu, i da se je u kasnije doba podjedno bavio u Španiji.

[4] Gl. prilog XIV.

[5] Iz zahvalnosti prema svomu učitelju naslika Teotocopoli Klovijevo podobje u povećem formatu s bojami. Tu je Klovio prikazan kao starac, držeći u ruci svoj glasoviti molitvenik izradjen za Farnesa. Ovaj portret nalazi se sada u napuljskoj velikoj galeriji, te sam ga ja g. 1856., bivši u Napulju, dao snimiti i poklonio ga nar. muzeju. Polag ove slike rezana je u bakru podoba Klovijeva, pridana nekim izdanjem Vasarijevim.

[6] Gl. prilog XV.

Što je Klovio radio poslednjih pet godina u svojoj velikoj starosti nismo našli zabilježeno. Nu pomisliti se dade lahko, da mu se oči ni ruke nisu htjele više pokoravati, da stvara onakova umotvorna čudesa, kakovimi je u svoje mladje doba iznenadjivao sviet. Uz pomanju radnju žrtvova on posliednje vrieme svoga dugotrajnoga života prijateljem, znancem i učenikom.

Stojeći u službi Farnesovoj, ako i nije stradao, nije ni obilovao, prem da bijaše sav svoj viek navikao na život čedan i umjeren.[1] Njegovi životopisci pripovjedaju, da je veoma prijaznim načinom primao prihodnike sa svijuh strana svieta, koji bi dolazili gledat njegove divne tvorove, kao ina čudesa velikoljepnoga Rima.[2] Mnogi umjetnici snimali bi još za njegova života a i kasnije slike mu, umnožavajuć snimke u bakrorezih za veliki sviet. Medju ovimi bijahu *Holandezi:* Cornelio Cort, J. Janson, Filip Soye (Sericius), J. Sadeler; *Talijani:* Petar Anderloni, Aliprando Capriolo, Agostino Caracci, Ivan Cavaleris, Jakov Franco, Jakov Lasinio, G. B. Mazza, Nic. Nelli, Jerolim Olgiati, Ivan Orlandi, Dominik Pellegrini Tibaldi, Jakov Valeggio, Enea Vicco i Dominik Vito; *Francuzi:* St. Laune, Silvester Sacy, Filip Tommasin, Aleksander Vallé; *Niemac:* Johann Bussemecher; *Hrvat:* Martin Rota-Kolunić itd.

Mi spomenusmo jur gore neke učenjake i umjetnike inostrance, s kojimi je Klovio obćio. Od Slavena u obće, a od Hrvata napose neznamo ni jednoga, jer nam ih talijanski životopisci nepriobćiše, a od Klovijevih privatnih pisama sačuvana su samo ona u javnih arkivih, što ih je pisao velikašem ili dao pisati po Anibalu Caru.

Mi znamo, da je u Klovijevo doba mnogo Hrvata polazilo Rim i Florenciju. Mi nalazimo medju znamenitijimi članovi ilirskoga zbora sv. Jerolima u Rimu od god. 1540. do 1578. ninskog biskupa Ja-

[1] Anibal Caro, prvi kardinalov tajnik u svakom smislu ove rieči, tuži se u jednom svom pismu, pisanom slavnomu historiku B. Varchiju, da mora kod kardinala Farnesa stradati, prem da mnogo za njega radi. „Sono, come avete inteso al servizio del Cardinale Farnese, e fino a ora le fatiche sono assai, la speranza mediocre, e il profitto magrissimo. *Stento* volentieri per non istentare sempre.“ Po svoj prilici mogao bi bio ovako i Klovio pisati, ako se uzme u obzir, da pet do šest mjeseci za svoja divna djela ni plaće dobivao nije, a u bolesti prosjačiti morao za putne troškove od kardinala, kako vidismo u njegovih pismih.

[2] „A veder le sue cose concorrevano le genti come è solito di farsi all' altre maraviglie di Roma, e com' era d'animo quieto, così fù sempre di costumi cortese.“ Baglione. Le vite de' Pittori etc. Roma. 1642, p. 14. „Fù di naturale dolce e cortesissimo.“ Prospero Cavalieri. Bibl. degli uomini illustri dei canonici regolari di S. Salvatore. Velletri 1836. Vol. I, p. 14—21.

kova Divnića, krčkog Alberta Dujmića i duvnanskog Nikolu (1543.), zatim Franju i Petra Divnića, književnike iz Šibenika, Alviza Anibala Bassana i pjesnika Jurja Barakovića iz Zadra, Ivana Gapića, slikara iz Cresa, Nikolu Vlahova (de Biasio), slikara, Franju Gundulića, Marijana i Lucijana Kabožića te Nikolu Gučetića, učenjake iz Dubrovnika, Aleksandra Komulovića, hrv. književnika iz Spljeta, Antuna Vramca, kasnijeg kanonika zagrebačkog i ljetopisca hrvatskog, kao i nekog Filipa iz Varaždina, Tomu, dvornika kardinala de Torresa iz Zagreba itd. Napokon spominje Anibal Caro u svojih poslanicah i našeg slavnog Dinka Ranjinu, koji je u ono doba boravio u Rimu, Florenciji i Mletcih, i nekog Jakova Rabka Dalmatinca (Messer Jacomo Rabco Dalmatino), koj bijaše takodjer u službi kardinala Farnesa. Neima sumnje, da je Klovio barem s nekimi od ovih svojih sunarodnjaka često obćio u Rimu, što je tim vjerojatnije, jer je i njegov zaštitnik kardinal Farnese od god. 1565. do 1568. bio pokroviteljem zbora ilirskoga sv. Jerolima u Rimu.[1]

Kad znamo, da višespomenuti Hrvati bijahu ljudi književni i naučni, dapače neki i umjetnici, kad uvažimo; da je osim ovih u ono doba još veoma mnogo Hrvata polazilo Rim od pobožnosti, jer kako zapisnik zbora sv. Jerolima svjedoči, počašćen je od strane zbora samo god. 1575. ukupno 1291 hodočastnik iz hrvatskih pokrajina,[2] onda moramo doista duboko žaliti, što se nitko izmedju njih nije našao, koj bi o svom slavnom zemljaku koju rieč zabilježio bio.

I medju učenici Klovijevimi nenalazimo žalibože nijednoga Hrvata, prem da ih je imao iz Italije, Francuzke, Portugalske, Grčke i Njemačke. Sve ovo svjedoči, da u tadašnjem tužnom stanju hrvatskih zemalja nebijaše Hrvatom moguće intensivnije gojiti umjetnosti, jer im bijaše prva i jedina briga, da sve svoje sile sakupe na obranu zemlje od grozećeg joj jarma turskoga i s njim spojenoga barbarstva azijatskoga. Ako je koji Hrvat u ono vrieme htjeo umjetnosti njegovati, morao je poći daleko od svoje domovine, služiti tudjoj zemlji i gospodi, da zadovolji svom umjetničkom nagonu. Tako vidjamo kod malne svih naših onodobnih umjetničkih velikanah, tako

[1] Libri delli Decreti della Congregatione illirica s. Hieronymi. 1565.—1568. Msc. u arkivu zbora ilirskoga u Rimu.

[2] Tamo. „L' anno santo 1575 furono allogiati mille ducento novant'uno Pellegrini della natione illirica, come si vede notato in Protocollo congregationis die 8. aprilis 1576."

i kod Klovija. Zato mnijemo, da je onaj nazor sasvim neopravdan, kad tko misli, da zato, jer pojedinci Hrvati umjetnici u vrieme turske borbe nisu kod kuće, gdje je bilo sve pusto, radili, već u tudjih zemljah, da jih nema naša zemlja kao svoje velikane slaviti i med svoje dične sinove ubrajati. Kad bismo se za ovim nazorom poveli, svjedočili bi pred svietom, da nam je razvoj našega narodnoga bistvovanja i narodnoga razvitka naprosto nepoznat i nepojmljiv!

Mi spomenusmo jur gore mladu Njemkinju, po svoj prilici iz obitelji Klavera, koja se je kao prijateljica Klovijeva, usavršivala uz njega kao sitnoslikarica. Osim nje poznati su još sliedeći Klovijevi učenici: *Bernardo Buontalenti* iz Florencije, Klovijev najbolji učenik, kojega talijanski pisci nazivlju „ingenio universale nelle arti“; zatim *Franjo Salviati,* takodjer iz Florencije, kojega Klovio preporuči kardinalu Farnesu, te ga pomagaše u izvadjanju nekih slikarija na liepu u kapeli „del Palazzo di s. Giorgio“, kašnje „della Vicecancellaria“ nazvanoj; *Bartolomeo Torri* iz Arezza, koji baveći se nekom zanešenošću anatomijom i stojeći na stanu kod Klovija, napunjavaše svoje sobe tolikim smradom, potičućim od lješina, da ga je Klovio iz kuće protjerati morao, prem da ga je inače radi njegove vještine ljubio, kako je i sam pripoviedao Vasariu i Silvanu Razziu; nadalje *Marco Du Val* iz Francuzke, kašnje dvorski slikar kralja Karla VI; *Franjo de Hollanda* iz Portugalije, dvorski slikar kralja portugalskog Ivana III; *Dominik Teotocopoli* ili *Teoscopoli,* nazvan il Greco i Delle Grecche, o kojem jur govorasmo; te napokon *Vittorino Veneziano* od reda sv. Salvatora lateranskog.[1] — Osim ovih učenika imao je Klovio oko sebe i druge mlade umjetnike, koji bi mu pomagali urešivati poveće rukopise, kad mu bud nebi doteklo vremena, ili kad mu slaboća očiju ili nemoć ruku nebi dala uztrajno raditi.

Ovako radeći neumorno, podučavajući, putujući i bogu služeći kao svećenik, nezaboravivši kadikad ni na ugodnost i nasladu života, ublažujuć si srce i duh, proživi Klovio osamdeset godina. Umre u Rimu dne 5. siečnja 1578.[2] Ostanci njegovi sahranjeni su u Rimu

[1] Prospero Cavalieri, u svojoj biblioteci slavnih redovnika sv. Salvatora, kojim je pripadao i naš Klovio, spominje, da je osim Vittorina Mletčanina podučavao Klovio u miniaturi još više svojih drugova. „Insegnando nel tempo stesso a diversi di que' nostri Canonici l' arte della miniatura, per modo che riuscirono così pure eccellenti in sì fatta professione, come lo dimostravano le loro opere che in parte tuttora esistono.“

[2] U jednoj rukopisnoj Postilli, čuvanoj u zbirci markeza Luke Burbona del Monte, ima zabilježen dan smrti Klovijeve ovako: „Obiit Romae 5. Januarii 1578 summus minio

u crkvi sv. Petra ad Vincula. Grob mu resi crni mramorni spomenik s poprsjem od biela mramora, kojega mu postaviše četrdeset i četiri godine po njegovoj smrti svećenici njegova reda, kojim je pripadala i crkva. Na grobu je sliedeći nadpis:

Nad poprsjem:

IVLIUS CLOVIO PICTOR NULLI SECVNDVS.

Dole:

D. O. M.
VRBANO VIII PONTIFICE MAXIMO
LAVDIVIO CARDINALI ZACCHIA TITVLARI.
DOMINO IVLIO CLOVIO DE CROATIA.
EX CANONICIS REGVLARIBVS S. PETRI AD VINCVLA.
PICTORI EXIMIO.
PRINCIPIBVS VIRIS CARO.
IN QVO DILIGENTIA IN MINIMIS MAXIMA.
CONSPICVA GRATIA. IMMORTALIS GLORIA.
VIXIT AD VLTIMAM SENECTVTEM OPERANDO.
ET ROMAE MORTVVS. IN HAC BASILICA TVMVLATUS.
CANONICI REGVLARES SOCIO OLIM SVO P. P. MDCXXXII.[1]

Klovio bijaše po svom zvanju i po umjetnom radu u pravom smislu svećenik. Pak ako je uz liberalniji i reformatorni duh onoga vremena kadikad prijanjao, to je ipak uzprkos tadašnjega slavljenja rimske i grčke starine gotovo sav svoj viek služio smjeru uzvišenoga kršćanstva. Riedkom iznimkom svi njegovi bolji i veći umotvori crpljeni su iz života kršćanskog, riedko samo i to po naručbini svjetskih ljudi snimio bi ili izvorno naslikao kojgodj predmet iz klasičke mythologije ili iz poviesti svjetske. Njegov bogato nadareni um težio je vazda za čistimi i duhovitimi uzori i nazori kršćanskoga svieta. Kao umjetnik sjedini Klovio u svojih radnjah nježnost i živahnost boja Rafaelovih sa smjelošću i kriepošću risanja Michel-Angelova. U prikazivanju svojih divnih i raznolikih prizora,

pingendi artifex, sepultus in aede sancti Petri ad Vincula." Vasari Ediz. Le Monnier. Ediz. Giuntina e Triestina.

[1] Moguće je, da su kanonici sv. Petra poticanjem Ivana Tomka Marnavića taj spomenik postavili, koj desivši se tada u Rimu, potaknu podignuće novoga spomenika bosanskoj kraljici Katarini u Aracoeli i nekih drugih u crkvi ilirskoj sv. Jerolima, koju je s nova posvetio.

te u radu svojih izvanredno bujnih i domišljatih nakita, spojio bi prirodjenu sebi blagost i naravnost s ozbiljnošću staroklasičkih umotvora, znajući svakom prilikom izticati, podieljene od prirode našemu narodu sretne darove za umjetnost.[1] Njegovi maleni portreti prispodabljaju se velikim Tizianovim i Bronzinovim. Njegove najsitnije slike i figure[2] drže mnogi za tako savršene, da čovjek, kad ih smatra, pomisli, da u nekoj optičkoj komori gleda žive slike,[3] ili kako Anibal Caro reče, pričinjavaju se gledaocu kao neki orijaši.[4]

Riedku tajnost starih umjetnika, kako se pravi zlatna čista boja, kako joj se podaje naravni sjaj i kako se ta boja imade mljeti, donio je sa sobom iz Hrvatske u Italiju, gdje bijaše jur sasvim izumrla, dočim je kod južnih Slavena još uvjek živila u samotnih i zabitnih monastirih. S Klovijem izumrla je ova umjetnost iz nova u Italiji.[5]

Klovio ostavi iza sebe takav slavan glas, kakova prije njega nijedan umjetnik u čednom sitnoslikarstvu stekao nije. Punim pravom stavljaju ga dakle pisci svih naroda, skoro bez iznimke, na čelo miniatora, osobito u Italiji. Na Klovijevu uspomenu bješe u Italiji kovana i jedna medalja, koja se je čuvala negda u Milanu kod ježuvita u zbirci Brere, ali joj mi uz sav naš trud nedodjosmo u trag. Snimka iste medalje imala se nalaziti kod otca Trombella u monastiru s. Salvatore u Bolonji.[6]

Uz preriedke umjetničke darove odlikovao se Klovio i velikim znanjem. Suvremeni talijanski slikar i književnik Ivan Pavao Lomazzo iz Milana piše o njem ovako: „Kad bi divni Don Julio

[1] „Julio Clovio appertenait a cette race slave qui est si herreusement dovée pour les arts.“ L. Curmer. L'Imitation de Jesus-Christ. Paris 1858, p. 116.

[2] Vasari kaže, da je Klovio pravio savršene slike u veličini mravca, na što ga nazvaše Talijani „il mirmecide“, a Giulianelli tvrdi, da je čitave slike krasno izveo u zrnu od trešanja i drugoga voća. Tomu se je htjelo oko sokolovo.

[3] Lanzi. Storia pittorica.

[4] Se bene ha considerato le cose di Don Giulio, conoscerà, ch' ancora la miniatura con piccolissime figure rappresenta i *Giganti*. Lettera al sig. Vicino Orsino. Ediz. Padova 1763. Vol. II, p. 413.

[5] Zani. Enciclopedia delle belle arti. Parma 1819. Nota 170. — Lanzi imenuje Klovia takodjer ponoviteljem umjetnosti u Italiji (Ristauratore delle arti).

[6] Tiraboschi. Storia della letteratura italiana. T. VII, P. III p. 449: „Una medaglia in onor d' esso (Clovio) coniata, ho io veduta nel museo che aveano già i Gesuiti nel lor collegio di Brera in Milano, e ne avea copia in S. Salvador di Bologna il M. P. Abate Trombelli.“ Nadalje: Prospero Cavalieri. Biblioteca compendiosa degli uomini illustri del s. Salvatore Lateranensi. Arrichita da Vincenzo Garofoli, Velletri 1836. Vol. I, p. 14—21.

Klovio znao bio onako shvatiti manire Rafaelova vremena, kao što je po svom umu znao razumno pronaći sve tančine umjetnosti, bio bi *jedinac u svietu.* Nu ipak preporučam svakomu, da proučava marljivo njegove radnje, s kojimi je obogaćena čitava Europa, jer će iz njih crpiti najveći nauk, ne samo radi marljivosti i strpljivosti, kojimi su Klovijevi tvorovi radjeni, nego i radi geometričke pravilnosti izvedene po njem najvećom lahkoćom, kojom je znao prikazati i svezati najrazličitije predmete u jednu cielost, budući da je bio i *duboko učen.*"[1] U drugom svom djelu hvali isti pisac Klovija uprav radi njegovih posebina, kojimi se je taj veliki miniator proslavio, nadkrilivši daleko milanske tad na glasu miniatore Augustina Decija i njegova sina.[2]

[1] „Il mirabile don Giulio Clovio — la quale s' egli havesse così havuto la maniera (dei tempi di Rafaello) come possedeva l' intelligenza et la ragione di tutta l' arte, sarebbe stato *l' unico al mondo.* Ma con tutto ciò lodo ad ogn' uno che ponga studio assiduamente nelle composizioni di costui, delle quali tutta l' Europa n' è ripiena, che certo ne caverà profitto grandissimo, non solamente per la diligenza o vuoi patienza, per la sicura via geometrica, da lui con somma facilità mostrata del comporre et concatenare le cose ragionevolmente insieme et *appresso per la cognitione delle lettere ch' egli hebbe profondissima.*" Lomazzo, Giov. Paolo. Idea del tempo della pittura. Milano 1590, pag. 111.

[2] Lomazzo. Trattato dell' arte della pittura. Milano 1585, p. 437. „La maniera del gran miniatore don Giulio Clovio, che l' ha fatto risplendere egualmente come la pittura, è stata mai pareggiata affatto da Agosto Decio et suo figliuolo."

alja nam iztaknuti još neke umotvore Klovijeve, za koje se nezna u koje su vrieme i za koga radjeni.

1. U kr. državnoj i dvorskoj biblioteci u Monakovu čuva se medju dragocienimi riedkostmi „molitvena knjiga“ vojvode bavarskog Albrechta V, utemeljitelja iste biblioteke. Knjiga ova prekrasno pisana na pergameni u 16^{ini} urešena je sa mnogobrojnimi slikami od Klovija, od kojih veća strana prikazuje raznoliko cvieće, te bi se s toga isti molitvenik mogao nazvati i drugom „Florom“, poput Klovijeva molitvenika u burbonskoj knjižnici u Napulju, kojega opisasmo na str. 29. Osim preobilata cvieća na rubovih ima tu i veleliepih početnih slova i četiri poveće slike s prizori iz sv. pisma. Jedna od ovih slika, prikazujuća „bjeg u Egipat“, priložena je ovoj knjizi u dobroj fotolitografiji. — Neznamo, da li nije ovaj molitvenik ono isto Klovijevo djelo, što ga 1570. posla vojvoda toskanski Francesco vojvodi bavarskomu Albertu [1]), premda rieči ovoga posliednjega „tabulla bella picta“ daju naslućivati, da je to neko drugo djelo samo sa jednom slikom.

2. Otac Della Valle priobćuje u svojih primjetbah k sienskomu izdanju Vasarijeva djela: „Le vite de' più eccellenti pittori etc.“ medju ostalim sliedeće: „Jerolim Boschi, kanonik stolne crkve u Astiu, čuva medju svojimi slikami, koje ima od različitih umjetnika, jednu malenu divnu sličicu izradjenu od Klovija na kamenu. Visoka je pet palaca, a široka šest, te ako se izuzme koja strančica odiela, uzdržana je vrlo dobro. Slika prikazuje preblaženu djevicu sjedeću uz Josipa, kao da se divi djetiću Isusu sjedećemu na krilu svoje matere, milujući po licu sv. Ivana, kojega pridržava sv. Jelisava, klečeća pred Spasiteljem. S traga ima nekoliko angjela, od kojih se neki spremaju da polete na zemlju, a drugi hoće da slave svoga gospodara. U oblacih prše takodjer angjeli, noseći vience od cvieća. Tko bi htio da opiše svaku strančicu divne ove slike, morao bi ponajprije imati pero tako podpunoma vješto, kakov je imao Klovio kist. Imao bi biti ujedno nadaren umom sličnim njegovu, nad kojim se čovjek može dosta diviti, ali dostići nikada. Dosta je, ako reknem, da se u nekojih djelih ovoga tvora vidi vrlina i

[1]) Vidi str. 50. ove knjige i prilog XIII.

kriepčina Michel-Angelova, a u drugih blagost i milina Rafaelova, koje nose znak načina Julija Romana, samo glave nisu toliko razgovetne. Nu ipak bi čovjek mogao pomisliti, da je to djelo samoga Rafaela, tako su vješto izvedene nježne ruke, noge, obličje i stas, tako su dobro porazredjene figure i hrpe, da iz cjelokupna izlazi izvrstno djelo. Neću ni da spomenem pretanane nakite, za koje bi rekao, da su provedeni tankom iglicom a ne kistom."

3. U sbirci grada Sibinja u Erdelju nalazi se malena slika Klovijeva, čuvana prije u galeriji baruna Bruckenthala, koja prikazuje Amora, koji se tuži Veneri, da ga je ubola pčela. Venera sjedi polugola pod povećim drvetom i grozi se kažiprstom lieve ruke Amoru, koj pred njom na jednoj nozi kleči i lievom rukom pokriva ranu na licu, gdje ga je ubola pčela. Podalje uz veliku seosku kuću prikazano je, kako je Amor iz košnice krao med, gdje ga je i ubola pčela. U perspektivi vidi se perivoj ogradjen plotom, koj se proteže uz kuću. Mi imamo ovu sliku samo u fotografiji, te nemožemo o njoj drugi sud izrieći, već da je u svakom obziru vriedna, da joj se čovjek divi, i da bi ovakav rad na čast služio Rafaelu.

4. U londonskoj zbirci sadašnjeg poslanika englezkog u Carigradu g. Layarda čuva se povisoka slika izradjena na pergameni, kako misle, od Klovija. Predstavlja stablo Davidovo sa četrnaest lica. Dole protegnuo se je na širokom plaštu starac David siede brade. Iz njegova tiela penje se u vis granato stablo, na kojega granah sjedi dvanaest kraljeva, a na vršku stabla Bogorodica s Isusom na koljenih, kojemu dva najbližja kralja s desna i s lieva pružaju jabuke; jedna od tih jabuka urešena je dvokrstom, a za drugom bez krsta pruža Isus svoje ručice. U perspektivi stoje brda s razvaljenim gradom.

5. U Milanu u knjižnici Ambrozijanskoj[1] nalazi se Klovijeva slika: Snimanje Isusa s krsta, zamišljena sasvim u duhu Rafaelskom; čini se, da je ista slika rezana u bakar od Cornelija Corta. Osim mrtva Isusa ima slika devet figura u različitih položajih. Kriepka risarija sieća na Michel-Angela.

6. U padovanskoj zbirci vojvode Gonzage čuvala se neka bitka, slikana po Kloviju na pergameni. Nu početkom ovoga stoljeća odnese ju Ljudevit Gonzaga u Mletke, gdje je prodana nekomu Englezu.[2]

7. i 8. U rimskoj galeriji knezova Borghesa u sobi osmoj čuva se pod br. 4 slika Matere Božje, a pod br. 32 glava Spasiteljeva od ruke Klovijeve. U nadpisu zabilježeno je pogriešno ime umjetnikovo „Giulio Clodi" mjesto „Clovio".

9. Na koru rimskog dignutog manastira reda sv. Spasa, kojemu je pripadao i Klovio, čuvao se jedan koral, urešen sa slikami od Klovija. Kamo je prispio, nezna se.

10. Isto tako čuvao se je i u mletačkom manastiru reda sv. Spasa jedan Klovijev koral s mnogimi prekrasnimi slikami, ali je godine 1741. prilikom porodivše se vatre ukraden, te se nezna kamo je dospio.

11. i 12. Dva korala, bogato urešena sa slikami Klovijevimi s prizori iz života Marijina i Isusova, nalaze se u Sevilji u stolnoj crkvi. (Valentinelli i Conea.)

[1] Lanzi veli pogrešno u Breri. Nu Nagler tvrdi, da je u knjižnici Ambrozijanskoj.

[2] Ticozzi. Dizionario, i privatno pismo mantovanskog biskupa Ivana, poslano piscu ove razprave g. 1855.

13. Neki rukopis pisan na pergameni u 12^ini, velikoljepno urešen od Klovija, čuvao se je u rimskom manastiru S. Croce in Gerusalemme, kojega je vidio Englez Robertson još koncem prošloga vieka kod nekog Marka Antuna Sabbatina.

14. i 15. U zbirci ruskog pukovnika Zaječevskog, koji se je desio g. 1857. kod ruskog poslaničtva u Rimu, vidio sam dvie prekrasne slike Klovijeve, od kojih jedna prikazivaše uvedenje Marijino u hramu božjem sa devet lica, a druga lov na vjepre sa množtvom lovaca. Obie slike izradjene su u duhu Rafaelskom.

16. U zbirci municipalnoj grada Genove nalazi se neki rukopis s krasnimi miniaturami Klovijevimi, koje su snimljene po tvorovih Rafaelovih i nekih suvremenih mu umjetnika.

17. U Cambridgu u Englezkoj ima muzeum Fitzvilliam više veoma krasnih miniatura, koje se po svjedočanstvu Passavanta drže za djelo Klovijevo.

18. Poveća slika cesara Trajana, po nekoj medalji kovanoj za Judeu, velikom savršenošću izradjena za nekog plemića španjolskog, bijaše kašnje poslana caru Maksimiljanu. [1]

19. U malenoj galeriji glasovitog samostana na Monte Cassinu čuva se jedna nepoznata slika Klovijeva, [2] za koju, boraveć tamo, nismo žalibože znali.

20. U zbirci Franje Krokera u Beču bijaše Klovijeva slika na pergameni, kazujuća Tri svete žene, stojeće pred angjelom kod otvorena groba Isusova. Okrajci bijahu na zlatnom temelju okićeni krasnimi uresi i podobjem nekog pape, nošenim od angjela. Ova slika prodana je sa čitavom zbirkom Krokerovom pod br. 2215 godine 1866. na javnoj dražbi, nezna se komu. [3]

21. Napokon nemožemo prešutjeti i zagrebački misal, čuvan u blagajni prvostolne crkve, kojega mi smatramo za mladjahno djelo Klovijevo, jer nas sieća na neke njegove kasnije, dakako savršenije tvorove. Ovaj misal urešen je grbom porodice Erdöda sa biskupskom mitrom, po svoj prilici grb Šimuna Erdöda, biskupa zagrebačkog. Ima na 280 listova, osim pomanjih uresa i nakita, do 33 poveće slike, koje prikazuju svakojake predjele, gradove, sela, crkve i prizore iz života Isusova. Naslikani su takodjer razni svetci, biskupi, redovnici čitajući misu i pišući knjigu; kraljevi sa dvorjanici, vojnici, lovci, žene itd. Na okrajcih ima arabeska s angjeli, patuljci, zvieradi itd. A na listu 166. vidi se smiešna slika, kako zecevi jednoga lovca na ražnju peku, a tri druga u kotlu kuhaju. Podalje visi svezani pas, priredjen takodjer za ražanj, dočim drugoga psa jedan zec na hrbtu nosi. Podobnih momenata ima i Klovijev misal, koj se čuva u burbonskoj knjižnici u Napulju, kojega opisasmo na str. 27.

Od Klovija poznamo i sliedeće *risarije:*

1. U zbirci nadvojvode Albrechta u Beču nalazi se u knjizi risarija br. 468 do 513 risana slika Klovijeva, na kojoj je netko napisao: *Giulio Clovio nato 1496.*

[1] Vasari.

[2] Bucher. Geschichte der technischen Künste. Stuttgart 1875. B. II, p. 259.

[3] Alex. Posonyi. XI. Kunstauction. Kunstcabinet Fr. Xav. Kroker. Wien 1866. Isti Posonyi prodao je, kako mi sam kaza, neke slike Klovijeve i barunu Rothschildu u Pariz.

(1498). Prikazuje svetu obitelj. Sjedeća Marija ima na koljenih maloga Isusa, koj u desnici drži goluba. Pred Marijom kleči Jelisava s malenim Ivanom, koj sklopljenima rukama gleda Isusa. S traga, medju velikimi zgradami, vidi se siromašna pojata s jaslicami, uz koje stojećemu volu i magarcu jedan sluga hranu podaje. Slika risana je perom i tanko lavirana tušom. Da li je ovo izvorno djelo Klovijevo ili samo snimak njegove slike, nezna se pravo. Dole je napisano novijom rukom: „Sainte Famille, composition de cinqu' figures, beau dessins à la plume legerment lavé, à l'evere de la chiue (Forme des dessins). Giulio Clovio".

2. U britanskom muzeju u Londonu ima „Blagovjest Marijina", malena slika u 12^{ni} u liepo izrezanom okviru. [1]

3. U kraljevskoj zbirci u Buckinghamu, u svezku IV risarija, pod naslovom: „Diversi antichi", nalazi se „Klanjanje sv. tri kralja" prekrasno risano crnom kredom od Klovija.

4. U zbirci nekog redovnika Resta čuvala se Klovijeva Madona, risana u veličini jedne škude. [2]

5. U bivšoj zbirci baruna Friesa u Beču nalazila se perom risana slika žene, zavite u dugački plašt, kojim i usta pokriva. Od zdola Clov. Jul. du Cabinet Fries Nr. 44. Ovu sliku nabavio sam ja za svoju zbirku kod starinara Börmana u Beču.

6. U istoj Friesovoj zbirci bijaše perom nacrtana risarija pod imenom Klovija, prikazujuća nevjernoga Tomu klečećeg pred Isusom, koj mu svoju ranu kaže. Oko njih stoji još pet lica. S traga veliko drveće, a s prieda u lievom uglu pasu se ovce. I ovu risariju kupio sam od starinara Börmana za svoju zbirku.

Sliedeće Klovijeve slike *rezane su u bakru:*

1. Isus na krstu. Na nebu gusti oblaci. Od zdola kleči M. Marija Magdalena obimajući krst. S desna stoji plačuća Bogorodica, za njom Josip od Arimatije. S lieva sv. Ivan Ev., a za njim rimski vojnik sa štitom i kopjem. S traga u perspektivi visoke gore, i pod njimi grad Jerusolim. Pod nogama krsta leži mrtvačka glava. Na desnom uglu slike napis: Don Julio Clovio de Crouatia inventor. Na bielom papiru. All' Illmo. Et eccmo. Signior il Signior Giov. Costantino Duca di Wisniovice. Giov. Pietro Pedrizzani dedica. S lieva posve na kraju: Agostino Caratio Pitor Ecc. F.

2. Ista slika rezana po svoj prilici od Cornelia Corta s napisom: Don Julio Clovio de Crouatia inventor 1568. Od zdola na bielom papiru: Quid mundo, si nulla quies reperatur oberras itd. Posve od zdola: Romae Ant. Lafrery.

3. Ista slika, ali samo sa četiri figure. Na strani do Ivana podpis: J. Sadeler excudit.

4. Isus u dvanaestoj godini prodikuje u hramu božjem. S lieva kraj njega stoji Marija i Josip. Uz nogu jednoga mudroznanca stoji god. 1569. Krasna ova slika sa sedamnaest lica rezana je od C. Corta.

[1] Passavant. Kunstreise durch England und Belgien. Frankfurt 1853.

[2] Rukopisna bilježka nekog nepoznatog Engleza u Bodlejani u Oxfordu, kao prilog k Bondeovu djelu.

5. Ista slika s napisom: Justus quidem etc. Gratioso V — Gaspar Albertus succèssor. Palumbus formis. U drugom otisku iste slike izradjen i krov hrama, u kojem Isus prodikuje.

6. Krštenje Isusovo po Ivanu Krst. Ova slika, rezana od Corta, posvećena je Petru Aldobrandiniu od Ivana Parmenskog.

7. Snimanje s krsta Isusova tiela sa deset figura. Rezano od Cornelia Corta. Dole s desna: Luca Bertelli formis.

8. Mrtav Isus na koljenih svoje majke. S traga tri križa. Od zdola napis: Horrescent et humi etc.

9. Oplakivanje mrtva Isusa, polag slike iz galerije Pitti, s podpisom: G. Clovio dip. Tricca dis. Lasinio figlio inc.

10. Mrtvoga Isusa polaže sv. Ivan Ev. u grob. Kod nogu Isusovih kleči Marija Magdalena ljubeći mu desnicu. S traga stoji tugujuća Marija. Za njom sjedi još jedna plačuća žena. U perspektivi podrtine gradske. Od zdola s lieva: *Don Julio Clovio inv.* Pod ovim: Huius livore sanati sumus. Posve dole: Ant. Lafrery Formis. Romae MDLXVI.

11. Ista slika, rezana od J. Sadelera.

12. Polaganje mrtvoga tiela Isusova u grob, s djevom Marijom, Magdalenom, Ivanom Ev. i sa još četiri lica uz kameniti grob. U perspektivi grad Jerusolim i brdo Kalvarije sa tri krsta, od kojih je srednji prazan, a na drugih dvaju vise razbojnici. Pod krstovi pet vojnika. Izpod Isusa leži na zemlji kruna od trnja, a pod ovom god. 1568. S lieva na uglu C. Cort f. Od zdola: Omnis creatura compatitur Christo morienti, solus miser homo non compatitur, pro quo solus Christus patitur. Pod ovim nadpisom u sredini: Don Julio Clovio de Crovatia inv. S desna: Joannes Orlandy formis Romae 1602. S lieva: Romae Ant. Lafrery. — Ista prekrasna slika rezana je u bakar takodjer od Dominika Tibalda, Jerolima Olgiata, Jakova Franka 1571. i Jakova Valegija 1572.

13. Ista slika u mnogo manjem formatu rezana od nepoznatog umjetnika g. 1580. Pod godinom stoji nadpis: Atra domus mortis subiit quam Christus, aperta est. Nec valet aeternas iam cohibere fores.

14. Uzkrsnuće Isusovo. Isus obasjan nebeskim sjajem ustaje iz kamenita groba, držeći u ruci krst spasenja. Od zdola sedam stražara, koji zabliešteni od prevelike svjetlosti, te obuzeti strahom stranom stoje, leže ili bježe sa svojim oružjem. S traga iza brda izlazi sunce. Od zdola: 1569. Ant. Lafrery. Ova liepa slika rezana je valjda od C. Corta.

15. Ista slika sa četiri redka stihova, od kojih prvi glasi: En agit aeternus victor de morte triumphum. Od zdola: Nicolai Nelli formis: Venetiis 1569. S lieva: N. St.

16. Isus prikažuje se iza svoga uskrsnuća svetim ženam, koje čuvaše grob. Jedna od njih kleči i prima od njega blagoslov. S traga grad s kućami, zvonici i podrtinami.

17. Ista slika s godinom 1567. U sredini: Ant. Lafrery.

18. Poprsje Isusovo i

19. Poprsje Marijino. Obedvie slike načinjene u jednom kolobaru i rezane od Filipa Tomasinia.

20. Navještenje Marijino (Blagovjest), rezano od C. Corta.

21. Pohod Marijin. Za Marijom stoji Josip sa magarcem. S lieva napis: C. Cort f. S desna 1566. Od zdola Joannes Orlandi formis. Romae 1602. Ant. Lafrery.

22. Sastanak Marije s Jelisavom. Dole nadpis: Naturae humanae itd., rezano od Martina Rote (Kolunića) Šibenčanina.

23. Sveta obitelj. Marija nosi stojeće djetešce. S traga Josip i Ivan. Dole podpis: Don Jul. Clo. in. C. Cort f. Malena obla slika.

24. Klanjanje sv. triju kralja. Uz tri kralja vidi se velika pratnja vojnika, dvornika, konja, deva itd. Množtvo ljudstva stoji na visokom brdu, vrh kojega zvieżda predhodnica sav noćni prizor razsvjetljuje. Oko slike na okrajcih načinjeni su krasni nakiti sa više angjela, genija i kariatida. Od zdola u malenom četverouglu prikazano je obrezavanje Isusovo. S lieva pod jednim stupom stoji nadpis: Don Julio Clovio de Crovacia Inv. T. P. F. Ovaj monogram biti će valjda od Tibalda Pelegrina ili Petra Feste.

25. Ista slika s podpisom: Don Julio Clovio de Crouacia invenit. C. Cort fecit 1567. Romae ex typis Ant. D. Salamanca.

26. Ista slika rezana g. 1567. s podpisom I. L. B. dux quatre vens. Ab oriente venerunt. etc.

27. Ista slika s podpisom: Joan. busse Bussemecher excudit.

28. Ista slika s podpisom: Sidereo Infanti Reges haec dona tulerunt 1566.

29. Preobraženje sv. Pavla. Ova krasna slika, na čitavom velikom listu rezana, prikazuje Pavla kao vojnika, kako je pao s konja od straha, kad mu se je u zraku prikazao okružen angjeli bog otac koreći ga, što proganja kršćane. Pavao leži na zemlji upiruć se lievom rukom, a desnicom prikriva oči radi prevelike sjajnosti, koja sve oko njega obastire. Šljem, štit i mač, kao i vojnička kabanica leže pod njim na zemlji, a za njim stojeći, na pol svučeni vojnik pridiže ga objema rukama. Kraj njega stoji drugi vojnik čudeći se divnomu prizoru. Podalje s lieva ima mnogo vojnika pješke i na konjih, a na svih licu izražen je strah i udivljenje na različit način. U perspektivi vidi se poplašeni konj Pavlov, kojega jedan vojnik za uzdu hvata, malko podalje još dva trčeća konja. Od zdola na lievom kraju stoji nadpis: Don Julius Clovius Illiricus Inv. Romae. Laur. Vacar. formis 1575. S desna u travi: C. Cort fe. Izpod toga na bielom papiru poveći napis u stihovih, koji počimlje: Dum patrios ritus, priscaeque oraculi Legis. itd. [1]

30. Ista slika rezana od Dominika Vita s podpisom: Dominicus Vitus, vallis umbrosae monacus ab alia excudebat 1577. Don Julius Clovius Iliricus inv. Romae. Laur. Vaccarius formis.

31. Ista slika rezana od Aliprandа Capriola s podpisom: Don Julius Clovius Iliricus inv. Romae. Antonii Lafreri formis.

32. Ista slika s podpisom: Apud haeredes Claudii Ducheti formis Romae 1587. — Kašniji odtisci imadu: Joannis Orlandi formis 1602.

33. Ista slika s podpisom: Don Julius Clovius Iliricus inv. Romae. Antonii Lafreri formis, a Paulo Gratiana quaesita.

[1] Gdje se nalazi izvorna Klovijeva slika, po kojoj je načinjen ovaj bakrorez, nije nam poznato.

34. Ista slika s podpisom: Io. paptista de Cavaleris formis.

35. Ista slika s podpisom: Don Julius Clovius inv. Battista parme for. Romae 1589.

36. Ista slika rezana od Stjepana Launea ili Losnea s podpisom: I. C. S. Inv. (Julio Clovio Schiavone Invenit).

37. Sv. Petar držeći u lievoj ruci ključeve, u desnoj knjigu. Oko njega papa, više kraljeva i množtvo drugoga ljudstva. Na nebu sv. Trojstvo. Od zdola G. C. I. (Giulio Clovio invenit) i C. C. F. (Cornelius Cort fecit.)

38. Sv. Petar sa sv. Lovrom i Augustinom. Podpis: C. C. F. (Cornelius Cort fecit.)

39. Mučeničtvo sv. Stjepana. S podpisom: Jul. Clovius Illyricus inv. Romae. (Rezano valjda od Corta.)

40. Sveti Juraj na konju sjedeći ubija kopjem zmaja. S desna na brdu pod jednim drvetom stoji kraljeva kći, kraj nje maleno janje, kao simbol žrtve. S traga veliki grad, a za njim more, na kom pliva ladja, kao znak nade. Pod zmajem leže razpršene kosti onih ljudi, što ih je rečeni zmaj razderao i proždro. Pod njimi nadpis: Jul. Corvatinus Inv. Enea Vicco Parm. Sc. Ant. Salamanca exc. 1542. [1]

41. Ista slika, ali kraljevska kći nestoji smjelo na brdu, kao u prvoj, nego trči uz brdo. Od zdola: Cum Privilegio. Don Julius Clovius Inv. Cor. Cort fecit 1577.

42. Ista slika s podpisom na bielom prostoru: Romae P. Paulus Palumbus Nouariensis curabat anno 1578.

43. Ista slika s podpisom: Gaspar Albertus succesor Palumbi.

44. Ista slika, rezana u Nancyu od Aleksandra Valéa g. 1592.

45. Marija djevica sa sinkom u naručju, rezana od C. Corta.

46. Marija Magdalena pokornica sjedi u pustinji na kamenu moleći se sv. križu, koji je naslonjen na staro drvo. S traga liepa šumska okolica. Od zdola stihovi:

Non aurum aut gemmae aut profusus odore capillus,
Me Lacrymae et luctus, et loca sola juvant.
Sic culpas luat, et sensus domat ille procaces,
Aeterno carus qui cupit esse Deo. [2]

47. Sv. Judita s Holofernovom odsječenom glavom, koju stavlja desnicom u rubac svoje služkinje. U lievoj ruci drži krvavi mač. Za Juditom postelja, na kojoj leži Holofernovo truplo bez glave. Iz vana za zastorom dva stojeća i dva ležeća stražara, koji spavaju. Od zdola nadpis: Haec est Hebrea mulier, quae confusionem fecit in domo Nabuchodonosar Regis. Jud. Cap. XIII. — Do. Do. Julio Clovio de Crovatia invenit. (Rezano od C. Corta.)

48. Ista slika s podpisom na ležećem štitu: Filip. Soye. Dole: Ant. Lafrery.

49. Više bakroreznih slika u Rossinijevu djelu: Istoria della pittura Italiana, i u Palaeografiji de Sacya.

[1] O tom bakrorezu govori i Vasari u životopisu Klovijevu.

[2] Bakrorez rezan od C. Corta.

Imenik

zemalja i miesta, u kojih se nalaze izvorni tvorovi Klovijevi.

U Italiji

U Rimu:

1. Danteova božanstvena komedija. U vatikanskoj knjižnici.
2. Život Franje Marije od Montefeltra, vojvode urbinskog. Tamo.
3. Život Friderika vojvode urbinskog. Tamo.
4. Misal. U sakristani crkve sv. Petra.
5. Nepoznati rukopis. U manastiru S. Croce di Gerusalemme.
6. Misal. U Barberinskoj knjižnici.

7.—8. Bogorodica i glava Spasiteljeva. U galeriji Borghesa.

U Napulju:

9. Glasovita molitvena knjiga B. D. M. U bivšoj kraljevskoj privatnoj knjižnici.
10. Sveti Ivan. U Burbonskom muzeju.
11. „Flora", molitvena knjiga. U Burbonskoj knjižnici.
12. Misal g. 1546. U istoj knjižnici.
13. Breviar Farnesov. Tamo.
14. Koral g. 1546. Prije u dvoru Capo di Monte, sada — ?

U Florenciji:

15. Oplakivanje smrti Isusove. U galeriji Pitti.
16. Isus na krstu i sv. Magdalena. U galeriji delli Uffizi.
17. Podobje Klovijevo. U istoj galeriji.
18. Sveta obitelj. U dvoru kraljevskom „La Camera della Madama".
19. Isus na krstu sa množtvom ljudi. U istom dvoru.
20. Pjesme Lukanove i
21. Platine „Život papâ". U knjižnici Laurenciani.

U Genovi:

22. Snimci iz djela Rafaelovih. U zbirci municipalnoj.

U Milanu:

23. Pjesme Petrarkove. U zbirci porodice Trivulzi.
24. Snimanje Isusa sa križa. U knjižnici Ambrozijanskoj:
25. Žena preljubnica pred Isusom. U Breri.

U Mletcih:

26. Molitvena knjiga, posvećena B. D. Mariji. U knjižnici sv. Marka. (Valentinelli).
27. Neka bitka. Kod nasljednikâ knezova Gonzage.

U Astiu:

28. Sv. obitelj. Kod nasljednikâ kanonika Boschia.

U Englezkoj:

U Londonu:

29. Navještenje Marijino. U britanskom muzeu (Passavant).
30. Misal g. 1537. U zbirci lorda Holforda.
31. Misal sa šest slika. U zbirci lorda Townleya.
32. Životopis cesara Karla V. U knjižnici lorda Grenvilla.
33. Tumačenje pisma sv. Pavla na Rimljane. U muzeu graditelja Soana.

U Buckinghamu:

34. Klanjanje sv. triju kralja. Risarija. U zbirci kraljevskoj
35. Stablo Davidovo. U zbirci Sir Layarda.

U Oxfordu:

36. Roman Aleksandro. U knjižnici Bodleian Library.

U Cambridgu:

37. Više nepoznatih miniatura. U muzeu Fitzwilliam (Passavant).

U Francuzkoj:

U Parizu:

38. Poviest rimska Pavla Orosia. U knjižnici arsenala.
39. Psaltir g. 1542. Nekad u knjižnici Louvra, sad — ?

U Španjolskoj:

U Sevilji:

40.—41. Dva korala. U stolnoj crkvi (Valentinelli).

U Ruskoj:

42. Uvedenje Marijino u hramu božjem. Kod pukovnika Zaječevskog.
43. Lov na vjepre. Kod istoga.

U Bavarskoj:

U Monakovu:

44. Molitvenik. U kr. državnoj i dvorskoj knjižnici.

U Austriji:

U Beču:

45. Stanze d'Evrialo d'Ascoli. U c. dvorskoj knjižnici.
46. Podobje Klovijevo. U zbirci Ambrazkoj.
47. Sv. obitelj. Risarija. U zbirci nadvojvode Albrechta.

U Erdeljskoj:

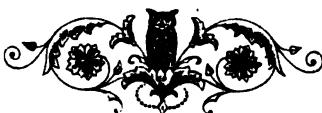
U Sibinju:

48. Amor se tuži Veneri. U gradskoj zbirci.

U Hrvatskoj:

U Zagrebu:

49. Misal. U blagajni prvostolne crkve.
50. Ganimed ugrabljen od Jupitra. U zbirci pisca ove knjige.
51. Žena savita u plašt. Risarija. U istoj zbirci.
52. Nevjerni Toma pred Isusom. Risarija. U istoj zbirci.

PRILOZI.

I.

Franjo Babbi velikomu dvorniku Petru Franji Ricciu u Florenciju.

U Rimu, dne 11. kolovoza 1544.

Molto Reverendo Signor mio etc.

Ricevei la lettera di V. S. delli 2 del corrente et subbito fui con *Don Julio,* che così si chiama il miniatore, quale è amicissimo mio, et prima che adesso sapevo la praticha che teneva di venire a star costi, havendomi mostro certe lettere di Francesco di Sandro che parlavano di tal cosa, et dextramente ritrassi come fussi trattato dal Revmo suo padrone, et come si contenti. Trovai in somma che X ducati il mese di provisione, et pochi mancho di donativi infra anno pure in denari, stanza et spese per sè, dua servitori et un cavallo, et lavora per il Cardinale, il quale non gli ha mai pagate l' opere, che gli ha fatto et fa continuamente, si come da principio quando entrò a servirlo gli promesse di fare, et fattoli il conto adesso ne cava l' anno omnibus computatis 200 Δ (ducati) senza le spese. A lui pare esser maltrattato a fatto, et fino adesso si sarebbe partito, se non fussi stata la Sra. Marchesa di Pescara, che l'ha intrattenuto con dire, che il Cardinale gli darà benefitii per 200 Δ fra pocho tempo, volendo lui essere huomo di Chiesa. Però quando si habbi a partire di qua, desidera migliorare conditioni et sapere quello, che S. Exa. intende darli, oltre a quelle spese sua et de' sua servitori et cavallo, tenendo sempre un de' più belli cavalli di questa corte, et de più havere la parola di S. Exa. di darli entrate di Chiesa fra qualche tempo. E così verebbe, credo, a servirla. Ma non mi ha mai voluto dire quello verebe di provisione. So bene che ha delle richieste assai et grandi, et veggo che non si vuole buttare alla strada, ma andare a servire qualche principe al securo. *Certo è, che lui ne l' arte sua è il primo che si habbi notitia in Italia, et fuori d' Italia, et merita di servire un gran principe, essendo cose maravigliose ansi stupende quelle che gli escano di mano. Et certo ha superato et supera di gran lunga li antichi et moderni di questa professione.* Però, se a S. Exa. non par grave la spesa, et si diletta di haverlo apresso, credo anzi tengo certo, che harà una gioia, che mai più se la lassa escire di mano. Però V. S. parli con quella, et secondo la resolutione mi scriverà, ma largamente. et quello che la gli vuol dare, et se intende pagarli l' opere che farà, et così la promessa di qualche benefitio: che io gli ho disegnato uno di quei canonicati di Sto. Lorenzo, con quelle stanze che si tira dreto. Et poi alla giornata, et secondo che si porgerà l' occasione et che sarà la servitù sua lo poterà remunerare et ricognosciere di qualche altra cosa. Et tengo certo quando costi gli sieno fatte carezze, che mai più sia per partirsene, essendo lui di Macedonia, atto a non tornare mai più in quelle bande. Altro circa acciò non mi occorre, salvo che starò aspettando la resolutione di costa, la quale exequirò dextramente, et senza parlarne altrimente con persona, per non guastare la coda al fagiano.

(Izvornik. Archivio di Stato di Firenze. Mediceo. Carteggio del Maggiordomo Pierfrancesco Riccio. Filza III, Nr. verde 1171.)

II.

Julio Klovio njemačkoj sitnoslikarici.

Bez dana i godine.

Io avea sentito molti giorni avanti celebrar la vertù e la bellezza vostra, e dell' una e dell' altra per fama era molto affezionato; quando da M . . . . . . m' è stato mostra la vostra effigie de voi medesima dipinta, e di tal sorte, che in un medesimo tempo ho scorto in voi la grazia del vostro volto, la vivezza del vostro spirito, e l' eccellenza di quell' arte, della quale io fo professione. Or pensate, se prima v' amava per avervi udita commendare, quanto io v' ami e v' onori di poi che v' ho, si puó dir veduta e conosciuta; e per donna tale che, oltre all' esser si bella e si giovine, sete ancora si eccellente in una arte tanto rara negli uomini, non che nelle donne. L' amore e la meraviglia insieme hanno fatto ch' io ritenghi il vostro ritratto appresso di me; e lo vagheggiò a tutte l' ore per la più cara cosa ch' io abbia, e per la più mirabile che si vegga. Et per ricompensa m' ó parso di mandarvi il mio pur di mia propria mano, più perchè ancor conosciate l' effigie di chi v' ama, che l' valor di chi vel manda, perchè non essendo delle migliori cose ch' io faccia, non lo giudico degnó di voi. Pure perchè gli artefici sogliono aver caro veder diverse maniere di quelli che operano, ho giudicato che non sia per dispiacervi di poter di considerar quella di noi altri d' Italia. E vi arei mandato un saggio d' Istorie, o di qualche figuretta ben finita, perchè ne poteste far meglio giudizio; ma per brevità di tempo mi riservo a farlo un altra volta. E voglio che questo vi serva solamente, come ho detto, per darvi conoscenza di me, e per un segno ch' io mi dono me stesso. So che sete così cortese, come vi mostrate nell' aspetto; e per questo non dubito che non siate per accettarmi per vostro. Ora vi prego che mi faciate favor di farmi intendere che m' abbiate per tale, e di commandarmi come a cosa vostra, facendomi grazia di qualche altra cosetta di vostra mano: ch' io farò il medesimo con voi. E del resto rimettendomi alla relazion del Gentiluomo apportator di questa, mi vi offero, e mi vi dono per sempre, e vi baccio le delicate et artifiziosi mani. State sana. [1]

(Poslanica ova priobćena je štampom u Tomitanovom izdanju pisama Carovih. Venezia 1791, p. 159. Lettera 127, i u Della Vallevom izdanju Vasarijeva djela, Siena 1798.)

III.

Giuliano Ardinghelli (poslanik vojvode od Parme na dvoru španjolskom) kardinalu Aleksandru Farnesu.

U Bruselju, dne 4. prosinca 1556.

Ho presentato al Sigr. Ruy Gomez [2] il quadretto *di Don Julio*, con quel modo che mi parve più conveniente, mostrando che l' animo di V. S. Illma. era d' honorarlo con cosa di maggiore momento, e che si riserbava a farlo con altra commodità. S. S. Illma. l' accetto con allegrissima cera, e mostro d' haverlo carissimo; et in presentia mia chiamò molti signori della Camera del Rè, dove si fece grandissimo romore e fù lodato in estremo. Alla fine si raccomando a tutti, perche non fosse detto niente al Rè, dicendo, che lo voleva mandare alla Sra. Contessa sua moglie. Io lo pregai che mi dicesse se desiderava nessuna altra cosa di quella mano, perche V. S. Illma. harebbe hauto gran piacer di saper l' animo suo, per ordinare che

[1] Ovo pismo pisao je Klovijev prijatelj Anibal Caro po želji i namisli Klovijevoj, jer on sam nebijaše podpunoma ni vješt literarnomu jeziku talijanskomu, kako se vidi iz onih njegovih talijanskih poslanica, što ih je sam napisao i sastavio. S toga je kavalier Amadeo Ronchini, pozivajući se na ovo pismo, ljuto pogriešio, kad je iz jedinih po Caru pisanih rieči u tom pismu „*Di noi altri d' Italia*“ izveo, „da se Klovio odreko svoje domovine i rodjenog svog mjesta, priznavajuć svojom domovinom Italiju, koja mu dade novi život, t. j. život duševni i umjetnički, postavši tako bezprieporno slavom talijanskom“. Kad bi tako bilo, tad bi se Klovio i u svojih djelih imenovao bio Talijanom, dočim vidismo, kako je uprav nekim ponosom isticao vazda ime svoga naroda: Croata, Croatus, Illyricus.

[2] Ruy Gomez de Silva, ljubimac kralja španjolskog Filipa.

la fusse servita; e gli soggiunsi che V. S. Illma. haveva ordinato che se ne facessi uno per l'Imperatore in quella forma che sua Mta. haveva detto che desiderava. A che mi rispose, che io pregassi a V. S. Illma. a non lo mandare a sua Msta. se non per la via di quà, perchè il Rè piglierà gran piacere di vederlo, et in ultimo disse, che scriveria a V. S. Illma. ringraziondola etc. Però V. S. Illma. pensi a far che *Don Julio* lavori, poi che le cose sue sono stimate qui in estremo.

(Da lettera dell' Ardinghelli orig. nell' archivio governativo in Firenze. Ronchini. Atti e memorie, p. 262.)

IV.

Anibal Caro vojvodkinji Margeriti od Austrije u Piacencu.

U Parmi, dne 24. listopada 1557.

Con questa occasione che l' Cardinal mi commette ch' io mandi a vostra Eccellenza le alligate de la Corte ed i deci ferati di Roma, le mando ancora le imprese fatte per il Sign. Principe e con esse una lettera al Cavaliero Ardinghello per interpretazione d' esse, la quale io lascia aperta per istruzion ancora de l' Eccellenza Vostra. Se si potessero far colorire a *D. Giulio* poichè sarà presto costà saria meglio. Quando no, le potrà mandar così come sono, che l' Cavaliero supplirà così come gli scrivo etc. Di Parma a li 24. dì Ottobre 1557.

(Lettere inedite di Annibale Caro, con annotazioni di Pietro Mazzuchelli. Milano 1827. II, p. 260. Lettera 269.)

V.

Julio Klovio kardinalu Aleksandru Farnesu u Parmu.

U Piacenci, dne 14. siečnja 1558.

Illmo. Signor e Padron mio!

Io sum sempre espedito di servir et obedire alla Illma. Sigria. V. Però non mi sento ancora a modo mio, maxime che mi è sopragiunto tanto male appresso lo occhio manco. Quella infiagione la quale era prima, mi è ingrossata tanto sinistramente, che mi impedisce il vedere malamente. Non facendo qualche rimedio, non sarò bono per la Illma. Sig. V. nè per me. E qui è uno Ciruico valente, il quale ha guarito Conte Antonio Scoti di uno simile male in quindici dì. Et cusì prego la Illma. S. V. che la si contenti che io provi uscire di questo affanno, a poterla servire come io desidero. Il medico dice, che non è cura periculosa niente di offendere lo occhio, et che spera che in otto dì potrò andare dove voglio. Subito risoluto qualche poco, vegnerò via: però senza taglio non si pò fare questa cura. Et cusì prego Iddio che conservi la Illma. Sigria. V. in tutto quello che la desidera, et la guardi di ogni male. Et me li ricomando umilissimamente.

Di Piacenza alli 14. di genaro 1558.

Di V. Sigria. Illma. et Revma. umilissimo servitore

Don Julio Clovio.

Illmo. Sigre.! Oggi che è sabato ho fatto fare la iustitia del mio occhio, et cusì per gratia di Dio et per la opera di Maestro Batista fiorentino medico et ciroico, il quale tanto destramente mi ha tagliato la materia, tanto ingrossata, che mi aveva quasi serrato lo occhio. Fatto il taglio, subito è saltata una materia come una pallotta, e non so che aqua gialla fuora, et mancata o calata tutta la grossezza, che mi occupava lo occhio subito. Sia ringratiato Dio, che mi ha fatto questa gratia di poter servire la Illma. S. V. la quale adoro con miglior lume, il quale dubitava di perdere. Et cusì spero in breve di venire.

VI.

Julio Klovio kardinalu Aleksandru Farnesu u Piacencu.

U Correggiu, dne 9. srpnja 1559.

Illmo. Signor et Patron mio ossmo.

De la necessità grande che io sono astretto, mando alla Illma. S. V. messer Julio Berneri, il quale abita qui in Correggio, et ancora avendosi mosso da lui per avermi compassione a li mei affanni. Et cusì supplico la Illma. S. V. si degni di ascultarlo de li travagli mi sono atiaccase qua in Correggio et tuttavia seguitano, et è persona secretissima. Et cusì prego Dio che prosperi la Illma. S. V. et la guardi di ogni male.

Di Correggio a li 9 di lujo 1559.

Di V. S. Illma. et Revma. umilissimo servitore

Don Julio Clovio.

VII.

Julio Klovio kardinalu Aleksandru Farnesu u Rim.

U Correggiu, dne 29. travnja 1560.

Illmo. et Revmo. S. mio ossermo.!

Come V S. Illma. puo sapere, la Bolla di S. S. per la quale si assolvono gli traslati, è talmente conditionata, che è necessario comparire davanti agli ordinarii et Priori di quelli luoghi dove si fa la professione: onde a me in particolare convien a presentarmi a Candiana, luoco della diocesi di Padova; e ciò nel termine di sei mesi, de' quali uno è già quasi passato. Supplico pertanto V. S. Illma. che si degni accompagnarmi col favor suo, scrivendo o al vescovo di Padova, o a chi meglio parrà a Lei; et dando ordine, appresso di questo, a soi Ministri che mi proveggan delle cose necessarie per questo viaggio. Dal qual tornato spero poi venir colla presenza a servirla, come sempre ho desiderato, questo tanto di vita che mi resta. Et intanto le bacio le mani, et nella sua buona gratia humilmente mi raccomando.

Di Correggio il 29 di Aprile 1560.

Di V. S. Illma. et Revma. Devotissmo. et obligatissmo. servitor

Don Julio Clovio.

VIII.

Julio Klovio kardinalu Aleksandru Farnesu u Rim.

U Coreggiu, dne 13. lipnja 1560.

Illmo. et Revmo. Sr. mio ossermo.!

Io non ho mai disperato de la gratia et bontà di V. S. Illma. mentre che sono stato giovene e più sano. Hora essendo invecchiato et infermo, ne sperò più che mai, promettendo mi al securo che Ella non potrà sopportare ch' io perisca per necessità di quanto fa bisognio à la recuperazione de la sanità. Io gravemente patisco all' orinare, et ho a questi giorni fattomi curare, et ho preso l' aqua di bagni di Lucca, che fù portata quì per il Sigr. Hieronimo, et mi pare star peggio assai che prima. In Venetia è un valente homo, come dicono, et l' animo mio sarebbe di transferirmi fin colà per un mese, et mettermi in mano di lui. Però in questo caso supplico V. S. Illma. a farmi favore che sia scritta una lettera al Governatore di San Giov. di Furlani, che mi accommodi di una stanza per detto tempo.

Appresso ricordo a V. S. Illma. che sono hormai cinque mesi che non ho havuto un soldo de la provisione, che la bontà et nobiltà sua mi dona, et che non basta la cortesia, che

mi fa il Sr. Hieronimo, che per certo non mi lascia mancar, per conto del viver mio, di quelle cose che si trovono qui. Ma a me bisognia qualche denari si per medici e medicine, come anche per altre cose occorrenti al viver mio. Dunque finendo, mi inchino a' piedi di V. S. Illma. pregandola a degniarsi di provedere alquanto a le mie necessitadi. Et le baccio humilmente le mani.

Di Correggio a di 13. giungio 1560.

Di V. S. Illma. et Revma. Devotissimo et obligatissimo Serre.

Don Julio Clovio.

IX.

Julio Klovio vojvodi toskanskomu Cosimu I u Florenciju.

U Rimu, dne 23. ožujka 1561.

Illmo. et Eccmo. Sigr. et Pron. mio ossmo.!

Io mi reputo a gran fauore che l' E. V. si sia degnata commandarmi, ma me lo reputtrei molto maggiore se conforme alla mia natural diuotione verso di la et della Illma. sua casa io havessi libertà et commodità di poterla seruire come io desidero, percioche auendo io come ella sa Patrone, et essendo occupato per suo seruitio, quanto ha potuto uedere il suo M. Giorgino. aggiunta la mi vechiaia. nò lo posso promettere dell' opera mia se non poco et lentamente. Tuttauia mi andrò inuotando alcuna uolta a tutte l' altre mie facende, accioche l' E. V. resti appagata affatto della mia pronta uolontà, et in parte anchora della fatica et di quel poco' che lo possono promettere i molt' anni et le poche fortezze mie. Nel resto rimettendomi a M. Giorgino, le bascio humilissimamente la mano et priego ogni felicità.

Di Roma XXIII il Marzo 1561 (?) 1567.

Di V. E.

Studiaromi seruire a V. Ecccia. con tute le mie forze e diligentia che saprò et quanto ho ragionato con M. Giorgio, il quale rifferirà a bocha a U. Eccia. quanto li sono affecionatissimo seruitore.

Humilissimo seruitore

Don Julio Clovio.

(Priobćio sa facsimilom izvornoga pisma Gaetano Milanesi u svom djelu „La Scrittura di Artisti Italiani." — Firenze 1876. Vol. III. Nr. 201.)

X.

Julio Klovio vojvodkinji od Parme Margeriti Austrijskoj u Piacencu.

U Rimu, dne 11. rujna 1561.

A Madama d' Austria.

Mando a V. Altezza il quadro della Giuditta, finito pur una volta, quando è piaciuto a Dio. Dico così, perchè quanto alla velocità e alla sollecitudine mia, sarebbe già da molti mesi compito: ma sono stato impedito da tanti mali, e da tanti sinistri così della vita, come della fortuna, che se non fosse stato l' ardore e la divozione con che ci ho lavorato, credo che non ne sarei mai venuto a capo. Ora lodato sia Dio che m' ha concesso tanto di grazia, che l' abbia condotto fin quì. Arei voluto andar più oltre con darli forza e moto, e spirito di vita e di verità, se avessi potuto, per empire il giudicio degli occhi suoi col concetto mio stesso: e se non l' ho conseguito, non è però che non sia una delle men biasimevoli opere, ch' io m' abbia fatto, e forse che possa far l' arte. Nè credo d' ingannarmi di molto, perchè di quà e stata veduta non senza lode mia e meraviglia d' ognuno. Desidero che piaccia altrettanto a Vostra

Altezza, e quando pure non le satisfaccia interamente, supplisca al mancamento dell' opera la voglia, che io ho avuta, e la diligenza che ho usata grandissima per satisfarla. Resta ch' io mi racommandi, come fo molto sommessamente all' Altezza Vostra, nella quale solo è restata quanta speranza m' abbia in questo Mondo; giacchè gli anni, l' infermità e la mala fortuna m' hanno condotto a termine, che tanto ho più bisogno, quanto gli aiuti suoi mi sono più lontani; e quelli, di chi m' arebbe a sovvenire sono più scarsi che mai.

Dio conceda all' Altezza Vostra quella felicità che merita la sua molta virtù; ed umilissimamente le bacio le mani.

Di Roma alli 11 di Settembre 1561.

(I ovu poslanicu pisao je Anibal Caro u ime Klovijevo. Priobćena je u Tomitanovom izdanju: „Lettere di Annibal Caro.“ Venezia 1791, p. 131. Lett. 96, i u sienskom izdanju Vasarieva djela od Della Vallea. 1793.)

XI.

Julio Klovio kardinalu Aleksandru Farnesu u Caprarolu.

U Rimu, dne 5. rujna 1566.

Illmo. Sor. Patron mio ossmo.!

Mr. Tadeo Pittore [1] passò di questa vita martedì notte non con poco dolor mio, maxime essendo così gran valentomo come era, oltra che era pieno di ogni bontà, talmente che qui non si trova eguale a lui, fora del suo fratello, il quale a me pare di maggior aspettatione assai: et ancor a lui è simile; oltra la vertù, è da bene quanto sia possibile. So che V. S. ha di bisognio di tal persona, e cusì non ve la lassate di scapare da le mani, perchè mi pare che molto è stato ricercato dal Cardle. di Ferrara. Se V. S. Illma. andarà in Lombardia verso Parma, io prego nostro Signore Jesu Cristo che conduca et reduca V. S. Illma. con tutte le sattisfattioni che desidera.

Il Quadretto è a bon termine, et saria finito; ma li caldi di Roma non mi hanno lassato lavorare a modo mio, oltra la debilezza de la mia testa. Et cusì a V. Illma. S. mi ricomando humilissimamente.

Di Roma a li 5 di Settembre 1566.

Di V. S. Illma. et Revma. Servitore humilmo.

Don Julio Clovio.

XII.

Julio Klovio vojvodi od Parme i Piacence.

U Rimu dne 22. listopada 1569.

Illmo. et Excellmo. mio Prone.!

Da poi che l' conte Lodovico [2] me ha ditto de parte di V. Excelltia. che io gli facesse il ritratto, ho lassato da banda le altre cose, et mi son sforzato di servirla; et non ne havendo altro migliore essempio, lo ho cavato da un mio libretto, et lo mando alla Excellentia Vostra, alla quale desidero che satisfaccia, sì come io lo ho fatto volentieri e di core. Et la prego che escusi età mia, li occhi deboli et le mani; promittendogli che come io potrò rubbar un poco di tempo dalle opere del Cardle. mi sforsaro di fare altro a satisfattione della Excellentia Vostra, alla quale humilmente mi ricomando sempre.

Di Roma alli 22 d' ottobre 1569.

Di Vostra Excellentia humilissimo Servitore

Don Julio Clovio.

[1] Taddeo Zuccaro.

[2] Lodovico Tedeschi, maggiordomo (prvi dvornik) kardinala Farnesa.

XIII.

Alberto, vojvoda bavarski, vojvodi toskanskomu Franji Mediciju u Florenciju.

U Pahavi, 10. kolovoza 1570.

Illme. et Excellme. Princeps affinis obserme.!

Reddidit nobis aulicus noster dilectas vestras Litteras cum tabula bella picta, opera eximii pictoris *Don Julii* confectam, que nobis tum ob Picturae, tum artis quoque eximiae praestantiam, pergrata fuit, multo vero gratissima, quod a dilectione Vestra, quam semper summa animi affectione prosecuti sumus, praefecta sit, planeque cognouerimus, nostri apud dilectionem Vestram memoriam non intercedisse, eumdemque erga nos animum benevolum semper retinere, cuius nomine dilectioni Vestrae, quas possumus agimus gratias, simulque rogamus, quoniam in iis locis vivit ubi eximiae artes maxime vigent, ut si quid eiusmodi singulari industria elaboratum ad manus suas pervenerit, nostri quoque memor esse velit.

Quod si vicissim opera nostra dilectioni Vestrae aliqua in re usui esse poterit, enitemur ut intelligat non ingrato praestitisse amicitiae officia.

Deus Opt. Max. eandem quam foelicissime una cum suis conservet. Ex Arce nostra Pachau X Augusti anno MDLXX.

Dilectionis Vestrae.

Addictissimus
Albertus Dux Bavariae
M. ppria.

Illmo. et Excellmo. Dno. Francisco de Medici Florentiae et Senarum Principi Affino Obsermo.

(„Gualandi. Nuova raccolta di Lettere sulla pittura etc." Vol. I. p. 116. Nr. 68.)

XIV.

Julio Klovio kardinalu Aleksandru Farnesu u Viterbo.

U Rimu, 16. studena 1570.

E' capitato in Roma un giovane Candiotto, discepolo di Titiano[1] che a mio giuditio parmi raro nella pittura; e fra l' altre cose, egli ha fatto un ritratto da stesso, che fa stupire tutti questi pittori di Roma. Io vorrei trattenerlo sotto la l' ombra di V. S. Illma. et Revma. senza spesa altra del vivere, ma solo de una stanza nel Palazzo Farnese per qualche poco di tempo, cioè per fin, che egli si venghi ad accomodare meglio. Pero La prego et suplico sia contenta di scrivere al Conte Lodovico suo maiordomo, che lo proveghi nel detto Palazzo di qualche stanza ad alto; che V. S. Illma. farà un opera virtuosa degna di Lei, et io gliene terrò obligo. Et le bascio con reverenza le mani.

Di V. S. Illma. et Revma.

humilissimo Servitore
Don Julio Clovio.

À di 16. di 9bre. 1570.

XV.

Julio Klovio kardinalu Aleksandru Farnesu u Caprarolu.

U Rimu, 7. srpnja 1573.

Illmo. et Revmo. Signor et Patron mio osservmo.!

Per la prima V. S. Illma. mi ha dato di fare con uno più discortese et più ostinato che sia al mondo. Volendo quel quadro solo di San Franceescho, non si vergognia domandare cin-

[1] Razumieva se mladi Grk Teodoscopoli, nazvan Greco ili delle Grecche, učenik Klovijev.

quanta scudi d' oro, et non ho mai potuto aver altra risolutione di lui, dicendo che quello li guastaria il prezzo de li altri. Ma volendosi pigliare tutti tre, San Jerolimo, et la Charità, li dara per cento scudi d' oro insieme con San Franceseho. Di questa sua ostinatione sono stati li pictori di Roma, Muciano et Jacopino et Jeronomo Sermonta, [1] che hanno messo in tanto gran prezzo le opere di queste pitture; e certo non si può dire „non è bene" perche sono fatte con gran leggiadria.

Di quell' altro s. Franceseho che V. S. Illma. mi ordinò, non ho hauto altro aviso. Già aveva trovato il pittore, e questo si potria fare a questa medema attitudine come è quello del Genuese. Però volendosi fare questo, converria mi fussi mandata la misura de la altezza et de la largezza. Et cusì humilissimamente a V. S. Illma. me ricomando, pregando Dio la conservi sana et in gratia sua, et quello che Lei desidera.

Di Roma a li 7 di luglio 1573.

Di V. S. Illma. et Revma. humilissimo seruitore

Don Julio Clovio.

(Osim brojeva I—IV, IX, X, XIII izvadjena su sva pisma iz arkiva toskanskog, i priobćena po Cav. Ronchinu u: „Atti e Memorie delle RR. Deputazioni di Storia patria." Modena 1866. T. III.)

[1] Jerolim Muziano, Jakov Stella i Jerolim Siciolante od Sermonta.

